

სამოქალაქო განათლება

ადამიანი

თავისუფლება

კონსტიტუცია

სახელმწიფო

გულად ქანთარია, სოფიო ბაჩილავა

სამოქალაქო განათლება

სამოქალაქო განათლების კომპეტენციის დადასტურების გამოცდისთვის
მოსამზადებელი დამხმარე სახელმძღვანელო

ავტორები:

გულად ქანთარია

სოფიო ბაჩილავა

რედაქტორი: გიორგი მელაძე, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ენობრივი რედაქტორი: თეონა ძიძიგური

დიზაინერი: თორნიკე სხვიტარიძე

გამოცემულია ღია საზოგადოების ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით.
ავტორის/ავტორების მიერ საინფორმაციო მასალაში გამოთქმული
მოსაზრება შესაძლოა არ გამოხატავდეს ფონდის პოზიციას.
შესაბამისად, ფონდი არ არის პასუხისმგებელი მასალის შინაარსზე.

სარჩევი

წინასიტყვაობა.....	6
1. სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები, ნიშნები და ფუნქციები.....	7
1.1 სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები	7
1.2 საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია	7
1.3 ეკონომიკური თეორია.....	8
1.4 თეოლოგიური თეორია	9
1.5 პატრიარქალური თეორია.....	10
1.6 ძალადობის თეორია.....	10
1.7 სახელმწიფოს ნიშნები	11
1.8 სახელმწიფოს ფუნქციები	13
2. სახელმწიფოს მმართველობის ფორმები და პოლიტიკური რეჟიმები.....	15
2.1 მმართველობის ფორმის ზოგადი დახასიათება	15
2.2 რესპუბლიკური მმართველობა.....	16
2.3 რესპუბლიკური მმართველობა საქართველოში.....	16
2.4 საპარლამენტო რესპუბლიკა.....	18
2.5 საპრეზიდენტო რესპუბლიკა	20
2.6 მონარქიული მმართველობა და პოლიტიკური რეჟიმები	22
2.7 თეოკრატია.....	24
2.8 დიქტატურა	24
2.9 ოლიგარქია.....	25
3. ტერიტორიული მოწყობის ფორმები	26
4. ადგილობრივი თვითმმართველობა	30
5. პოლიტიკური იდეოლოგიები.....	34
5.1 ლიბერალიზმი	34
5.2 კონსერვატიზმი.....	36
5.3 სოციალიზმი.....	37
5.4 კომუნიზმი.....	38
5.5 ანარქიზმი	39
6. დემოკრატიის მიზნები, ღირებულებათა საფუძვლები და პრინციპები	44

7. არჩევნები და მოქალაქეობა	47
7.1 არჩევნების მნიშვნელობა დემოკრატიულ საზოგადოებაში.....	47
7.2 არჩევნების ძირითადი პრინციპები	48
7.3 საარჩევნო ცენზები და უფლების სახეები.....	49
7.4 არჩევნების ისტორია და საარჩევნო სისტემები	50
7.5 საქართველოში ჩატარებული არჩევნების ისტორია	50
7.6 საარჩევნო სისტემები	52
7.7 რეფერენდუმის და პლებისციტის თავისებურებები	55
7.8 მოქალაქეობის წარმოშობის საფუძვლები.....	56
7.9 მოქალაქის სოციალური როლები.....	59
7.10 საზოგადოებრივი ინტერესები და სამოქალაქო საზოგადოება.....	60
8. სამართლებრივი სახელმწიფო და სასამართლო ხელისუფლება.....	67
9. ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები.....	73
9.1 ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების წარმოშობის საფუძვლები	73
9.2 ადამიანის ძირითადი, შეზღუდული და აბსოლუტური უფლებები.....	77
9.3 ადამიანის უფლებების თაობები.....	78
9.4 თანასწორობის უფლება და დისკრიმინაციის სახეები.....	80
10. არასრულწლოვანთა სოციალიზაცია.....	84
10.1 არასრულწლოვანთა დამნაშავეობა	84
10.2 განრიდებისა და მედიაციის პროგრამა	85
10.3 განათლება და მისი ხელმისაწვდომობა	86
11. ეკონომიკა.....	90
11.1 სიმდიდრის სამი ძირითადი ელემენტი.....	90
11.2 კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული ეკონომიკური სისტემა (კაპიტალისტური).....	91
11.3 კოლექტივიზმზე დაფუძნებული ეკონომიკური სისტემა (დაგეგმილი)	92
11.4 შერეული ეკონომიკური სისტემა	93
11.5 ბაზრის ტიპები	94
11.6 გადასახადის სახეები (სისტემები).....	96
11.7 საქართველოში მოქმედი გადასახადის სახეები	97
11.8 ფული და მისი ფუნქციები.....	98
11.9 სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები	99
12. რელიგია და კულტურა	101

12.1 ძირითადი რელიგიები და რწმენა.....	101
12.2 კულტურის ცნება და მისი ფორმები.....	105
12.3 კულტურის ფორმები.....	106
12.4 სტერეოტიპი.....	108
12.5 მრავალფეროვნება და სამართლებრივი დოკუმენტები.....	109
13. კონფლიქტები და კონფლიქტურ სიტუაციაში ქცევის სტრატეგიები.....	113
14. გლობალური პრობლემები და მდგრადი განვითარება.....	116
14.1 სოციალური დაავადებები – ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია.....	116
14.2 მდგრადი განვითარება.....	118
14.3 სიღარიბე.....	118
14.4 კორუფცია.....	119
14. 5 ტრეფიკინგი.....	120
15. სოციალური სტატისტიკა და ანალიზი.....	121
15.1 კვლევის რაოდენობრივი და თვისებრივი მეთოდები.....	122
15.2 თვისებრივი კვლევა.....	122
15.3 რაოდენობრივი კვლევა.....	123
15.4 მსჯელობა , ფაქტი და მოსაზრება.....	123
გამოყენებული ლიტერატურა.....	126

წინასიტყვაობა

მრავალწლიანმა პრაქტიკულმა გამოცდილებამ აჩვენა, რომ აუცილებელი და მნიშვნელოვანია ერთიანი, კონსოლიდირებული დოკუმენტის შექმნა, რომელშიც თავმოყრილი იქნება ყველა ძირითადი თემა, რომელსაც ითვალისწინებს განათლების სამინისტროს მიერ შემუშავებული სილაბუსი საგნობრივი კომპეტენციის დადასტურების გამოცდის შესახებ სამოქალაქო განათლებაში. მასწავლებლობის მსურველებისთვის ძირითად პრობლემას წარმოადგენს საკითხავი მასალის მოცულობა, რომელიც გაფანტულად არის წარმოდგენილი სხვადასხვა წიგნში, დოკუმენტსა და სასწავლო საიტზე. წიგნში მოცემული თემები მოიცავს მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების სტანდარტით გათვალისწინებულ თეორიულ საკითხებს, რაც აგვარებს ზემოთ აღნიშნულ პრობლემას.

სახელმძღვანელო განკუთვნილია სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებისა და მასწავლებლობის მსურველებისთვის, რომლებსაც სურთ სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა კომპეტენციის დადასტურების გამოცდის ჩაბარება. ასევე ნებისმიერი ადამიანისთვის, რომელსაც სურს, აიმაღლოს ცოდნა და მიიღოს ინფორმაცია სხვადასხვა ისეთ საკითხზე, როგორიცაა: სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები, დემოკრატიის პრინციპები, არჩევნები, ადამიანის უფლებები, ეკონომიკური სისტემები და სხვა. წიგნში განხილულია ადგილობრივი კანონმდებლობა და საერთაშორისო სამართლებრივი აქტები, კონვენციები და დეკლარაციები.

სახელმძღვანელოს არსებობა მნიშვნელოვანია, რადგან ის წარმოადგენს პირველ გაერთიანებულ რესურსს, რომელშიც გაერთიანებულია სამოქალაქო განათლების გამოცდისთვის განკუთვნილი ძირითადი თეზისები. აღნიშნული ხელს შეუწყობს სამოქალაქო განათლების მასწავლებლებს, მასწავლებლობის მსურველებსა და დაინტერესებულ პირებს, რომ მიიღონ და გაიუმჯობესონ თეორიული ცოდნა საგამოცდო საკითხებთან და სამოქალაქო განათლების მნიშვნელოვან თემებთან დაკავშირებით.

1. სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები, ნიშნები და ფუნქციები

სახელმწიფო არის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაციის ფორმა, რომელიც საჯარო ხელისუფლების გამოყენებით ახორციელებს სუვერენულ უფლებამოსილებას, უზრუნველყოფს საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვასა და დამყარებას, არის საზოგადოების თითოეული წევრის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის მთავარი გარანტი.

ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე სახელმწიფოს ნიშნები განსხვავებული იყო და შესაბამისად, იცვლებოდა მისი ფუნქციებიც. ცვლილებები დამოკიდებული იყო როგორც მმართველობის ფორმაზე, ასევე პოლიტიკურ იდეოლოგიებზე, რომელთა პრინციპების მიხედვითაც ხორციელდებოდა ქვეყნის მართვა. ამ თავში განხილული იქნება სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ არსებული თეორიები, თანამედროვე სახელმწიფოებისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები და ფუნქციები.

1.1 სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიები

სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ რამდენიმე თეორია არსებობს. ყველა მათგანს აქვს არსებობის უფლება. თითოეული თეორია გვთავაზობს განსხვავებულ ხედვასა და მიდგომებს სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ. მოცემული თეორიები სხვადასხვა ისტორიული ეპოქების გამოძახილად შეიძლება მივიჩნიოთ. ფართოდ გავრცელებული თეორიების ჩამონათვალი ასე გამოიყურება: საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია; ეკონომიკური თეორია; თეოლოგიური თეორია; პატრიარქალური თეორია; ძალადობის თეორია.

1.2 საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია

სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული თეორიაა „საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია“, რომლის ავტორებიც ინგლისელი განმანათლებლები - თომას ჰობსი და ჯონ ლოკი არიან. მოცემული თეორია ხსნის სახელმწიფოს საჭიროების მიზეზებს და საუბრობს იმ ფაქტორებზე, რომლებმაც გამოიწვიეს ადამიანების მიერ სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობა. საზოგადოებრივი ხელშეკრულების არსებობამდე, იქამდე, სანამ შეიქმნებოდა სახელმწიფო, ადამიანებს ჰქონდათ განუსაზღვრელი თავისუფლება. ისინი მოქმედებდნენ საკუთარი ინტერესების მიხედვით, რაც იწვევდა დაპირისპირებას, „ომს ყველასი, ყველას წინააღმდეგ“. მოცემული თეორიის ავტორები საუბრობენ სახელმწიფოს შექმნამდე ადამიანების ცხოვრების წესის შესახებ და ისინი აღნიშნავენ, რომ ეს იყო „ბუნებითი მდგომარეობა“, რაც გულისხმობდა გადაწყვეტილებების მიღებას პრივატული

ინტერესებისა და მიზნების გათვალისწინებით, სხვების უფლებების დარღვევის ხარჯზე.

„საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიის“ მიხედვით, ადამიანებმა სახელმწიფო შექმნეს უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და უფლებების დაცვის მიზნით. მოცემული მიზნების მისაღწევად, ადამიანებმა შეიზღუდეს უფლებები და გადასცეს სახელმწიფოს, რათა გარანტირებული ყოფილიყო მათი უფლებები. იგულისხმება, რომ სახელმწიფოს შექმნით ადამიანებმა გააფორმეს ხელშეკრულება და ისინი შეთანხმდნენ საკუთარი და სხვების უსაფრთხოების დაცვაზე, ხოლო ამის სანაცვლოდ, მათ უარი თქვეს საკუთარი პირადი ინტერესების განხორციელებაზე სხვათა უფლებების დარღვევის ხარჯზე. შეთანხმება მოიცავდა ისეთ საკითხებს, როგორიც არის: მოსახლეობის მიერ გადასახადების გადახდა, კანონების დაცვა და სხვა. ხოლო სახელმწიფო უზრუნველყოფდა მათი უფლებების დაცვასა და უსაფრთხოებას.

„საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია“ სათავეს იღებს XVII-XVIII საუკუნეებში. მისი მთავარი პრინციპი იყო წოდებრივი სახელმწიფოს იდეის გაუქმება და თანასწორობისა და კანონის უზენაესობის საკითხების წინა პლანზე წამოწევა. იმ შემთხვევაში თუ სახელმწიფოს მმართველები დაარღვევდნენ ადამიანის უფლებებს, ხალხს აჯანყების, რევოლუციის გზით ხელისუფლების ცვლილების უფლება ჰქონდა. აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოში ერთ-ერთ პირველ, ამერიკის კონსტიტუციაში აისახა ხალხის ეს უფლება.

1.3 ეკონომიკური თეორია

სახელმწიფოს წარმოშობის ეკონომიკური თეორია უკავშირდება საზოგადოების განვითარების ეტაპებს. თეორია პირველყოფილ საზოგადოებრივ წესწყობილებას თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების წესს ადარებს. ცხადია, რომ ეკონომიკური თეორია ცენტრალურ საკითხად მიიჩნევს საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრების წესის განვითარებას. პირველყოფილმა საზოგადოებამ, ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების შედეგად, წარმოშვა მოთხოვნა წესრიგსა და უსაფრთხოებაზე, ხოლო აღნიშნული ღირებულებების დაცვის საუკეთესო ვერსიად სახელმწიფოს შექმნა მიიჩნია.

სახელმწიფო არ შექმნილა ექსპრომტად, ის არის საზოგადოების ცხოვრების წესის, ეკონომიკური საკითხების ხანგრძლივი რეფორმაციისა და სხვადასხვა ისტორიული ეპოქის გამოცდილების შედეგი. თეორეტიკოსები, მათი პოზიცია რომ გავამარტივოთ, მიიჩნევენ, რომ პირველ ეტაპზე მნიშვნელოვანი გახდა შრომის დანაწილება, რაც გულისხმობდა მიწათმოქმედების, ხელოსნობის, ვაჭრობის და სხვა სფეროების განვითარებას. ადამიანები, ძირითადად, ერთ პროფესიას ეუფლებოდნენ, თუმცა, საზოგადოების განვითარებისა და ევოლუციის შედეგად, ადამიანებმა ერთდროულად რამდენიმე პროფესიის შესწავლა დაიწყეს. მრავალფეროვანმა სამუშაო შესაძლებლობამ გამოიწვია კონკურენცია ინდივიდებს შორის. ხოლო, თავის მხრივ,

კონკურენციის გამო წარმოიშვა „მჩაგვრელები“ და „ჩაგრულები“ („ჩაგრულები“ (მემარცხენე ავტორები, კლასობრივი თეორიის მიმდევრები) ან კონკურენცია თავისუფალ ბაზარზე (მემარჯვენე ავტორები, თავისუფალი ბაზრისა და უხილავი ხელის თეორიის მიმდევრები). კერძო საკუთრების დაცვისა და ძალაუფლების შენარჩუნების მიზნით შეიქმნა სახელმწიფო (მემარჯვენე ავტორების პოზიცია), ან სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ადამიანების თანასწორი წვდომა რესურსებზე (მემარცხენე ავტორების პოზიცია).

„სახელმწიფოს წარმოშობის ეკონომიკური თეორიის“ ავტორები არიან ენგელსი და მარქსი, რიკარდო სმიტი და სხვა მრავალი ავტორი. მემარცხენე პოლიტიკური იდეოლოგიის ფუძემდებლები, რომლებიც აქტიურად უჭერდნენ მხარს სოციალური ღირებულებების განვითარებასა და გავრცელებას საზოგადოებაში.

1.4 თეოლოგიური თეორია

სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიებს შორის ერთ-ერთი ძველი თეორიაა. მისი მთავარი პრინციპი ეფუძნება ღვთის ნებას, რომელმაც შექმნა და დააარსა სახელმწიფო და ყველაფერი გამომდინარეობს მისგან. ადამიანები, ხელისუფლება და სახელმწიფო ღმერთის მიერ შექმნილი სიკეთეებია. მოცემული თეორიის მიხედვით, ხელისუფლება არის მუდმივი და მისი შეცვლა დაუშვებელია. ხალხი უნდა დაემორჩილოს ხელისუფალს, რომელიც ღვთის მიერ არის მოვლენილი დედამიწაზე სახელმწიფოს სამართავად. თეოლოგიური თეორია გამორიცხავს საზოგადოების ნების უზენაესობის პრინციპს. ხელისუფალი მოქმედებს არა საზოგადოების, არამედ ღმერთის სახელით. მმართველის ძალაუფლება დამოკიდებულია ღვთაებრივ ძალაზე და ავლენს მის ხასიათს. სახელმწიფოში შექმნილი კანონები მიიღება ღვთის სახელით და გამომდინარეობს მისი სამართლიანობის პრინციპიდან.

სახელმწიფოს და სახელმწიფოში მოქმედი ინსტიტუტების შექმნა და გაუქმება არ არის დამოკიდებული ხალხზე. რადგან სახელმწიფო ღვთის ქმნილებაა და არა ხალხის, მის არსში გარკვევა არის შეუძლებელი. ადამიანებმა უნდა აღიარონ მეფის ხელისუფლება და მისი მმართველობა, ხოლო მისდამი მორჩილება არის აუცილებელი წესი, რომლის დარღვევა ცოდვად მიიჩნევა. აღსანიშნავია, რომ მეფის მმართველობის უზენაესობის შესახებ ხამურაბის კანონებიც საუბრობდა. მაგალითად: „ღმერთებმა დაადგინეს მეფე - ხამურაბი „შავთავიანების“ მბრძანებლად; „ადამიანი არის ღმერთის ჩრდილი, მონა არის ადამიანის ჩრდილი, ხოლო მეფე ღმერთის სწორია.“ ხამურაბის კანონების მოცემული მაგალითები ცხადყოფს, რომ დაცული არ იყო ადამიანების თანასწორუფლებიანობა და მათი ინდივიდუალური თავისუფლების უფლება.

შესაბამისად, თეოლოგიური თეორია ქადაგებს ღმერთის უზენაესობას სამყაროში, ხოლო კონკრეტულ სახელმწიფოში მეფის ძალაუფლების ლეგიტიმაციის წყარო არის თვით ღმერთი, როგორც შემოქმედი და უმთავრესი ღირებულება.

1.5 პატრიარქალური თეორია

პატრიარქალური თეორიის მიხედვით, ადამიანის არის კოლექტიური არსება და მის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს სხვა ადამიანებთან ურთიერთობა წარმოადგენს. სოციალური ურთიერთობები ხელს უწყობს ოჯახის შექმნას, ხოლო ოჯახი და მისი განვითარება წარმოშობს სახელმწიფოს. ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი - არისტოტელე მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფო არის ოჯახების გამრავლებისა და განვითარების შედეგი. სახელმწიფო ხელისუფლება გვაროვნული საზოგადოების ერთგვარი გაგრძელებაა და ამ საზოგადოებაში ძირითადი აქცენტი გაკეთებულია მამის, როგორც პატრიარქის ინსტიტუტზე.

პატრიარქალური თეორია მეფეს მიიჩნევს ხალხის მამად, ხოლო საზოგადოების კეთილდღეობა წარმოუდგენელია მისი პატრიარქალური ზრუნვის გარეშე. მეფე ზრუნავს ქვეშევრდომების დაცვასა და კეთილდღეობაზე. ქვეშევრდომები ვალდებული არიან, დაემორჩილონ და პატივი სცენ მეფეს, როგორც საკუთარ მამას.

თეორიის ძირითადი იდეის მიხედვით, რომელიც მეფის ხელისუფლების მორჩილებას გულისხმობს, უგულებელყოფილია ადამიანების არჩევანის თავისუფლება, დამოუკიდებლობა და განვითარების უფლება. ყველაფერი დამოკიდებულია მეფესა და მის კეთილ ნებაზე, ხოლო ხალხი უნდა იყოს მორჩილი, რათა შედეგად მიიღოს კეთილდღეობა და უსაფრთხოება.

1.6 ძალადობის თეორია

ძალადობის თეორიის მიხედვით, შესაძლებელია არსებობდეს შინაგანი და გარედან მოსალოდნელი ძალადობის საფრთხეები. შინაგანი ძალადობა უკავშირდებოდა საზოგადოების ერთი ჯგუფის მიერ მეორის დამორჩილებასა და მასზე ბატონობას. შინაგანი ძალადობის მიმართულება ეფუძნება სოციალ-დარვინიზმის იდეას და ის სათავეს იღებს დარვინის ბუნებრივი შერჩევის პრინციპიდან. აღნიშნული გულისხმობს ბრძოლას გადარჩენისთვის. თეორია ჰობსის „ბუნებითი მდგომარეობის“ თემასთან არის მჭიდრო კავშირში და ის გულისხმობს „ომს ყველასი ყველას წინააღმდეგ“, ესე იგი, ბრძოლას გადარჩენისთვის. ეს არის საზოგადოებრივი ცხოვრების წყობა, სადაც ძლიერი ძალადობს სუსტზე და ცდილობს გადარჩენას.

გარედან მოსალოდნელი ძალადობა უკავშირდება სახელმწიფოს სიძლიერეს. სხვა სახელმწიფოების მიერ ძალადობის განხორციელების შემთხვევაში, დაპყრობილი ხალხის სამართავად აუცილებელი იყო ძლიერი სახელმწიფოს არსებობა.

სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ თეორიების ძირითადი პრინციპები:

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია:

- შეიქმნა სახალხო სუვერენიტეტის იდეა.
- სახელმწიფო არ არსებობს ადამიანებისგან დამოუკიდებლად.
- სახელმწიფო და ხელისუფლება უნდა ემსახურებოდეს ხალხს.

- სახელმწიფო შეზღუდულია ადამიანის უფლებებით.
- ხალხი ემორჩილება სახელმწიფოს მიერ დადგენილ კანონებს.

ეკონომიკური თეორია:

- წარმოიშვა შრომის დანაწილება.
- წარმოიშვა კონკურენცია.
- საზოგადოება დაიყო ფენებად - „მჩაგვრელებად“ და „ჩაგრულებად“.
- გაჩნდა კერძო საკუთრება.
- წარმოიშვა ხელისუფლება, რომელიც იცავდა „მჩაგვრელთა“ საკუთრებასა და სხვა უფლებებს.

სხვა უფლებებს.

თეოლოგიური თეორია

- სახელმწიფო შექმნა ღმერთმა.
- სახელმწიფოს ინსტიტუტები, ხელსუფლება არის მუდმივი და შეუცვლელი.
- მეფე არის ღმერთის ნების განმახორციელებელი დედამიწაზე.
- დაუშვებელია ღმერთის მიერ დადგენილი კანონების შეცვლა.
- მეფის ხელისუფლება უნდა აღიაროს ხალხმა.

პატრიარქალური თეორია:

- ხალხისთვის მეფე არის მამა.
- მეფის ზრუნვის გარეშე შეუძლებელია კეთილდღეობა.
- ხალხი ვალდებულია პატივი სცეს და დაემორჩილოს მეფეს.

ძალადობის თეორია:

- ეკონომიკურად ძლიერი უმცირესობა იპყრობს უმრავლესობას.
- მმართველი უმცირესობა აწესებს გადასახადებს.
- გაფართოვდა ძლიერი უმცირესობის ტერიტორიები.
- დაცული არ არის მართული უმრავლესობის უფლებები.

1.7 სახელმწიფოს ნიშნები

თანამედროვე მსოფლიოში არსებობს სახელმწიფოები, რომლებიც ერთმანეთისგან მოწყობით განსხვავდებიან. ეს შეიძლება იყოს: მმართველობის ფორმა; ტერიტორიული მოწყობა; პოლიტიკური რეჟიმი და სხვა. თუმცა სახელმწიფოებს გააჩნიათ ნიშნები, რომლებიც ყველას საერთო აქვს და მათ სახელმწიფოდ დაფუძნებას განაპირობებს. მოცემული ნიშნების გარეშე შეუძლებელია, კონკრეტულ ტერიტორიაზე მცხოვრები ადამიანების გაერთიანებას ვუწოდოთ სახელმწიფო. სახელმწიფოს ნიშნები ვესტფალიის ზავიდან იღებს სათავეს და საერთაშორისო სამართალში მონტევიდეოს 1933 წლის კონვენციითაა განმტკიცებული.

ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ სახელმწიფოს სიმბოლოები და ნიშნები. თანამედროვე მსოფლიოში არ არსებობს დამოუკიდებელი, სუვერენული სახელმწიფო, რომელსაც არ გააჩნია დროშა, გერბი, ჰიმნი, სახელმწიფოს სახელწოდება და

სახელმწიფო ენა. საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 მუხლის მიხედვით, სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი მახასიათებლები წარმოადგენს სახელმწიფოს სიმბოლოებს.

სახელმწიფოს ნიშნები ფართო მნიშვნელობის მატარებელია და ის რამდენიმე მნიშვნელოვანი პრინციპისგან შედგება. თითოეულ ნიშანს ღრმა შინაარსობრივი კავშირი აქვს სახელმწიფოს იდეასთან, მისი შექმნის თეორიულ თუ პრაქტიკულ გამოვლინებასთან და აუცილებელია ამ ნიშნების თანამედროვე ჭრილში გაანალიზება.

სახელმწიფოზე საუბრის დროს, პირველ რიგში, უნდა ვახსენოთ, რომ ხელისუფლების ლეგიტიმაციის წყარო არის ხალხი. თუ დავეყრდნობით „საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიას“, მხოლოდ ხალხს შეუძლია დააფუძნოს, შექმნას სახელმწიფო. თანამედროვე გაგებით, სახელმწიფოში ადამიანი არის უმთავრესი ღირებულება იმიტომ, რომ ის ადამიანია. შესაბამისად, ხალხის გარეშე წარმოუდგენელია სახელმწიფოს არსებობა.

ბუნებრივია, რომ სახელმწიფო არის კონკრეტული ტერიტორია, სადაც ცხოვრობს ხალხი. ტერიტორიის გარეშე სახელმწიფოს არსებობა შეუძლებელია. ტერიტორიაში იგულისხმება ხმელეთი, საჰაერო სივრცე და საზღვაო აკვატორია.

იმისათვის, რომ სახელმწიფოს მართვა და ეფექტური ფუნქციონირება იყოს შესაძლებელი, არსებობს ხელისუფლება. თანამედროვე გაგებით, მხოლოდ ხალხს აქვს ხელისუფლების დაფუძნების უფლებამოსილება. სწორედ აქედან გამომდინარეობს სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპი. საქართველოს კონსტიტუციის მე-3 მუხლის მიხედვით, „ხელისუფლების წყაროა ხალხი“. ხალხი არჩევნების გზით ირჩევს თავის წარმომადგენლებს.

ხელისუფლება მართავს სახელმწიფოს და ის წარმოადგენს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობებში ხალხის სახელით. ხელისუფლების უმთავრესი ამოცანაა ხალხის უფლებების დაცვა, კეთილდღეობაზე ზრუნვა, სახელმწიფოს თავდაცვისუნარიანობის გაზრდა, კანონიერებისა და კანონის უზენაესობის პრინციპების დაცვა, სახელმწიფოს ეკონომიკური განვითარება.

კონსტიტუცია წარმოადგენს საზოგადოების შეთანხმების პროდუქტს. მიუხედავად იმისა, რომ თითოეული მოქალაქე არ აწერს ხელს კონსტიტუციის მიღებას, იგულისხმება, რომ სახალხო განხილვის დროს ცვლილებების ინიციატორები თანხმობას იღებენ მოსახლეობისგან. სწორედ ამ პრინციპიდან გამომდინარე არის ის მაღალი საზოგადოებრივი შეთანხმებისა და მნიშვნელობის აქტი.

კონსტიტუციის არსებობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული სახელმწიფოს შემდეგ ნიშანთან - სუვერენიტეტთან. სახელმწიფოს სუვერენიტეტი გულისხმობს მის დამოუკიდებლობას. სახელმწიფოს შესაძლებლობაა, თავად გადაწყვიტოს საშინაო და საგარეო კურსის არჩევასთან დაკავშირებული საკითხები. სუვერენულია სახელმწიფო, რომელიც საკუთარი ტერიტორიის ფარგლებში აღიარებს ხელისუფლების უზენაესობას და დამოუკიდებლად, მესამე სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე, საერთაშორისო ურთიერთობებში იღებს მონაწილეობას.

საქართველოს კონსტიტუცია სწორედ სუვერენიტეტის შესახებ ჩანაწერით იწყება. ტექსტის მიხედვით, საქართველო არის დამოუკიდებელი, ერთიანი და განუყოფელი სახელმწიფო. საქართველოს სუვერენიტეტი ეფუძნება 1991 წლის 31 მარტს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ჩატარებულ რეფერენდუმს და 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტს.

1.8 სახელმწიფოს ფუნქციები

წინა თავებში განხილულ საკითხებთან ერთად, თითოეულ სახელმწიფოს აკისრია განსაკუთრებული ფუნქციები. თანამედროვე სახელმწიფოების ფუნქციები ფართო სპექტრს მოიცავს. მომდევნო აბზაცებში დასახელებული და განხილული ფუნქციების ჩამონათვალი არ იქნება ამომწურავი, თუმცა გაანალიზებული იქნება ძირითადი მიმართულებები.

სახელმწიფოს შექმნის და არსებობის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს უსაფრთხოების დაცვა. აუცილებელია, სახელმწიფო იცავდეს მოქალაქეებისა და ადამიანების უსაფრთხოებას. მოცემული ფუნქციის განხორციელებისთვის სახელმწიფოში შექმნილია პოლიცია, ჯარი, სასამართლო და სხვა ინსტიტუციები.

საზოგადოებაში დანაშაულის პრევენციისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების დაცვის მიზნით სახელმწიფო სჯის დამნაშავეებს. მხოლოდ სახელმწიფოს აქვს ექსკლუზიური უფლებამოსილება დამნაშავეთა დასჯისა და იძულებითი ღონისძიებების გამოყენების. თანამედროვე დემოკრატიულ სახელმწიფოებში არსებობს სასამართლო ხელისუფლება, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას ადამიანების დამნაშავეობისა და უდანაშაულობის შესახებ.

საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვისა და დავების ეფექტური განხილვის მიზნით სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქციაა სამართლიანი და დამოუკიდებელი სასამართლოს უზრუნველყოფა. მოქალაქეებს უნდა ჰქონდეთ ნდობა სასამართლო ხელისუფლების მიმართ. ნდობის შექმნასა და მისი ხარისხის გაუმჯობესებას კი სახელმწიფომ უნდა შეუწყოს ხელი. სამართლიანი სასამართლოს უფლებით სარგებლობა ადამიანის კონსტიტუციური უფლებაა. საქართველოს კონსტიტუციის ადამიანის უფლებების მეორე თავში გარანტირებულია უფლებით სარგებლობა.

სახელმწიფოს არსებობა გადასახადების გარეშე შეუძლებელია. სახელმწიფოს უფლება აქვს, დააწესოს გადასახადები, ხოლო მოქალაქეები ვალდებული არიან, გადაიხადონ ის. შესაბამისად, სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია არის გადასახადების შემოღება და მათი აკრეფა.

სახელმწიფოს მთავარ ფუნქციას წარმოადგენს კანონების მიღება. ყველა სხვა ფუნქციას სახელმწიფო ახორციელებს კანონის საფუძველზე. შესაბამისად, ეს ფუნქცია არის ძირითადი იმისთვის, რომ სახელმწიფომ შეძლოს: ქვეყნის და მოსახლეობის

უსაფრთხოების დაცვა; გადასახადების დადგენა და აკრეფა; სამართლიანი სასამართლოს შექმნა და ა.შ.

თანამედროვე სახელმწიფოების ფუნქციები ფართო მასშტაბებს მოიცავს და ის გულისხმობს ისეთ საკითხებს როგორებიცაა: მოქალაქეებისთვის ქვეყნის მართვაში მონაწილეობისთვის სათანადო პირობების შექმნა; მოქალაქეთა სამხედრო სამსახურში გაწვევა; მეწარმეობის პირობების შექმნა და ხელშეწყობა; ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ხელშეწყობა.

2. სახელმწიფოს მმართველობის ფორმები და პოლიტიკური რეჟიმები

ამ თავში განხილული იქნება სახელმწიფოს მმართველობის ფორმები. თანამედროვე მსოფლიოში, სახელმწიფოთა განსხვავებების გათვალისწინებით, არსებობს სხვადასხვა სახის მმართველობის ფორმა. ისტორიულად მმართველობის ფორმების საწყისი ეტაპი, როგორც წესი, უკავშირდება მეფის ხელისუფლების არსებობას. თუმცა განვითარებამ და, განსაკუთრებით, განმანათლებლობის ეპოქამ დასაბამი დაუდო მეფის ერთპიროვნული მმართველობის შეზღუდვას.

სახელმწიფოები ისტორიული გამოცდილების, კულტურისა და ტრადიციის, პოლიტიკური კულტურის გათვალისწინებით ირჩევენ მმართველობის ფორმებს. შესაძლოა უკვე არჩეული მმართველობის ფორმის შეცვლა და გადასვლა ახალზე. ამ საკითხის გადაწყვეტაც უშუალოდ ხალხის მონაწილეობით ხდება.

თანამედროვე მსოფლიოში ყველაზე მეტად გავრცელებულია შემდეგი მმართველობის ფორმები: რესპუბლიკა, მონარქია, კონსტიტუციური მონარქია. რესპუბლიკა და კონსტიტუციური მონარქია შეიძლება იმართებოდეს საპრეზიდენტო, საპარლამენტო, ნახევრად-საპრეზიდენტო და ნახევრად-საპარლამენტო სისტემით.

ამავდროულად, მმართველობის ფორმასთან დაკავშირებულია პოლიტიკური რეჟიმებიც, როგორიცაა: დემოკრატია, თეოკრატია, დიქტატურა, ავტორიტარიზმი, ტოტალიტარიზმი და ოლიგარქია.

2.1 მმართველობის ფორმის ზოგადი დახასიათება

მმართველობის ფორმისა და მისი სტრუქტურის მიხედვით შესაძლებელია იმის დადგენა თუ როგორი ტიპის სახელმწიფოზე ვსაუბრობთ. ზოგადად, მმართველობის ფორმა გულისხმობს ხელისუფლების შექმნის საკითხის გადაწყვეტას. თანამედროვე მსოფლიოში სახელმწიფოებს გააჩნიათ განსხვავებული მმართველობის ფორმები, რაც მიაჩნიათ იმაზე, რომ მათ ხელისუფლების შექმნის განსხვავებული წესით აქვთ.

იმის გათვალისწინებით, თუ როგორია სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა, ჩვენ ვიგებთ, რამდენად მაღალია ხალხის მონაწილეობის ხარისხი ხელისუფლების შექმნის პროცესში. თუმცა არსებობს მმართველობის ისეთი მოდელებიც, სადაც ხალხის მონაწილეობა ხელისუფლების შექმნის პროცესში მინიმუმამდეა დაყვანილი ან პრაქტიკულად არ არსებობს.

მმართველობის ფორმა უზრუნველყოფს ხელისუფლების არსებობას სახელმწიფოში და გადაწყვეტილებებზე პასუხისმგებელი რგოლის დადგენას.

2.2 რესპუბლიკური მმართველობა

Res Publica ლათინური წარმოშობის სიტყვაა და „სახალხო საქმეს“ ნიშნავს. რესპუბლიკური მმართველობის ძირითადი პრინციპია ხალხის მაქსიმალური მონაწილეობა და ჩართულობა ხელისუფლების შექმნის პროცესში. ამ ტიპის მმართველობაში ხელისუფლება არის არჩევითი და მას ხალხი ირჩევს არჩევნების გზით. შესაბამისად, თანამედროვე რესპუბლიკური მმართველობის კონცეფცია პირდაპირ უკავშირდება წარმომადგენლობითი დემოკრატიის იდეას.

რესპუბლიკანიზმი გულისხმობს გადაწყვეტილებების მიღებას წინასწარ დადგენილი და განსაზღვრული პროცედურების მიხედვით. მაგალითად, როგორც არის: არჩევნები, პარლამენტში გადაწყვეტილების მიღება და სხვა. გადაწყვეტილების მიღება ეფუძნება უმრავლესობის პრინციპს, მაგრამ არა უმცირესობის ინტერესების უგულებელყოფის, არამედ მათი ინტერესების გათვალისწინების შედეგად. შესაბამისად, სახალხო საქმე ხორციელდება მაშინ, როდესაც დაცულია უმრავლესობისა და უმცირესობის მიერ დემოკრატიული თამაშის წესები. ეს გულისხმობს ვიწრო ინტერესების გადადებას და სახელმწიფო ინტერესების საფუძველზე გადაწყვეტილების მიღებას.

რესპუბლიკური მმართველობა, როგორც წესი, მონარქიულის საწინააღმდეგოდ ყალიბდებოდა. თუ ამ მმართველობის ფორმაში ხელისუფლების არჩევითობის პრინციპია მნიშვნელოვანი, მონარქიაში პირიქით - მემკვიდრეობითობა. ხოლო რესპუბლიკანიზმი სწორედ ამ საკითხისადმი „მტრობით“ არის ცნობილი. ის უარყოფს საჯარო ხელისუფლების ნებისმიერი ფორმით მემკვიდრეობითობის იდეას და უცვლელ პრინციპად განიხილავს არჩევითობას.

რესპუბლიკურმა მმართველობამ დასაბამი დაუდო მოქალაქის სტატუსის განმტკიცებას და დაასრულა მეფის ქვეშევრდომობის საკითხი.

2.3 რესპუბლიკური მმართველობა საქართველოში

საქართველოში პოლიტიკური სისტემის დასაბამი უკავშირდება მე-20 საუკუნეს. 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობა. მიუხედავად იმისა, რომ პირველმა რესპუბლიკამ ცოტახანს იარსება, მან გავლენა იქონია თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკურ სისტემაზე. 1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტით გათვალისწინებული იყო საქართველოს დამფუძნებელი კრების მოწვევა. ამავე წელს საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნულმა საბჭომ დაამტკიცა დებულება დამფუძნებელი კრების არჩევნების ჩატარების შესახებ. პირველი რესპუბლიკის საყოველთაო არჩევნები სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გამარჯვებით დასრულდა. თუმცა დამფუძნებელ კრებაში იყო პოლიტიკური პარტიების მრავალფეროვნება.

1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო პირველი ქართული კონსტიტუცია, რომელიც 1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტის პრინციპებს

ეფუძნებოდა. კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველო იყო დამოუკიდებელი და ერთიანი სახელმწიფო. პოლიტიკური წყობილების მუდმივ და უცვლელ ფორმად განისაზღვრა - დემოკრატიული რესპუბლიკა.

1921 წლის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია დაიბეჭდა ქალაქ ბათუმში, ნესტორ ხვინგიას სტამბაში.

1921 წლის კონსტიტუციამ რამდენიმე დღე იარსება. დამოუკიდებელი საქართველოს საბჭოთა რუსეთის ოკუპაციის შემდეგ პირველმა უზენაესმა კანონმა შეწყვიტა მოქმედება. შესაბამისად, საქართველომ, როგორც სუვერენულმა სახელმწიფომ, შეწყვიტა არსებობა და ის იძულებით გახდა საბჭოთა კავშირის წევრი.

საბჭოთა კავშირის ოკუპაციის და ბატონობის მიუხედავად, საქართველომ შეძლო მეორე რესპუბლიკის დაარსება და ახალი კონსტიტუციური წესრიგის შექმნა. ეს მოვლენა უკავშირდება საბჭოთა კავშირის დაშლას და საქართველოს, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, თავიდან დაბადებას.

საბჭოთა კავშირის დაშლას მოყვა დამოუკიდებელი სახელმწიფოების წარმოშობა. ახლადწარმოქმნილ სახელმწიფოთა შორის ერთ-ერთი იყო საქართველო, რომელმაც 1991 წლის 9 აპრილს გამოაცხადა საქართველოს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. 1991 წლის 31 მარტს საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარდა რეფერენდუმი. საერთო-სახალხო გამოკითხვის მთავარი შეკითხვა იყო: „თანახმა ხართ თუ არა, აღდგეს საქართველოს სახელმწიფოებრიობა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის დეკლარაციის შესაბამისად?“. რეფერენდუმში მონაწილეობდა ამომრჩეველთა 90 პროცენტი, ხოლო 98-მა პროცენტმა მხარი დაუჭირა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დამოუკიდებლობის აღდგენას. მხარდამჭერთა შორის იყვნენ როგორც ეთნიკურად ქართველები, ასევე ეთნიკურად არაქართველი საქართველოს მოქალაქეები.

დამოუკიდებლობის აღდგენას წინ უსწრებდა 1989 წლის 9 აპრილს, გამთენიისას, თბილისში მშვიდობიანი აქციის დარბევა საბჭოთა კავშირის მიერ. დარბევის შედეგად დაიღუპა 21 ადამიანი, რომელთა უმრავლესობა იყვნენ ქალები და სკოლის მოსწავლეები. სწორედ 1989 წლის 9 აპრილიდან ორი წლის თავზე, 1991 წლის 9 აპრილს, საქართველოს პირველმა პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ გამოაცხადა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

1995 წლის 24 აგვისტოს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ძირითადი კანონი, კონსტიტუცია. აღსანიშნავია, რომ 1995 წლის კონსტიტუციის ძირითადი პრინციპები დაეფუძნა 1921 წლის კონსტიტუციის ღირებულებებს. უზენაესი კანონით კიდევ ერთხელ განმტკიცდა დემოკრატიული რესპუბლიკის საკითხი და საფუძველი ჩაეყარა სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეას.

2.4 საპარლამენტო რესპუბლიკა

1789-1799 წლებში საფრანგეთში განხორციელებული რევოლუციის შედეგად საფრანგეთში აბსოლუტური მონარქია შეიცვალა რესპუბლიკური მმართველობის ფორმით. საფრანგეთის რევოლუციას ჰქონდა შემდეგი მთავარი ლოზუნგი - „ძალაუფლება, ძმობა და თანასწორობა“. 1789 წელს საფრანგეთის შეიარაღებულმა მოსახლეობამ შეძლო ბასტილიის ციხის აღება, რამაც აიძულა მეფე ლუი XVI, რომ ელიარებინა ხალხის გამარჯვება აბსოლუტიზმზე.

საპარლამენტო მმართველობის დროს ძალაუფლების ძირითადი განმახორციელებელი არის პირდაპირი არჩევნების გზით არჩეული პარლამენტი, რომელსაც ლეგიტიმაცია მიაწიჭა ხალხმა. მმართველობის ამ ფორმაში პარლამენტი ნდობას უცხადებს აღმასრულებელ ხელისუფლებას (მთავრობას). არჩევნებში გამარჯვებული პოლიტიკური პარტია, რომელმაც მოიპოვა მანდატების უმრავლესობა, ნდობას უცხადებს მთავრობას. თუ ერთ პოლიტიკურ პარტიას არ აქვს საკმარისი ხმათა რაოდენობა პარლამენტში, რათა შექმნას მთავრობა, ამ შემთხვევაში, პოლიტიკური პარტიების შეთანხმების საფუძველზე, შესაძლებელია, შეიქმნას კოალიციური მთავრობა.

საპარლამენტო მმართველობაში წამყვანი როლი აკისრია საკანონმდებლო ხელისუფლებას. პარლამენტისთვის ბიუჯეტის კანონპროექტის წარდგენის ექსკლუზიური უფლებამოსილება მთავრობას აქვს. პარლამენტი კი ამტკიცებს წარდგენილ კანონპროექტს. თუ პარლამენტმა არ დაამტკიცა მთავრობის მიერ წარდგენილი ბიუჯეტის კანონპროექტი, საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, პრეზიდენტს უჩნდება პარლამენტის დათხოვნისა და რიგგარეშე საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნის უფლებამოსილება.

აღმასრულებელი ხელისუფლება ანგარიშვალდებულია პარლამენტის წინაშე. პრემიერ-მინისტრი გაწეული საქმიანობის შესახებ პარლამენტს წარუდგენს წლიურ ანგარიშს. ასევე შესაძლებელია ინტერპელაციის პროცედურის გამოყენება მთავრობაზე ზედამხედველობის განხორციელების მიზნით. ეს პროცედურა გულისხმობს საკომიტეტო მოსმენაზე დარგის მინისტრის დაბარებას პარლამენტში, მის მიმართ არსებული შეკითხვების დასმას და პასუხების მიღებას. პარლამენტს შეუძლია, ნდობა ან უნდობლობა გამოუცხადოს მთავრობის შემადგენლობასა და სამთავრობო პროგრამას.

საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტის მიხედვით, პარლამენტს აქვს შემდეგი სახის უფლებამოსილებები: საქართველოს კონსტიტუციის ზოგადი ან ნაწილობრივი გადასინჯვა; საკანონმდებლო საქმიანობა; ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა; საქართველოს პრეზიდენტის მიერ წარდგენილი ყოველწლიური მოხსენების მოსმენა; საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის დადგენა; მთავრობის

შემადგენლობისა და სამთავრობო პროგრამისათვის ნდობის ან უნდობლობის გამოცხადება; საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრულ თანამდებობის პირთა არჩევა, დანიშვნა, დამტკიცება, დანიშვნაზე, განთავისუფლებაზე თანხმობის მიცემა, განთავისუფლება, გადაყენება; პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებული, პასუხისმგებელი თანამდებობის პირების, ორგანოებისა და მთავრობის საქმიანობის კონტროლი; საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების რატიფიცირება, დენონსირება, გაუქმება; სახელმწიფო საზღვრის სტატუსის დადგენა; სამხედრო ძალთა რაოდენობის დამტკიცება; ეროვნული უსაფრთხოების, ასევე სხვა კონცეფციის დამტკიცება; საგანგებო მდგომარეობის დროს ან საერთაშორისო ვალდებულებათა შესასრულებლად სამხედრო ძალების გამოყენებაზე თანხმობის მიცემა; საქართველოს კონსტიტუციით გათვალისწინებულ თანამდებობის პირთა თანამდებობიდან გადაყენება იმპიჩმენტის წესით; სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონის მიღება და მისი შესრულების საპარლამენტო კონტროლი და სხვა.

საპარლამენტო მმართველობაში პრემიერ-მინისტრისთვის, როგორც მთავრობის მეთაურისთვის, ნდობის გამოცხადება ნიშნავს მთავრობის მთლიანი შემადგენლობის დამტკიცებას. პარლამენტის მიერ პრემიერ-მინისტრისთვის უნდობლობის გამოცხადება კი- მთავრობის დაშლას. ამ შემთხვევაში, პარლამენტი იყენებს ნდობა-უნდობლობის კონსტრუქციულ ვოტუმს. იმ შემთხვევაში თუ პრემიერ-მინისტრმა დატოვა თანამდებობა ან პარლამენტმა არ გამოუცხადა ნდობა, პრემიერ-მინისტრის მოვალეობას ასრულებს პირველი ვიცე-პრემიერი, ხოლო დანარჩენი მინისტრები დროებით მოვალეობის შემსრულებლები ხდებიან მანამ, სანამ პარლამენტი არ დაამტკიცებს და ნდობას არ გამოუცხადებს მთავრობის ახალ შემადგენლობას. მინისტრების თანამდებობაზე დარჩენა მოვალეობის შემსრულებლებად ახალი მთავრობის დამტკიცებამდე უკავშირდება ხელისუფლების უწყვეტობის და განგრძობადობის პრინციპს.

მმართველობის ამ ფორმაში პრეზიდენტის უფლებამოსილებები შეზღუდულია. როგორც წესი, საპარლამენტო მმართველობაში პრეზიდენტი აირჩევა ირიბი არჩევნების გზით. საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს პრეზიდენტი არის: სახელმწიფოს მეთაური, ქვეყნის ერთიანობისა და ეროვნული დამოუკიდებლობის გარანტი; თავდაცვის ძალების უმაღლესი მთავარსარდალი; პრეზიდენტი წარმოადგენს საქართველოს საგარეო ურთიერთობებში.

საპარლამენტო მმართველობაში პრეზიდენტი არის მედიატორი. მისი უმთავრესი ფუნქციაა აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ორგანოებს, პოლიტიკურ პარტიებს შორის არსებული დაპირისპირების მშვიდობიანი გზით მოგვარების ხელშეწყობა. პრეზიდენტი არის ნეიტრალური ფიგურა და კონსტიტუციის დაცვის გარანტი.

საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, პრეზიდენტს გააჩნია შემდეგი სახის უფლებამოსილებები: მთავრობის თანხმობით ახორციელებს წარმომადგენლობით უფლებამოსილებებს საგარეო ურთიერთობებში, აწარმოებს მოლაპარაკებებს სხვა

სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან, დებს საერთაშორისო ხელშეკრულებებს, იღებს სხვა სახელმწიფოებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების ელჩების და სხვა დიპლომატიური წარმომადგენლების აკრედიტაციას; მთავრობის წარდგინებით ნიშნავს და ათავისუფლებს საქართველოს ელჩებს და დიპლომატიური წარმომადგენლობების ხელმძღვანელებს; საქართველოს სახელმწიფოს სახელით დებს კონსტიტუციურ შეთანხმებას საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიურ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან; კონსტიტუციითა და ორგანული კანონით დადგენილი წესით ნიშნავს პარლამენტისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებს; მთავრობის წარდგინებით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს საქართველოს თავდაცვის ძალების მეთაურს; ნიშნავს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს ერთ წევრს; ორგანული კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით მონაწილეობს საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თავმჯდომარისა და წევრების თანამდებობაზე განწყობაში; მთავრობის წარდგინებით პარლამენტს ასარჩევად წარუდგენს ეროვნული მარეგულირებელი ორგანოების წევრობის კანდიდატებს; ორგანული კანონით დადგენილი წესით წყვეტს მოქალაქეობის საკითხებს; შეიწყალებს მსჯავრდადებულებს; პარლამენტის, მთავრობის ან არანაკლებ 200000 ამომრჩევლის მოთხოვნით დანიშნოს რეფერენდუმი კონსტიტუციითა და კანონით განსაზღვრულ საკითხებზე, მისი დანიშვნის მოთხოვნის მიღებიდან 30 დღის განმავლობაში. არ შეიძლება რეფერენდუმის ჩატარება კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად, ამნისტიის ან შეწყალების გამო, საერთაშორისო ხელშეკრულების რატიფიცირების ან დენონსირების შესახებ, აგრეთვე ისეთ საკითხზე, რომელიც ითვალისწინებს ადამიანის ძირითადი კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვას და სხვა.

პრეზიდენტის შეზღუდულ უფლებამოსილებებს უკავშირდება კონტრასიგნაციის (თანახელმოწერა) ინსტიტუტი. საქართველოს პრეზიდენტის სამართლებრივი აქტი საჭიროებს პრემიერ-მინისტრის თანახელმოწერას. სამართლებრივი აქტი, რომელიც საჭიროებს თანახელმოწერას, ქვეყნდება და სამართლებრივ შედეგებს წარმოშობს მხოლოდ თანახელმოწერის შემდეგ. თანახელმოწერილ სამართლებრივ აქტზე პოლიტიკური პასუხისმგებლობა ეკისრება მთავრობას.

საპარლამენტო მმართველობა ხელს უწყობს დელიბერაციის, მსჯელობის საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილების არსებობას. პოლიტიკური უმრავლესობის და უმცირესობის მიერ შეთანხმებული გადაწყვეტილების მიღებას, რომელიც სახელმწიფო ინტერესიდან უნდა გამომდინარეობდეს.

2.5 საპრეზიდენტო რესპუბლიკა

საპრეზიდენტო მმართველობის წარმოშობა უკავშირდება ამერიკის შეერთებულ შტატებს. აშშ-ის 1787 წლის კონსტიტუციამ მმართველობის ფორმად საპრეზიდენტო რესპუბლიკა განსაზღვრა. მმართველობის ეს ფორმა ხასიათდება პრეზიდენტის

ორსახოვანი ფუნქციით. პრეზიდენტი ერთდროულად არის სახელმწიფოს და მთავრობის მეთაური. ის, პრემიერ-მინისტრთან ერთად, ხელმძღვანელობს აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობას.

საპრეზიდენტო მმართველობაში პრეზიდენტის არჩევა ხდება პირდაპირი არჩევნების გზით. ხალხი უშუალოდ ანიჭებს ლეგიტიმაციას მისთვის მისაღებ პრეზიდენტობის კანდიდატს და გადასცემს სახელმწიფოს მართვის უფლებამოსილებას.

პრეზიდენტი არის მთავრობის მეთაური. მას შეუძლია მინისტრების ერთპიროვნულად დანიშვნა და თანამდებობიდან გადაყენება, ამ პროცესში პარლამენტის მონაწილეობის მიღების გარეშე. თუმცა არსებობს მოდელები, სადაც პრეზიდენტს სჭირდება პარლამენტის თანხმობა მინისტრების თანამდებობაზე დანიშვნის დროს. მაგალითად, ასეთი პრაქტიკა ჰქონდა საქართველოს მმართველობის ფორმის შეცვლამდე; აშშ-ის შემთხვევაშიც იგივე პრინციპი მოქმედებს.

საპრეზიდენტო მმართველობაში მთავრობის პოლიტიკური პასუხისმგებლობა მხოლოდ პრეზიდენტის წინაშე არსებობს. მთავრობა არის პრეზიდენტის სათათბირო ორგანო. პარლამენტს არ აქვს აღმასრულებელი ხელისუფლებისთვის უნდობლობის გამოცხადების უფლება, ხოლო პრეზიდენტი ვერ დაითხოვს პარლამენტს. ხელისუფლების შტოებს შორის არსებობს ხისტი ურთიერთობა. სასამართლო ხელისუფლება სარგებლობს დამოუკიდებლობის მაღალი სტანდარტით დანარჩენი შტოებისგან.

საპრეზიდენტო მმართველობაში პარლამენტს შეუძლია პრეზიდენტისთვის იმპიჩმენტის გამოცხადება. თუმცა ეს საკითხი მკაცრად რეგულირდება ქვეყნის ძირითადი კანონით, კონსტიტუციით. არსებული პრაქტიკის გათვალისწინებით, საპრეზიდენტო მმართველობაში პრეზიდენტის წინააღმდეგ იმპიჩმენტის პროცედურის დაწყებისთვის საჭიროა არსებობდეს ორი საფუძველი: 1. პრეზიდენტის მიერ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა; 2. პრეზიდენტის მიერ კონსტიტუციის დარღვევა. სხვა შემთხვევაში პარლამენტს არ აქვს უფლებამოსილება პრეზიდენტის წინააღმდეგ დაიწყოს იმპიჩმენტის პროცედურა.

საპრეზიდენტო მმართველობაში პრეზიდენტი გავლენას ახდენს საკანონმდებლო საქმიანობაზე. მას შეუძლია პარლამენტის მიერ მიღებული კანონის ძალაში შესვლის პროცესი დააყოვნოს ე.წ. სუსპენზიური (შეყოვნებითი) ვეტოს გამოყენებით. პრეზიდენტის ვეტოს დაძლევა შეუძლია პარლამენტს ხმათა კვალიფიციური უმრავლესობით.

საპრეზიდენტო მმართველობას აქვს ნაკლოვანებები. სამართლის თეორიაში განხილული არგუმენტების მიხედვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მმართველობის მოცემული ფორმა არ იძლევა პოლიტიკური კრიზისის დროულად და ეფექტურად განმუხტვის შესაძლებლობას. ამას იწვევს ის, რომ პრეზიდენტს არ შეუძლია პარლამენტის დათხოვნა, ხოლო პარლამენტს არ აქვს უფლება უნდობლობა გამოუცხადოს მთავრობას.

გარდამავალი დემოკრატიის მექანე სახელმწიფოებისთვის განსაკუთრებით იზრდება რისკები საპრეზიდენტო მმართველობის ავტოკრატიულ რეჟიმად გარდაქმნის თვალსაზრისით. საფრთხე არსებობს, რადგან გამოუცდელმა დემოკრატიულმა სისტემამ, პრეზიდენტის „შეუზღუდავმა“ ძალაუფლებამ, შესაძლოა, წარმოშვას ძალაუფლების უზურპაციის მაღალი საფრთხე, აღნიშნული კი გამოიწვევს ხელისუფლების შტოების დამოუკიდებლობის ხარისხის შემცირებასა და ადამიანის უფლებების დარღვევის ფაქტების ზრდას.

2.6 მონარქიული მმართველობა და პოლიტიკური რეჟიმები

მონარქიულ მმართველობაში ვხვდებით მეფის ინსტიტუტს. ერთმანეთისგან განასხვავებენ მონარქიული მმართველობის შემდეგ ფორმებს: აბსოლუტური, კონსტიტუციური, დუალისტური და არჩევითი მონარქია. მონარქიის თითოეულ ფორმაში განსხვავებულია მეფის ძალაუფლება და უფლებამოსილებები.

აბსოლუტური მონარქია - მმართველობის ამ ფორმაში მეფის ხელისუფლება შეუზღუდავია. სახელმწიფოში არ არსებობს ხელისუფლების სხვა შტოები, რომლებიც გააკონტროლებენ და დააბალანსებენ მეფის ძალაუფლებას. აბსოლუტურ მონარქიაში მეფე არის ერთპიროვნული მმართველი, რომელიც მართვას სახელმწიფოს.

კონსტიტუციური მონარქია - მონარქის ხელისუფლება შეზღუდულია ხალხის მიერ არჩეული წარმომადგენლობითი ორგანოს (პარლამენტის) მიერ. პარლამენტი ახორციელებს საკანონმდებლო ფუნქციას, რის გამოც მონარქი „იძულებულია“, ანგარიში გაუწიოს ხალხის მიერ არჩეულ წარმომადგენლებს. მიუხედავად იმისა, რომ მონარქის ძალაუფლებას ზღუდავს პარლამენტი, ის მაინც ინარჩუნებს სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობის მიღების უფლებას და ერევა მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებში.

1215 წელს ინგლისში მიიღეს „თავისუფლების დიდი ქარტია“, რომელიც „მაგნა კარტას“ სახელითაც არის ცნობილი. ამ დოკუმენტის მიღებამ საფუძველი ჩაუყარა ინგლისში მეფის აბსოლუტიზმის შეზღუდვას და პარლამენტის წარმოშობას. თავისუფლების დიდი ქარტიის მიხედვით განმტკიცდა მოქალაქეთა უფლებები, მეფეს შეეზღუდა გადასახადების დაწესებისა და აკრეფის უფლება. დოკუმენტის შესაბამისად, სახელმწიფოს ძალაუფლების წყარო იყო ხალხი და არა ღმერთისგან ხელდასხმული მმართველი - მეფე. გაჩნდა სახალხო სუვერენიტეტის იდეა, რამაც უზრუნველყო პარლამენტის შექმნა და სახელმწიფოს მართვა ხალხის წარმომადგენლების მეშვეობით.

ინგლისთან ერთად, საინტერესოა ქართული პარლამენტარიზმის წარმოშობის გაანალიზებაც. ჯერ კიდევ ფეოდალური ხანის საქართველოში, მაშინ როცა მეფის ხელისუფლება არსებობდა, განსაკუთრებული სირთულის საკითხების განხილვისა და გადაწყვეტის მიზნით, მეფე მართვდა „დარბაზობას“. თავდაპირველად „დარბაზობის“ შემადგენლობაში შედიოდნენ დიდგვაროვნები. მეფე დავით აღმაშენებელსა და დიდგვაროვნებს შორის არსებული მუდმივი დაპირისპირების შედეგად, იზღუდება

მეფის ძალაუფლება და ფართოვდება „დარბაზის“ წვერთა შემადგენლობა. დიდგვაროვნების გარდა, „დარბაზის“ წევრები იყვნენ „უგვარონი“ და ისინი ერთობლივად ცდილობდნენ, წინააღმდეგობა გაეწიათ მეფის ერთპიროვნული მმართველობისათვის.

ინგლისში მეფის აბსოლუტური ხელისუფლების შეზღუდვას უკავშირდება „უფლებათა ბილის“ მიღება 1689 წელს. დოკუმენტმა განამტკიცა მსხვილი ბურჟუაზიისა და მიწათმფლობელი არისტოკრატის ნაწილის გამარჯვება აბსოლუტიზმზე. გაიზარდა პარლამენტის უფლებები, რასაც შედეგად მოჰყვა მეფის ძალაუფლების შეზღუდვა. „უფლებათა ბილის“ მიხედვით, პარლამენტის თანხმობის გარეშე მეფეს უფლება არ ჰქონდა, შეეჩერებინა კანონის მოქმედება და აღსრულება, აეკრიფა გადასახადი ტახტის საჭიროებისათვის. „უფლებათა ბილმა“ გამოაცხადა პეტიციის უფლება, საპარლამენტო დებატებისა და პარლამენტის არჩევნების თავისუფლება. საფუძველი ჩაუყარა ინგლისის კონსტიტუციურ მონარქიას.

დუალისტური მონარქია - მმართველობის ამ ფორმაში ძალაუფლება გადანაწილებულია მონარქსა და საკანონმდებლო ორგანოს შორის. ძალაუფლების განხორციელების ძირითადი მექანიზმები მონარქის ხელში რჩება. მონარქის ძალაუფლება არ ვრცელდება საკანონმდებლო საქმიანობაზე. თუმცა მას აქვს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების დაბლოკვის უფლებამოსილება ვეტოს უფლების გამოყენების გზით.

არჩევითი მონარქია - მმართველობის ამ ფორმაში ახალ მონარქს ირჩევს პარლამენტი, მას შემდეგ, რაც წინა არჩეული მონარქის უფლებამოსილების ვადა ამოიწურება. მონარქს არ გააჩნია აღმასრულებელი უფლებამოსილებები და ის წარმოადგენს სიმბოლურ ფიგურას სახელმწიფოს მეთაურის თანამდებობაზე.

ტოტალიტარიზმი - არადემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი, რომელიც მიზნად ისახავს საზოგადოების ყველა სფეროსა და მიმართულებაზე კონტროლის მოპოვებას. უგულვებელყოფილია პოლიტიკური მრავალფეროვნება და განსხვავებული აზრი. ხელისუფლება არ არის ანგარიშვალდებული ხალხის წინაშე.

ავტორიტარიზმი - არადემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი, რომელიც მეტ-ნაკლებად ზღუდავს მოქალაქეთა პოლიტიკურ უფლებებს. სახელმწიფოს მართვა და ძალაუფლების განხორციელება თავს იყრის ერთი პირის ხელში. ირდევს მოქალაქეთა ნების თავისუფალი გამოხატვის და თავისუფალი არჩევნების პრინციპები.

დემოკრატია - მმართველობის ისეთი ფორმაა, სადაც ძალაუფლება ეკუთვნის ხალხს. ძალაუფლების განხორციელება ხდება, როგორც უშუალოდ ხალხის მიერ ასევე მისი წარმომადგენლების მეშვეობით. დემოკრატიის ფორმები და მისი ძირითადი პრინციპები განხილული იქნება „დემოკრატიის მიზნები, ღირებულებათა საფუძვლები და პრინციპები“ თავში.

2.7 თეოკრატია

თეოკრატია არის მმართველობის ფორმა, სადაც სახელმწიფო ხელისუფლებას სასულიერო პირი ახორციელებს. შესაძლებელია, რომ სახელმწიფოს მართვა დაფუძნებული იყოს ერთი ან რამდენიმე რელიგიის პრინციპებზე. თეოკრატიული მმართველობის ნათელი მაგალითია „ისლამური“ რევოლუცია 70-იანი წლების ბოლოს. რევოლუციის შედეგად, სახელმწიფოს მართვის სადავეები გადავიდა შიიტი სასულიერო პირის, აიათოლა რუჰოლა ჰომეინის ხელში. თანამედროვე მსოფლიოში თეოკრატიული მმართველობის ნათელი მაგალითია ვატიკანი, რომელსაც მართავს რომის პაპი.

თეოკრატიული მმართველობა გავლენას ახდენს ადამიანების ცხოვრებაზე. დროთა განმავლობაში ძლიერდება რელიგიური პრინციპებისა და წესების ყოველდღიურ

2.8 დიქტატურა

დიქტატურა არის პოლიტიკური რეჟიმის ფორმა, რომელიც ეფუძნება ქარიზმატული ლიდერის მიერ სახელმწიფოს მართვას. დიქტატორი შეიძლება იყოს არჩევნების გზით ხალხის მიერ არჩეული ხელისუფლების განმახორციელებელი ლიდერი, რომელიც შეიძლება შემდგომ გახდეს დიქტატორი.

დიქტატორი, როგორც წესი, ერთპიროვნულად მართავს სახელმწიფოს და მისი ძალაუფლება შეუზღუდავია. თუმცა შესაძლებელია, დიქტატურა განხორციელდეს პირთა ჯგუფის მიერ. დიქტატურა ეფუძნება ადამიანების დაშინებას, ძალადობას, ადამიანის უფლებების დარღვევას. ერთპიროვნული მმართველი დიქტატურას ამართლებს ეკონომიკური კეთილდღეობის საფუძველით, თუმცა ქვეყანაში გამეფებული კორუფციისა და რეპრესიების გამო, მოსახლეობა ვერ იღებს ეკონომიკური კეთილდღეობის სარგებელს.

დიქტატორული მმართველობის აღორძინება XX საუკუნეს უკავშირდება. ამ პერიოდის ტოტალიტარულ და ავტორიტარულ რეჟიმებს მართავდნენ ისეთი დიქტატორები, როგორებიც არიან: მუსოლინი, სტალინი და ჰიტლერი. თანამედროვე მსოფლიო იცნობს რამდენიმე დიქტატორს: სირიის ერთპიროვნული მმართველი-სადამ ჰუსეინი; ლიბიის რევოლუციის შემოქმედი - მუამარ კადაფი; ჩრდილოეთ კორეის ლიდერი - კიმ ჩენ ინი;

დიქტატურა მიმართულია ხელისუფლებაში მყოფი მმართველის მიერ ძალაუფლების უზურპაციისკენ. სახელმწიფოში არ არსებობს უსაფრთხოების გარანტიები განსხვავებული აზრის მქონე ადამიანებისთვის. დიქტატორული სისტემა უპირისპირდება ყველას, ვინც საფრთხეს უქმნის დიქტატორის ძალაუფლებასა და გავლენებს.

2.9 ოლიგარქია

ოლიგარქები ერთდროულად პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძალაუფლებას ფლობენ. ოლიგარქები ახერხებენ ძალაუფლების ხანგრძლივად უზურპაციას დიდი ფინანსური რესურსების მობილიზებით, ამომრჩევლების მოსყიდვით, დემოკრატიული ინსტიტუტების მოსყიდვით, კორუფციული მექანიზმების საყოველთაოდ გავრცელებით, ბაზრის მიტაცებით. ოლიგარქები არსებობენ პოსტ-საბჭოურ სახელმწიფოებში, აფრიკის, აზიის, ევროპის ქვეყნებში, თუმცა ძლიერ დემოკრატიებში მათი გავლენა სუსტია, რადგან მათ ფინანსურ რესურსებს ეფექტურად მოთოკავს სახელმწიფო ბიუროკრატია და დემოკრატიული ინსტიტუტები.

3. ტერიტორიული მოწყობის ფორმები

სახელმწიფოთა შორის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო განსხვავება მდგომარეობს მათი ტერიტორიული მოწყობის ფორმაში. ტერიტორიული მოწყობის საკითხი შეიძლება დაკავშირებული იყოს სახელმწიფოს ტერიტორიის სიდიდესთან ან ისტორიულ არჩევანთან. ტრადიციულად, ერთმანეთისგან განასხვავებენ ტერიტორიული მოწყობის სამ ძირითად ფორმას: უნიტარიზმი, ფედერალიზმი და რეგიონალიზმი. მოცემულ სამ ფორმასთან ერთად აღსანიშნავია, რომ არსებობს კონფედერაციული ტერიტორიული მოწყობის მოდელი, რომელიც დღესდღეობით აქტუალური არ არის. ამ მოდელის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია შვეიცარიის კონფედერაცია.

თანამედროვე მსოფლიოში ისევ არის დისკუსია ტერიტორიული მოწყობის ფორმების დადებითი და უარყოფითი, მათი სუსტი და ძლიერი მხარეების შესახებ. ამ თავის ამოცანაა, რომ გავაანალიზოთ ტერიტორიული მოწყობის სამი ძირითადი მოდელის პრინციპები და მათი მუშაობის სპეციფიკა.

უნიტარული ტერიტორიული მოწყობა (უნიტარიზმი)

სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის სამი ძირითადი ფორმიდან ერთ-ერთი არის უნიტარიზმი. სახელმწიფო უნიტარულია, როდესაც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებს არ გააჩნიათ სახელმწიფოებრივი სტატუსი და არ აქვთ სუვერენიტეტი. შესაბამისად, ისინი არ წარმოადგენენ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებს. შესაძლებელია, უნიტარულ სახელმწიფოში არსებობდეს ცალკეული ავტონომიური ოლქები. უნიტარული ტერიტორიული მოწყობის სახელმწიფოებში არსებობს ერთი კონსტიტუცია, ერთიანი მოქალაქეობა და სახელმწიფო ხელისუფლების ცენტრალიზებული სისტემა.

უნიტარული ტერიტორიული მოწყობა ორი ძირითადი მიმართულებით იყოფა: *ცენტრალიზებული* და *დეცენტრალიზებული* ფორმით. ცენტრალიზებული უნიტარიზმის შემთხვევაში, სახელმწიფოს რეგიონულ ხელისუფლებას მართავენ ცენტრალური ხელისუფლების მიერ დანიშნული თანამდებობის პირები. ხოლო დეცენტრალიზებული უნიტარული ტერიტორიული მოწყობის დროს სახელმწიფოში რეგიონული და ადგილობრივი ორგანოების დაკომპლექტება ცენტრალური ხელისუფლებისგან დამოუკიდებლად ხდება. შესაბამისად, დეცენტრალიზებული უნიტარიზმი ქმნის დამოუკიდებლობის მეტ გარანტიებს რეგიონული ხელისუფლებისა თუ ადგილობრივი თვითმმართველობებისთვის.

როგორც ზემოთ არის აღნიშნული, უნიტარიზმში სახელმწიფო იყოფა ადმინისტრაციულ ან პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ტერიტორიულ ერთეულებად. მოცემული ტერიტორიული მოწყობის პირობებში გამოირჩევა, მათ ჰქონდეთ

საკუთარი კონსტიტუცია ან მმართველობის უმაღლესი ორგანოები. უნიტარიზმის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია მარტივი ადმინისტრირება. ტერიტორიული მოწყობის ამ ფორმაში მმართველობა ხორციელდება ზემოდან ქვემოთ, ცენტრალური ხელისუფლებიდან ადგილობრივი თვითმმართველობისკენ პრინციპით.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კონსტიტუცია არ განსაზღვრავს ტერიტორიული მოწყობის ფორმას, ფაქტობრივი მოცემულობიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველო არის უნიტარული ტერიტორიული მოწყობის სახელმწიფო. არსებობს ცენტრალური ხელისუფლება, რეგიონული ხელისუფლება და ადგილობრივი თვითმმართველობა. ხოლო სახელმწიფო დაყოფილია ადმინისტრაციულ ტერიტორიულ ერთეულებად, რომელშიც მოიაზრება თვითმმართველი ქალაქები და მუნიციპალიტეტები.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-7 მუხლში საუბარია ქვეყნის ტერიტორიული მოწყობის საკითხის გადაწყვეტის შესახებ. მოცემული მუხლის მიხედვით, საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე სრული იურისდიქციის აღდგენის შემდგომ, კონსტიტუციური კანონით გადაწყდება სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის საკითხი. თავის მხრივ, მთელ ტერიტორიაზე სრული იურისდიქციის აღდგენა დამოკიდებულია რუსეთის მიერ ოკუპირებული აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ყოფილი ავტონომიური ოლქის დაბრუნებაზე.

ფედერალური ტერიტორიული მოწყობა (ფედერალიზმი)

ფედერაციული ტერიტორიული მოწყობის კლასიკური მაგალითია ამერიკის შეერთებული შტატები. უკვე ორ საუკუნეზე მეტია, რაც შეიქმნა ამერიკის კონსტიტუცია, რომელმაც განამტკიცა ფედერალიზმი. 1787 წელს ფილადელფიაში შეიკრიბნენ დელეგატები, რომელთაც უნდა შეექმნათ 13 დამოუკიდებელი ქვეყნისგან თანამშრომლობის მოდელი. აღსანიშნავია, რომ ახალ სახელმწიფოს უნდა ჰქონოდა ერთდროულად, როგორც კონფედერაციის, ასევე უნიტარული სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელი ნიშნები. შეკრებაზე დაიწერა აშშ-ის კონსტიტუცია და შემდგომში შტატები შეუერთდნენ ამ კონსტიტუციას და შექმნეს ფედერალური მთავრობა.

ამერიკის შეერთებული შტატები დაყოფილია 50 ტერიტორიულ ერთეულად (შტატად), თითოეული მათგანი წარმოადგენს სახელმწიფოს მსგავს წარმონაქმნს, თუმცა სუვერენიტეტის, დამოუკიდებლობის გარეშე. ამერიკულ ფედერალიზმში მოქმედებს ფედერალური და შტატის ხელისუფლებები. მათ აქვთ ხელისუფლებისა და მმართველობის უმაღლესი ორგანოები, გააჩნიათ საკუთარი კონსტიტუცია და კანონმდებლობა, სასამართლო და ა.შ. მიუხედავად ამისა, მოქმედებს ფედერალური კონსტიტუციის უზენაესობის პრინციპი და შტატების მიერ მიღებული კონსტიტუციები უნდა შეესაბამებოდეს მას.

ფედერალიზმი სახელმწიფოს ისეთი ტერიტორიული მოწყობაა, სადაც მმართველობითი ფუნქციები გადანაწილებულია ფედერალურ, ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ფედერაციის სუბიექტებს (შტატები, მხარეები, მიწები, კანტონები და ა.შ.) შორის. ფედერალიზმი გულისხმობს ძალაუფლების დეცენტრალიზაციას. თომას ჯეფერსონი ამბობდა, რომ „მთავრობა ხდება კარგი არა ხელისუფლების კონსოლიდაციით ან კონცენტრაციით, არამედ მისი სწორად განაწილების შედეგად“. ეს გულისხმობს, რომ ფედერალურ ხელისუფლებასა და ფედერალურ სუბიექტებს - შტატებს შორის უფლებამოსილებები გამიჯნულია ქვეყნის ძირითადი კანონით - კონსტიტუციით. მაგალითად, ისეთი ტიპის უფლებამოსილება, რომელიც უკავშირდება სახელმწიფოს თავდაცვასა და უსაფრთხოებას ან ფულის მოჭრას, განეკუთვნება ფედერალურ ხელისუფლებას. ხოლო სამოქალაქო დავების განხილვა და ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხების მოგვარება - ფედერაციულ სუბიექტებს.

ამერიკის შეერთებული შტატების გარდა, ევროპის კონტინენტზეც ვხვდებით სახელმწიფოს ფედერაციული ტერიტორიული მოწყობით. მაგალითად, როგორიც არის: გერმანია, ბელგია, რუსეთი. ჩამოთვლილ სახელმწიფოებში, დემოკრატიის ხარისხისა და პოლიტიკური კულტურის გათვალისწინებით, ფედერაციული სუბიექტების დამოუკიდებლობის განსხვავებული მაჩვენებელია.

ფედერალიზმი გულისხმობს მრავალფეროვნებას ერთიანი ტერიტორიის ფარგლებში, ხოლო ერთიანობის პრინციპის დაცვას მრავალფეროვან საზოგადოებაში. ამ იდეის კლასიკური მაგალითია ამერიკის შეერთებული შტატები, სადაც მრავალფეროვანი საზოგადოება ქმნის ერთიან სახელმწიფოს.

რეგიონული ტერიტორიული მოწყობა (რეგიონალიზმი)

რეგიონალიზმს პოლიტიკურ იდეოლოგიასაც უწოდებენ და ფედერალური სისტემისგან განსხვავებით, გულისხმობს ძალაუფლების იმგვარ გადანაწილებას ცენტრსა და რეგიონს შორის, რაც ითვალისწინებს კონკრეტული ტერიტორიის კულტურულ თავისებურებას და ცდილობს „ძალისმიერი“ გაერთიანების მაკომპენსირებელი როლი ითამაშოს. რეგიონული ტერიტორიული მოწყობის სახელმწიფოებისთვის დამახასიათებელია ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ტერიტორიულ ერთეულებს შორის უფლებამოსილებების გადანაწილება კონსტიტუციით. ევროპის კონტინენტზე რეგიონალიზმის კლასიკურ მაგალითებად განიხილება ესპანეთი და იტალია. მოცემული სახელმწიფოების ტერიტორიული ორგანიზების ფორმა განსხვავებულია უნიტარიზმისა და ფედერალიზმისგან. განსხვავება მდგომარეობს ცენტრალურ ხელისუფლებასა და რეგიონებს შორის უფლებამოსილებათა გამიჯვნის მიხედვით. რეგიონალიზმში რეგიონები სარგებლობენ მაღალი დამოუკიდებლობის გარანტიებით ცენტრალური ხელისუფლებისგან, რაც მათ კონსტიტუციით აქვს მინიჭებული.

მსგავსი ტიპის სახელმწიფოებში რეგიონებს, ავტონომიებს აქვთ საკუთარი კონსტიტუცია, გერბი და დროშა, ჰყავთ რეგიონული წარმომადგენლობითი ორგანოები, აღმასრულებელი ხელისუფლება და მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ინსტიტუციები.

ტერიტორიული მოწყობის ფორმების ძირითადი პრინციპები:

1. უნიტარიზმი	უნიტარული ტერიტორიული მოწყობისთვის დამახასიათებელია მხოლოდ ადმინისტრაციული ან პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეულების არსებობა, რომლებიც უშუალოდ ემორჩილებიან ცენტრალურ ხელისუფლებას. მათ არ აქვთ სახელმწიფოებრიობის რაიმე ნიშანი. ყველა ერთეულს აქვს თანაბარი იურიდიული სტატუსი.
2. ფედერალიზმი	სახელმწიფოს ფედერაციული ტერიტორიული მოწყობა წარმოადგენს სახელმწიფოს მსგავს წარმონაქმნებს, სუვერენიტეტის გარეშე. მათში ერთიან სახელმწიფო ხელისუფლებასთან ერთად, მოქმედებს შესაბამისი ერთეულის ხელისუფლებაც, როგორც არის შტატის ხელისუფლება.
3. რეგიონალიზმი	უფლებამოსილება ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ტერიტორიულ ერთეულებს შორის განაწილებულია კონსტიტუციით. სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის ფორმებს შორის შუალედური ფორმაა.

4. ადგილობრივი თვითმმართველობა

ადგილობრივი თვითმმართველობა არის თვითმმართველი ერთეულის ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოქალაქეთა უფლება და შესაძლებლობა, მათ მიერ არჩეული ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების მეშვეობით გადაწყვიტონ ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხები.

საქართველოს მოქალაქეები ადგილობრივი მნიშვნელობის საქმეებს აწესრიგებენ ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი და აღმასრულებელი ორგანოების მეშვეობით. წარმომადგენლობითი ორგანო აირჩევა საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით. აღმასრულებელი ორგანოები აღასრულებენ წარმომადგენლობითი ორგანოების გადაწყვეტილებებს და ანგარიშვალდებულნი არიან მათ წინაშე.

ადგილობრივი თვითმმართველობის ევროპული ქარტიის მიხედვით, ადგილობრივი თვითმმართველობა გულისხმობს ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების უფლებასა და შესაძლებლობას, კანონის ჩარჩოებში მოაწესრიგონ და მართონ საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საქმეები საკუთარი პასუხისმგებლობითა და ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესების შესაბამისად. ქარტია ასევე განსაზღვრავს, რომ თვითმმართველობას უნდა ჰქონდეს საკუთარი კომპეტენციები, ფინანსური და მატერიალური რესურსი და დამოუკიდებლად წარმართოს შიდა საქმიანობა.

საქართველოს კონსტიტუცია ადგენს ადგილობრივი თვითმმართველობის გარანტიებს. ეს გულისხმობს საკუთარი ქონების და ფინანსების არსებობას. ძლიერი ადგილობრივი თვითმმართველობა გულისხმობს ცენტრალური ხელისუფლებისგან ფინანსურად დამოუკიდებელი მმართველობის განხორციელებას ხელისუფლების ყველაზე დაბალ დონეზე. სწორედ ამაში გამოიხატება სუბსიდიარობის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც გადაწყვეტილებები ხალხთან ახლოს და ხალხის ინტერესების შესაბამისად უნდა იყოს მიღებული.

საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის მიხედვით, თვითმმართველობას გააჩნია ორი ტიპის უფლებამოსილება: 1. საკუთარი და 2. დელეგირებული. საკუთარია უფლებამოსილება, რომელსაც ადგილობრივი თვითმმართველობა დამოუკიდებლად და საკუთარი პასუხისმგებლობით ახორციელებს. მაგალითად: მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის პროექტის მომზადება, განხილვა და დამტკიცება, დამტკიცებულ ბიუჯეტში ცვლილების შეტანა, ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის მოსმენა და შეფასება; საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად საბიუჯეტო სახსრების განკარგვა, სახაზინო ფინანსური ოპერაციებისა და საბანკო ტრანზაქციების წარმოება; მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებული ქონების მართვა და განკარგვა ამ კანონითა და საქართველოს სხვა საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებით დადგენილი წესით; ადგილობრივი

მნიშვნელობის ბუნებრივი რესურსების, მათ შორის, წყლისა და ტყის რესურსების და მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებული მიწის რესურსების მართვა კანონით დადგენილი წესით; ადგილობრივი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შემოღება და გაუქმება კანონით დადგენილი წესით, მათი განაკვეთების დადგენა კანონით გათვალისწინებული ზღვრული ოდენობების ფარგლებში; ადგილობრივი მოსაკრებლების ამოღება და სხვა.

დელეგირებული (გადაცემული) უფლებამოსილება არის სახელმწიფო/ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების ორგანოს უფლებამოსილება, რომელიც მუნიციპალიტეტს გადაეცა კანონის საფუძველზე ან საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, სათანადო მატერიალური და ფინანსური უზრუნველყოფით.

ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი ითვალისწინებს ტრანსფერის სამ ძირითად სახეს:

კაპიტალური ტრანსფერი	მიზნობრივი ტრანსფერი	სპეციალური ტრანსფერი
კაპიტალური ტრანსფერი გამოიყოფა მხოლოდ კაპიტალური პროექტის განსახორციელებლად. კაპიტალური ტრანსფერი არის სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკის ცენტრალურ და მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტებს შორის გაწეული ფინანსური დახმარება. ადგილობრივმა თვითმმართველობამ კაპიტალური ტრანსფერის მოთხოვნის დროს უნდა მიუთითოს მოთხოვნის საფუძველი და ტრანსფერის თანხის მოცულობა.	მიზნობრივი ტრანსფერი გადაეცემა ერთი ბიუჯეტიდან სხვა ბიუჯეტს დელეგირებული (გადაცემული) უფლებამოსილების ფინანსური უზრუნველყოფისათვის. ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი მიზნობრივი ტრანსფერის გადაცემის ორ გზას ითვალისწინებს: 1. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტს; 2. ავტონომიური რესპუბლიკის ბიუჯეტიდან შესაბამისი მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტს.	სპეციალური ტრანსფერი გამოიყოფა სტიქიური მოვლენების, ეკოლოგიური და სხვა სახის კატასტროფების, საომარი მოქმედებების, ეპიდემიებისა და სხვა საგანგებო სიტუაციების შედეგების (ზიანის) სალიკვიდაციოდ, აგრეთვე სხვა ღონისძიებების განსახორციელებლად. სპეციალური ტრანსფერი არის სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკის ცენტრალურ და მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტებს შორის გაწეული ფინანსური დახმარება. სპეციალური ტრანსფერის გამოყენება დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ზემოთ ჩამოთვლილი გარემოებების

		აღმოფხვრისთვის თვითმმართველობის სარეზერვო ფონდში არსებული ფინანსები არასაკმარისია.

ადგილობრივი თვითმმართველობის მმართველობის ორგანოებს წარმოადგენს საკრებულო და მერია. საკრებულო არის ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო, რომელიც 4 წლის ვადით ირჩევა მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე რეგისტრირებული საქართველოს მოქალაქეების მიერ, პირდაპირი არჩევნებით, საყოველთაო, თანასწორი საარჩევნო უფლების საფუძველზე, ფარული კენჭისყრით.

ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის მიხედვით, საკრებულოს უფლებამოსილებებია: მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული ერთეულების შექმნა და გაუქმება, მათი საზღვრების დადგენა; მუნიციპალიტეტის საკრებულოს რეგლამენტის დამტკიცება; მუნიციპალიტეტის საკრებულოს თავმჯდომარისა და თავმჯდომარის მოადგილის არჩევა და თანამდებობიდან გადაყენება; მუნიციპალიტეტის აღმასრულებელი ორგანოებისა და ამ ორგანოების თანამდებობის პირების საქმიანობის კონტროლი, მათი ანგარიშების მოსმენა და შეფასება; მუნიციპალიტეტის მერისთვის უნდობლობის გამოცხადება; მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტის პროექტის განხილვა და დამტკიცება, დამტკიცებულ ბიუჯეტში ცვლილების შეტანა, ბიუჯეტის შესრულების კონტროლი და ბიუჯეტის შესრულების შეფასება; ადგილობრივი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შემოღება და გაუქმება; საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად მუნიციპალიტეტის სიმბოლოების (გერბის, დროშისა და სხვა სიმბოლოების) დადგენა და სხვა.

საკრებულოს თავმჯდომარეს 4 წლის ვადით ირჩევს საკრებულო, სიითი შემადგენლობის ნახევარზე მეტი მხარდაჭერით. საკრებულო უფლებამოსილია, თანამდებობიდან გადააყენოს მუნიციპალიტეტის საკრებულოს თავმჯდომარე. თანამდებობიდან გადაყენების შესახებ გადაწყვეტილება მიღებულად ჩაითვლება თუ მას მხარს დაუჭერს მუნიციპალიტეტის საკრებულოს სიითი შემადგენლობის ნახევარზე მეტი.

საქართველოს ორგანული კანონის ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის მიხედვით, მუნიციპალიტეტის აღმასრულებელ ხელისუფლებას წარმოადგენს - მერი. მერი წარმოადგენს მუნიციპალიტეტს, უზრუნველყოფს მუნიციპალიტეტის უფლებამოსილებების განხორციელებასა და მუნიციპალიტეტის წარმომადგენლობითი ორგანოს (საკრებულოს) გადაწყვეტილებების აღსრულებას. საკრებულოს მსგავსად, მერი აირჩევა 4 წლის ვადით, პირდაპირი არჩევნებით, საყოველთაო, თანასწორი საარჩევნო უფლების საფუძველზე, ფარული კენჭისყრით. მუნიციპალიტეტის მერად

შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 25 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში 5 წელი მაინც უცხოვრია.

პირდაპირი წესით არჩეული მერის თანამდებობიდან გადაყენების საკითხის გადაწყვეტის ორი ძირითადი წესი მოქმედებს. 1. საკრებულოს სიითი შემადგენლობის ნახევარზე მეტის წერილობითი განცხადების და 2. მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე რეგისტრირებულ ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის არანაკლებ 20 პროცენტის წერილობითი ინიციატივით. მერისთვის უნდობლობა გამოცხადებულად ჩაითვლება, თუ ინიციატივას მხარს დაუჭერს საკრებულოს სიითი შემადგენლობის არანაკლებ ორი მესამედი. მერისთვის უნდობლობის გამოცხადება უფლებამოსილების შეწყვეტას გულისხმობს. თუ საკრებულოში ვერ შედგება კვორუმი, (ხმათა საკმარისი რაოდენობა) მერის თანამდებობიდან გადაყენებისთვის უნდობლობის საკითხის წამოწყება მომდევნო 6 თვის განმავლობაში დაუშვებელია. ასევე მერისთვის უნდობლობის გამოცხადება დაუშვებელია მისი არჩევიდან 6 თვის და უფლებამოსილების ვადის გასვლის ბოლო 1 წლის განმავლობაში.

საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსის მიხედვით, მერი: საერთო ხელმძღვანელობასა და კოორდინაციას უწევს მერიის სტრუქტურული ერთეულების საქმიანობას; თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს მერიის თანამდებობის პირებს; ამტკიცებს მერიის შინაგანაწესს და თანამდებობრივ ინსტრუქციებს, აგრეთვე მერიის მოხელეთა დამატებით საკვალიფიკაციო მოთხოვნებს; საკრებულოს წელიწადში ერთხელ მაინც, მუნიციპალიტეტის საკრებულოს რეგლამენტით დადგენილი წესით წარუდგენს ანგარიშს გაწეული მუშაობის შესახებ. აგრეთვე საკრებულოს წევრთა არანაკლებ ერთი მეოთხედის მოთხოვნით მუნიციპალიტეტის საკრებულოს წარუდგენს რიგგარეშე ანგარიშს; შეიმუშავებს და მუნიციპალიტეტის საკრებულოს მისაღებად წარუდგენს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების პროექტებს; უზრუნველყოფს საკრებულოს მიერ მიღებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების აღსრულებას; შეიმუშავებს და მუნიციპალიტეტის საკრებულოს დასამტკიცებლად წარუდგენს მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტისა და ბიუჯეტში შესატანი ცვლილების პროექტებს; უზრუნველყოფს დამტკიცებული ბიუჯეტის შესრულებას თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში; მუნიციპალიტეტის სახელითა და მუნიციპალიტეტის საკრებულოს თანხმობით იღებს სესხს; იღებს გადაწყვეტილებას მუნიციპალიტეტის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ.

5. პოლიტიკური იდეოლოგიები

ადამიანები პოლიტიკური პროცესის მონაწილეები არიან. ისინი არჩევნებზე პოლიტიკური გემოვნების მიხედვით აკეთებენ არჩევანს და პროტესტს გამოთქვამენ პოლიტიკური შეხედულებების გამო. ადამიანები ყოველდღიურად იყენებენ სიღრმისეულ ტერმინებს, როგორიცაა: თავისუფლება, თანასწორობა, ადამიანის უფლებები და სხვა. თითოეული მათგანი უკავშირდება პოლიტიკური იდეოლოგიების და მრწამსის საკითხს.

პოლიტიკური პარტიები ეფუძნებიან პოლიტიკურ იდეოლოგიებს და ინტერესებს. ისინი ამომრჩევლების მხარდაჭერას სწორედ ამ პრინციპის მიხედვით იღებენ. პარტიები თავიანთ წინასაარჩევნო დაპირებებს თუ შემდგომში სახელმწიფოს მართვის საკითხებს სწორედ რომ იდეოლოგიურ საწყისებს უკავშირებენ.

პოლიტიკა სახელმწიფოში არსებულ ყველა სფეროს ეხება. ის განსაზღვრავს სახელმწიფოს მომავალს და ადამიანების კეთილდღეობას. ამიტომ, ხშირად აკრიტიკებენ პოზიციას „პოლიტიკაში არ ვერევი“, რადგან ნებისმიერი მოქალაქე თავისთავად უკვე პოლიტიკური პროცესის მონაწილეა. ის შეიძლება არ იყოს პოლიტიკური პარტიის წევრი და იყოს აპარტიული. მოქალაქე ვერ იქნება აპოლიტიკური.

ტრადიციულად, პოლიტიკური იდეოლოგიები იყოფა მემარჯვენე და მემარცხენე კატეგორიებად. მემარჯვენე იდეოლოგიები ეფუძნება ტრადიციულ ღირებულებებს. ტრადიციების პატივისცემა და დაცვა კონსერვატიული პოლიტიკური ხედვის ნაწილია, შესაბამისად, მემარჯვენე იდეოლოგიები კონსერვატიულობით გამოირჩევა. პოლიტიკური იდეოლოგიების ეს ჯგუფი ძლიერი სახელმწიფოს იდეის მხარდამჭერია. ძირითად პრინციპებს წარმოადგენს ინდივიდუალიზმი და კანონის, მართლწესრიგის დაცვა.

მემარჯვენე პოლიტიკური დისკურსისგან განსხვავებით, მემარცხენე პოლიტიკური იდეოლოგიები ძირითად აქცენტს აკეთებენ სოციალური სამართლიანობის იდეაზე. მოცემული ჯგუფის ძირითადი პრინციპი სოლიდარობის და კოლექტიური უფლებების გამოყენებაზეა ორიენტირებული.

მოცემული თავის მიზანია ძირითადი პოლიტიკური იდეოლოგიების პრინციპების და შინაარსის განხილვა. თითოეული მათგანის გაანალიზება ადამიანის უფლებების დაცვის ხედვის თუ ეკონომიკური საკითხების დაგეგმვის მიმართულებით.

5.1 ლიბერალიზმი

ლიბერალიზმი წარმოიშვა ლათინური სიტყვისგან *libertas*, რაც „თავისუფლებას“ ნიშნავს. ლიბერალიზმი წარმოადგენს მემარჯვენე პოლიტიკურ იდეოლოგიას. მისი ძირითადი პრინციპია ადამიანის ინდივიდუალური თავისუფლება და კანონის უზენაესობა. ლიბერალიზმისთვის უმთავრეს პრინციპს კერძო საკუთრების უფლების

აღიარება და უთანასწორობასთან ბრძოლა წარმოადგენს, რომელსაც შესაძლებლობების თანასწორობის გარანტირების გზით ცდილობს. ლიბერალიზმი არის ერთგვარი „ანკესი“ ადამიანის ხელში, რომელსაც შეუძლია თევზის დაჭერა. ესე იგი, ის არის შესაძლებლობა, რომ ადამიანმა საკუთარი უნარით და თავისუფალი მოქმედებებით შექმნას განვითარებისთვის აუცილებელი პირობები.

ლიბერალიზმს ახასიათებს ინდივიდუალიზმი, რაც გულისხმობს ინდივიდის უზენაესობის აღიარებას ნებისმიერი კოლექტიური ჯგუფის მიმართ. ის თავის თავში აერთიანებს ცნებების ისეთ კატეგორიებს, როგორიცაა: ხელისუფლების დანაწილება; ინდივიდუალური უფლებები; კერძო საკუთრება; ეკონომიკური თავისუფლება.

ლიბერალიზმი თავისი არსით უპირისპირდება ანარქიზმს. ლიბერალებს არ სჯერათ, რომ ადამიანების ინდივიდუალურ და თავისუფალ მოქმედებებს შეუძლიათ უსაფრთხო საზოგადოების ჩამოყალიბება. ამიტომ, მათი აზრით, აუცილებელია, არსებობდეს უზენაესი ხელისუფლება, რომელიც სამართლიანად გადაწყვეტს ადამიანის უდანაშაულობისა და დამნაშავეობის საკითხს. ლიბერალიზმისთვის ნორმალურია, რომ ადამიანები საკუთარი ინტერესებისთვის უპირატესობის მინიჭებით მიიღებენ გადაწყვეტილებებს. ეს კი გამოიწვევს სხვების უფლებების დარღვევას და დაჩაგვრას. ამის კლასიკურ მტკიცებულებად და თეორიულ საფუძვლად ლიბერალიზმი გვთავაზობს თომას ჰობსის და ჯონ ლოკის მიერ შემუშავებულ „საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიას“. მდგომარეობას, როდესაც სახელმწიფო არ არსებობს და ადამიანის უფლებები მუდმივად ირღვევა ინდივიდების მიერ. სწორედ ამიტომ, მათი აზრით, აუცილებელია, არსებობდეს სახელმწიფო და ხელისუფლება, რომელიც აიღებს პასუხისმგებლობას ადამიანის უფლებების დაცვაზე.

ამავდროულად, უნდა აღინიშნოს, რომ ლიბერალიზმი შეზღუდული მმართველობის იდეის მხარდამჭერია. მათი აზრით, ხელისუფლების არსებობა აუცილებელი და გარდაუვალი ღირებულებაა ადამიანების უსაფრთხოების დაცვის გარანტირებისთვის. თუმცა ასევე ფიქრობენ, რომ ის უნდა იყოს შეზღუდული. ლიბერალურ-დემოკრატიულ სახელმწიფოში უზენაეს ღირებულებას ადამიანი წარმოადგენს. ხელისუფლება შექმნილია ინდივიდის ინტერესების დაცვისთვის. თუმცა ყოველთვის არსებობს რისკი იმისა, რომ ადამიანები ბოროტად გამოიყენებენ ხალხის მიერ მინიჭებულ ძალაუფლებას. ამიტომ ლიბერალების აზრით, ხელისუფლების საჭიროებასთან ერთად დგას მისი ტირანად გადაქცევის მუდმივი საშიშროება. აქვე უნდა გავიხსენოთ ლორდი აქტონის ცნობილი გამონათქვამი – „ძალაუფლება რყვნის, ხოლო აბსოლუტური ძალაუფლება აბსოლუტურად რყვნის“. აღნიშნული საფრთხის გასაქარწყლებლად და რისკების შესამცირებლად ლიბერალიზმი არა თავისუფალ მმართველობის, არამედ შეზღუდული მმართველობის იდეის მომხრეა.

ლიბერალიზმისთვის მნიშვნელოვანია მინიმალისტური სახელმწიფოს იდეა. ეს გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფოს ფუნქცია მინიმუმამდეა დაყვანილი. მოცემული

იდეოლოგიისთვის სახელმწიფომ მხოლოდ ის სფეროები უნდა დაარეგულიროს, რომელთა კონტროლიც ადამიანების მიერ შეუძლებელია.

ეს არის პოლიტიკური იდეოლოგია, რომელიც ღია და გახსნილია რეფორმისტული იდეებისთვის და გამოირჩევა მრავალფეროვნების იდეის დაცვით. ის საკუთარ თავში აერთიანებს განსხვავებული შესაძლებლობების და შეხედულებების მქონე ადამიანებს და განვითარების ფართო შესაძლებლობას აძლევს პოლიტიკურ პარტიებს, რაც იწვევს პლურალისტური გარემოს ჩამოყალიბებას.

ლიბერალიზმს ხშირად აიგივებენ საბაზრო, კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებულ ეკონომიკურ სისტემასთან, კაპიტალიზმთან.

5.2 კონსერვატიზმი

კონსერვატიზმი ასოცირდება ტრადიციული ღირებულებების დაცვასთან. მისი მთავარი გამოყოფი ხაზი გადის ძველის შენარჩუნებასა და ახლის შემოღების შიშს შორის. როგორც წესი, მემარჯვენე ფლანგის კონსერვატიული იდეოლოგია უპირისპირდება რეფორმებს და ცდილობს არსებული კულტურის და ტრადიციის დაცვას ახლებური გააზრებისგან.

კონსერვატორების აზრით, საზოგადოებაში არსებული სოციალური უთანასწორობა ნორმალური და ბუნებრივი პროცესია და ამ პრობლემის სრულად მოგვარება შეუძლებელია. მოცემული იდეოლოგიის მიხედვით, ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები აუცილებელი და მნიშვნელოვანია, თუმცა უპირატესობას ანიჭებს ძლიერი სახელმწიფოს იდეას უსაფრთხოების და არსებული წესრიგის და ტრადიციის დაცვის მიზნით.

კონსერვატიული იდეოლოგიის რამდენიმე მნიშვნელოვანი პრინციპის განხილვა ნათლად დაგვანახებს მის ხასიათს. ძირითადი პრინციპებია: ტრადიცია; საკუთრება; ადამიანის არასრულყოფილება.

ტრადიცია - კონსერვატორები პატივს სცემენ ტრადიციას. მათთვის მნიშვნელოვანია ღირებულებების და ინსტიტუტების დაცვა, რომლებმაც დროს გაუძლო. მათი აზრით, მნიშვნელოვანია არა ის, თუ რამდენად უპასუხებს თანამედროვე გამოწვევებს და ინტერესებს ტრადიციული ინსტიტუტები, არამედ ის, რომ შექმნილმა სისტემამ გაუძლო დროს და ის თაობებს გადაეცემა.

ერთ-ერთი ძირითადი განსხვავება ლიბერალიზმსა და კონსერვატიზმს შორის არის ის, რომ ლიბერალები პირიქით აღიქვამენ ტრადიციული ღირებულებების და დროში გამოცდილი ინსტიტუტების არსებობას. ლიბერალების აზრით, მნიშვნელოვანია დროის ყველა ეტაპზე შეფასდეს თუ რამდენად შეუძლია კონკრეტულ ღირებულებას და ინსტიტუტს საზოგადოების ინტერესების დაკმაყოფილება. თუ მოცემული ღირებულებები ამას ეფექტურად ვერ ახერხებენ, დგება მათი ახლებურად გააზრების აუცილებლობა, რაც რეფორმისტული ხედვის პრაქტიკაში გამოყენებას გულისხმობს.

საკუთრება - საკუთრების გამოყენების გზით, ადამიანები ცდილობენ საკუთარი იდეების განხორციელებას და მიზნის მიღწევას.

კონსერვატორები მიიჩნევენ, რომ ადამიანი, რომელიც უფრთხილდება თავის საკუთრებას, სხვის ქონებასაც გაუფრთხილდება. ამიტომ ისეთი ღირებულებები, როგორიც არის: კანონის დაცვა, წესრიგი და უსაფრთხოება მიიღწევა სოციალური წესრიგის პატივისცემით. ამიტომ სხვისი საკუთრების უფლების შელახვა სხვადასხვა ფორმით, წარმოადგენს უმძიმეს დანაშაულს და სახელმწიფომ მკაცრი რეაქცია უნდა გამოხატოს ამის შესახებ.

ადამიანის არასრულყოფილება - ადამიანი არის მორალურად და ფსიქოლოგიურად არასრულყოფილი არსება. დანაშაულები ანდა ამორალური ქცევები არა საზოგადოების, არამედ ადამიანის შიგნით უნდა იქნას აღმოჩენილი. არასრულყოფილი ადამიანებისგან შემდგარ სოციუმში წესრიგი და უსაფრთხოება უალტერნატივო ღირებულებებს წარმოადგენს.

ადამიანის მიერ ჩადენილი დანაშაული არა სოციალური უთანასწორობის ან ჩაგვრის შედეგია, არამედ ადამიანური ინსტინქტებიდან გამომდინარეობს. კონსერვატორების აზრით, ადამიანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია რაციონალურად მოქცევა, როდესაც ის უარს განაცხადებს საკუთარ სურვილებსა და ინტერესებზე, როდესაც მათი განხორციელება და მიღწევა საფრთხეს წარმოადგენს სხვა ადამიანებისთვის.

სწორედ ამიტომ, კონსერვატორები მიიჩნევენ, რომ აუცილებელია არსებობდეს ძლიერი სახელმწიფო, რომელსაც მკაცრად ექნება ჩამოყალიბებული კანონმდებლობა. ამისთვის საჭიროა ძლიერი სასამართლო ხელისუფლება. კონსერვატორების აზრით, კანონის უპირველესი დანიშნულება და ფუნქცია გამოიხატება არა თავისუფლების იდეის მხარდაჭერაში, არამედ წესრიგის დამყარების და შენარჩუნების უზრუნველყოფაში.

5.3 სოციალიზმი

ტერმინი სოციალიზმი ლათინური წარმოშობისაა და გულისხმობს გაერთიანებას. სოციალიზმი პირველად 1827 წელს დიდ ბრიტანეთში გამოიყენეს. სოციალიზმის წარმოშობა და შემდგომი განვითარება უკავშირდება ევროპაში ინდუსტრიალიზაციის დაწყებას. სოციალიზმის იდეას წარმოადგენდა ინდუსტრიული კაპიტალიზმისგან განსხვავებული გზების შეთავაზება საზოგადოებისთვის. აღნიშნული უკავშირდებოდა ღარიბი ადამიანების წინაშე არსებული სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების მოგვარებას.

მე-19 საუკუნის დასაწყისში ქარხნების მფლობელებს სრული თავისუფლება ჰქონდათ ანაზღაურებისა და დღიური სამუშაო საათების განსაზღვრის

თვალსაზრისით. ქალებისა და ბავშვების არანორმირებულმა სამუშაო პირობებმა უფრო მეტად გააძლიერა სოციალური ღირებულებები. ამ პერიოდის სოციალისტების აზრით, კონკურენცია და მცირე ჯგუფის მიერ ხარბი დამოკიდებულება უნდა ჩაენაცვლებინა თანამშრომლობაზე და პატივისცემაზე დაფუძნებულ საქმიან ურთიერთობებს.

სოციალიზმის უმთავრეს პრინციპს სოციალური სამართლიანობის მიღწევა წარმოადგენს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს არის სოციალური უთანასწორობის აღმოფხვრა. მოცემული უზენაესი პრინციპის შესრულება შესაძლებელია სახელმწიფოს მაქსიმალური ჩართულობით ადამიანების ცხოვრებაში. სახელმწიფომ უნდა აიღოს პასუხისმგებლობა და დაეხმაროს ადამიანებს სიღარიბის დაძლევაში. ამისთვის მან ბიუჯეტიდან უნდა დახარჯოს ფული და ხელი შეუწყოს სოციალური უთანასწორობის შემცირებას.

სოციალისტები, ლიბერალებისა და კონსერვატორებისგან განსხვავებით, მიიჩნევენ, რომ სოციალური თანასწორობა ადამიანებს შორის ურთიერთობებს სტაბილურს გახდის. მათთვის მნიშვნელოვანია არა შესაძლებლობების, არამედ შედეგის თანასწორობა. სოციალიზმისთვის კონკურენცია ახალისებს ადამიანებს დაეუფლონ უფრო მეტ ქონებას, რაც იწვევს უთანასწორობას და დაპირისპირებას საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებს შორის. ლიბერალების აზრით, ადამიანები განსხვავებული შესაძლებლობებით იბადებიან, შესაბამისად, ვინც მეტს იშრომებს და ვინც ეფექტურად გამოიყენებს საკუთარ ნიჭსა და შესაძლებლობებს, მას აქვს უფლება ჰქონდეს სხვებზე მეტი ქონება. სოციალისტების აზრით, ყველა ადამიანი ერთნაირი არ არის და ისინი განსხვავებული შესაძლებლობებითა და უნარებით იბადებიან, თუმცა უთანასწორობის გამომწვევ ერთ-ერთ მიზეზად ასახელებენ განსხვავებულ დამოკიდებულებას და მოპყრობას ადამიანების მიმართ.

სოციალიზმი არ ეწინააღმდეგება კერძო საკუთრების არსებობას, თუმცა უპირატესობას ანიჭებს სახელმწიფო საკუთრებას. ძირითად პოლიტიკურ იდეოლოგიათა შორის, სოციალიზმი გამოირჩევა საკუთრების საკითხის მიმართ გაორებული პოზიციით. მან მკაფიოდ და კატეგორიულად ვერ ჩამოაყალიბა საკუთრების წესი როგორც უნდა იყოს რეგულირებული სახელმწიფოში. ამიტომ სოციალიზმის ერთ-ერთ სუსტ მხარედ სწორედ ეს საკითხი განიხილება.

5.4 კომუნიზმი

კომუნიზმი არის მემარცხენე პოლიტიკური იდეოლოგია. ის წარმოადგენს სოციალიზმის გაგრძელებას. შესაბამისად, რადიკალურ მიმდინარეობად განიხილება. კომუნიზმი მთავარ მიზნად სოციალური უთანასწორობის პრობლემის საბოლოოდ მოგვარებას და აღმოფხვრას მიიჩნევს. სოციალიზმისგან განსხვავებით, კომუნიზმი მკაცრად არეგულირებს საკუთრების საკითხს. ის ეწინააღმდეგება ნებისმიერი ფორმით კერძო საკუთრებას და მხოლოდ სახელმწიფო საკუთრების იდეას განიხილავს.

კომუნისტური იდეოლოგიისთვის ხელისუფლება და საკუთრება უნდა იყოს საზოგადოების მართვის ქვეშ. ის ქადაგებს კეთილდღეობის ხელმისაწვდომობის პრინციპს. აღნიშნული პრინციპის პრაქტიკაში იმპლემენტაციის შედეგი უნდა იყოს უთანასწორობის აღმოფხვრა და უკლასო საზოგადოების ჩამოყალიბება.

ამ ძირითადი თეორიული განხილვის შედეგად, შესაძლებელია, კომუნიზმის მიმართ გაჩნდეს განცდა, რომ ის რეალურად ცდილობს ადამიანის კეთილდღეობაზე ზრუნვას და „კეთილი სახელმწიფოს“ დაფუძნებას. თუმცა კომუნისტური იდეოლოგიის პრაქტიკული გამოცდილება რადიკალურად განსხვავებულ მაგალითებს გვთავაზობს. ისტორია ცხადყოფს, რომ კომუნიზმი პრაქტიკაში მიდრეკილი იყო ტოტალური კონტროლის განხორციელებისკენ; ის ასოცირდება ადამიანის უფლებების მასობრივ და მასშტაბურ დარღვევებთან; განსხვავებული აზრის, რელიგიის, შეხედულებების, პოლიტიკური მსოფლმხედველობის გამო ადამიანების დევნასთან.

კომუნიზმი გავლენას ახდენს ეკონომიკურ სისტემაზეც. კოლექტიური ეკონომიკური სისტემა, სადაც სახელმწიფო არის ცენტრალური მგეგმავი, სადაც არ არსებობს კერძო საკუთრება და სახელმწიფო არის მონოპოლისტი ადამიანებს არ უტოვებს სივრცეს თავისუფალი მოქმედებებისთვის და პირდაპირ ეწინააღმდეგება კაპიტალისტური, საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს. შესაბამისად, კომუნიზმი, რომელიც დაგეგმილი ეკონომიკური სისტემით ცდილობს სოციალური უთანასწორობის პრობლემის მოგვარებას, გვევლინება მწარმოებლის როლში, რომელიც თვითონ ანაწილებს რესურსებს საზოგადოებისთვის.

კომუნიზმი და ლიბერალიზმი ერთმანეთის ანტიპოდს წარმოადგენენ და მათ განსხვავებული ხედვა აქვთ, როგორც ადამიანის უფლებების, სოციალური სამართლიანობის, ასევე ეკონომიკის მიმართულებით. კომუნიზმში ადამიანს შესაძლოა ჰქონდეს, უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით, გააჩნდეს ყველაფერი, გარდა თავისუფლებისა. ამის ნათელი დადასტურებაა საქართველოს 70 წლიანი იძულებითი გაერთიანება საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში და ასობით გადასახლებული და დახვრეტილი ადამიანი, რომელსაც განსხვავებული აზრი ჰქონდა ტოტალიტარულ სისტემასთან შედარებით.

5.5 ანარქიზმი

ანარქია ბერძნული სიტყვაა და „წესების არარსებობას“ ნიშნავს. ანარქიზმი თავისი არსით წარმოადგენს უტოპიურ პოლიტიკურ იდეოლოგიას. მისი მთავარი მახასიათებელი და პრინციპი ხელისუფლების ნებისმიერი ფორმით არსებობას ეწინააღმდეგება. ანარქისტების აზრით, ხელისუფლება არის ინდივიდებზე ძალადობის განმახორციელებელი მთავარი სუბიექტი. იმისათვის, რომ გამოირიცხოს ხელისუფლების მიერ ინდივიდზე ძალადობა და ადამიანებმა შეძლონ თავისუფალი და დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღება, მნიშვნელოვანი და აუცილებელია, რომ ისინი ცხოვრობდნენ თვითორგანიზებულ ჯგუფებში.

თანამედროვე მსოფლიოში წარმოდგენელია სახელმწიფოების არსებობა ხელისუფლების გარეშე. ანარქისტები უპირისპირდებიან სახელმწიფოს პოლიტიკურ ორგანიზაციას. მათი აზრით, არჩევნებში მონაწილეობა, საჯარო თანამდებობებისთვის ბრძოლა წარმოადგენს კორუფციის წყაროს. შესაბამისად, ის ვინც ამ პროცესში იქნება ჩართული, ანარქისტების აზრით, ავტომატურად ხდება კორუფციის მონაწილე.

ანარქისტები მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოს პოლიტიკური ფორმის და ხელისუფლების გარეშე არსებობა უზრუნველყოფს ეკონომიკურ თავისუფლებას და ქმნის ბუნებრივ წესრიგს. სახელმწიფო თავისი არსით არის კანონიერი მოძალადე, რომელიც მდიდრების და მათი ინტერესების შესაბამისად მოქმედებს და ჩაგრავს ღარიბებს. ისინი ფიქრობენ, რომ თუ არ იარსებებს მოძალადე სისტემა და ადამიანები იქნებიან თავისუფლები, მათ ექნებათ მეტი შესაძლებლობა განვითარებისთვის.

ანარქიზმი არ გულისხმობს ქაოსს. რადგან ანარქისტები თვითორგანიზებულ ჯგუფებზე საუბრობენ, ესეც მიუთითებს გარკვეული თამაშის წესების არსებობაზე იმ ჯგუფებში, რომელშიც ერთიანდებიან ადამიანები.

ანარქისტები გამორიცხავენ პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობას. ანარქიზმის მიმდევრებს მათი იდეოლოგიური ხედვა არცთუ ისე ხშირად გამოუყენებიათ პრაქტიკაში. ისინი, ძირითადად, თეორიული საკითხების განხილვით იყვნენ დაკავებული. შესაბამისად, ანარქიზმი ეწინააღმდეგება ბიუროკრატიულ სისტემას და იბრძვის მისი განადგურებისთვის, რათა მათი ღრმა რწმენით ადამიანებმა მოიპოვონ მეტი ინდივიდუალური და ეკონომიკური თავისუფლება.

სხვა პოლიტიკური იდეოლოგიების ძირითადი პრინციპები:

ნაციონალიზმი:

1. ერი წარმოადგენს პოლიტიკური წყობის ჩამოყალიბების მთავარ შემოქმედს.
2. რელიგია გამოხატავს მორალურ ღირებულებებს და მრწამსს.
3. კაცობრიობა ბუნებრივადაა დაყოფილი და მათ აქვთ განსხვავებული თვისებები.
4. ეროვნულ საზოგადოებას ახასიათებს საერთო ვალდებულებები და ლოიალური დამოკიდებულება ერთმანეთის მიმართ.
5. გარანტირებულია ერის თვითგამორკვევის უფლება - პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და სახალხო სუვერენიტეტი.
6. ეროვნული სახელმწიფოს შექმნა - ადამიანების პოლიტიკური და კულტურული ერთიანობა.
7. ნაციონალიზმს ერთდროულად ახასიათებს ერების დამოუკიდებლობის მოთხოვნა და სხვების დამორჩილება, დამონება.
8. იდენტობის შენარჩუნების მიზნით აქტიურად იყენებენ მნიშვნელოვან თარიღებს. მაგალითად: დამოუკიდებლობის დღის სახალხო აღნიშვნა.

ფაშიზმი:

1. ფაშიზმი უპირისპირდება ლიბერალიზმს და სოციალიზმს, რადგან მიიჩნევს, რომ ისინი ადამიანებს უპირისპირებს ერთმანეთს ინდივიდუალურობასა და კოლექტივიზმს შორის ბრძოლაში.
2. საზოგადოება მხოლოდ მაშინ იქნება ძლიერი თუ ის იქნება ერთიანი, ერთი პარტიის ან ერთი ლიდერის არსებობის პირობებში.
3. ფაშიზმის პრინციპია: „ყველაფერი სახელმწიფოში, არაფერი სახელმწიფოს გარეთ, არაფერი სახელმწიფოს წინააღმდეგ“.
4. რასა წარმოადგენს ადამიანის განსაზღვრის ძირითად პრინციპს.
5. გერმანული ფაშიზმი გულისხმობდა გერმანულად მოსაუბრე ყველა ერის გაერთიანებას.
6. რწმენა იმის შესახებ, რომ ერთი კონკრეტული ერი სხვა ერებისგან გამორჩეულია და მეტად შემოქმედებითია.
7. იტალიური ფაშიზმი, რომლის შემოქმედიც ბენიტო მუსოლინი იყო, ეფუძნებოდა იდეას, რომ „სახელმწიფოს მიღმა არ არსებობენ არც ინდივიდები და არც ჯგუფები“.
8. გერმანული ნაციზმისთვის დამახასიათებელი იყო ნაციონალისტური ელიტიზმი.

ფემინიზმი:

1. ქალების სოციალური როლის განვითარება.
2. ქალებისთვის სქესის ნიშნით დაწესებული შეზღუდვების გაუქმება.
3. კაცის და ქალის თანასწორუფლებიანობის მიღწევა და ქალთა დაქვემდებარებულ მდგომარეობასთან ბრძოლა.
4. მოძრაობა მე-20 საუკუნეში წარმოიშვა და იბრძოდა საარჩევნო უფლების მოსაპოვებლად - „სუფრაჟისტები“.
5. 1848 წელს სენეკა ფოლსში მიღებული იქნა „გრძნობათა დეკლარაცია“, რომელიც დამოუკიდებლობის დეკლარაციის პრინციპებს ეფუძნებოდა და მოითხოვდა ქალებისთვის საარჩევნო ხმის უფლების მინიჭებას.
6. ფემინიზმის პირველის ტალღის დასასრული უკავშირდება საარჩევნო ხმის უფლების მოპოვებას: ახალი ზელანდია - 1893წ. დიდი ბრიტანეთი - 1918წ. აშშ - 1920წ.
7. ბრძოლა პატრიარქალური საზოგადოების წინააღმდეგ პოლიტიკური თანასწორუფლებიანობისთვის.
8. გენდერი წარმოადგენს პოლიტიკურ და კულტურულ განსხვავებას და არა ბიოლოგიურს.
9. გენდერული ნიშნით განსხვავება და დაყოფა კაცების ძალაუფლების საწინდარია.

რელიგიური ფუნდამენტალიზმი:

1. თანამედროვე გაგებით ფუნდამენტალიზმი ლიბერალური ღირებულებების და პიროვნების ინდივიდუალური თავისუფლებების ანტიპოდად მიიჩნევა.
2. ფუნდამენტალიზმი უკავშირდება: ისლამს; ინდუიზმს; ბუდიზმს, ქრისტიანობას.
3. ფუნდამენტალიზმი ეწინააღმდეგება სეკულარიზმის იდეას.
4. ფუნდამენტალიზმის მთავარს მიზანს წარმოადგენს ადამიანების დაკავშირება ზეციურ სამყაროსთან და სამართლიანი წესრიგის დამყარება.
5. რელიგია და პოლიტიკა არ არის გამიჯნული ერთმანეთისგან.
6. რელიგია ძირითად გამოხატულებას არა ინდივიდებში, არამედ სოციუმში პოულობს და მისთვის მნიშვნელოვანია ერთი რელიგიური იდეის გარშემო გაერთიანებული საზოგადოების არსებობა.
7. რელიგიური ფუნდამენტალიზმი ერთმანეთისგან არ მიჯნავს ადამიანის პირად და საზოგადოებრივ სფეროებს.
8. ფუნდამენტალიზმი ძირითადად ასოცირდება რელიგიასთან და საკრალურობასთან, თუმცა ის თანამედროვე გაგებით პოლიტიკური მნიშვნელობის ტერმინია.
9. ფუნდამენტალიზმი ხელს უწყობს მორწმუნეების გაერთიანებით პოლიტიკური პროცესების წამოწყებას.
10. აიათოლა რუჰოლა ხომეინი - ირანის რელიგიური და პოლიტიკური ლიდერი. მისი აზრით, არსებობდა ორი სატანა - აშშ და საბჭოთა კავშირი ; კაპიტალიზმი და კომუნიზმი. ამ სისტემების და ჩაგრულობის წინააღმდეგ ბრძოლისთვის ისლამი იქცა პოლიტიკურ ინსტრუმენტად, რომ კორუფციისა და გარეშე ძალების ჩარევისგან თავისუფალი ისლამური სამყარო შექმნილიყო.

ეკოლოგიზმი:

1. ადამიანების ცხოვრება უკავშირდება მხოლოდ ბუნებრივ სამყაროს.
2. ეკოლოგიზმი უპირისპირდება ინდუსტრიალიზაციას.
3. ეკოლოგიზმი საფრთხეს ხედავს მზარდ ეკონომიკურ განვითარებაში, რომელიც უპირისპირდება სამყაროს გადარჩენის იდეას.
4. ეკოლოგიური მოძრაობა ყურადღებას ამახვილებს გარემოს დაბინძურებასა და გლობალური დათბობის საკითხებზე.
5. კაცობრიობა არის ბუნების განუყოფელი ნაწილი და ადამიანები უნდა იყვნენ ფრთხილად, რადგან ტექნოლოგიების გამოყენება არ არის გადარჩენის ერთადერთი უპირობა გზა.
6. ადამიანის სრულყოფა შესაძლებელია ბუნებასთან მჭიდრო კავშირით და არა მასზე ბატონობით.

7. ბუნება არ არის მხოლოდ ეკონომიკური რესურსი, ის არის ადამიანების ჯანმრთელი ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი.

8. ტექნოლოგიური განვითარება და მატერიალური კეთილდღეობა ზრდის ეკოლოგიური კატასტროფების რისკებს.

9. ადამიანის სიცოცხლის უზრუნველყოფა დამოკიდებულია, დედამიწაზე არსებული რესურსების სწორად გამოყენებაზე.

6. დემოკრატიის მიზნები, ღირებულებათა საფუძვლები და პრინციპები

დემოკრატია ბერძნული სიტყვაა და ხალხის ძალაუფლებას ნიშნავს (ბერძ. δῆμος „დემოს“ — ხალხი; κράτος „კრატოს“ — კანონი, ძალა). თავდაპირველად, ათენში, სადაც დემოკრატიას საფუძველი ჩაეყარა, სახეზე გვქონდა პირდაპირი დემოკრატიის მაგალითი, როდესაც ათენის მოქალაქეები პირდაპირი კენჭისყრით იღებდნენ გადაწყვეტილებებს კონკრეტულ საკითხებთან დაკავშირებით. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ კენჭისყრაში მონაწილეობის მიღების უფლება მხოლოდ ზრდასრულ მამაკაცებს ჰქონდათ და ქალები, ბავშვები, მონები ან არამოქალაქეები ამ პროცესში ვერ მონაწილეობდნენ.

დღესდღეობით დემოკრატია, ძირითადად, წარმომადგენლობითი ფორმით გვხვდება, როდესაც ადამიანები ირჩევენ მათ წარმომადგენლებს და ლეგიტიმურად გადასცემენ მართვის სადავეებს. ამასთან, თანამედროვე სამყაროში დემოკრატიის ერთ-ერთი ქვაკუთხედი ადამიანის უფლებებზე დგას და მისი მიზანი უთანასწორობის შემცირება და ისეთი გარემოს შექმნაა, სადაც თითოეული ადამიანი კანონის წინაშე თანასწორია და შეუძლია არჩევნების დროს საკუთარი ხმა დააფიქსიროს.

არჩევნების მნიშვნელობასა და მასში მონაწილეობის უფლებაზე ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 21-ე მუხლში ვკითხულობთ: „ყველას აქვს უფლება, მონაწილეობა მიიღოს თავისი ქვეყნის მართვა-გამგეობაში უშუალოდ ან თავისუფლად არჩეული წარმომადგენლების მეშვეობით. ყველას აქვს უფლება თავისი ქვეყნის საჯარო სამსახურის თანაბარ ხელმისაწვდომობაზე. ხალხის ნება უნდა იყოს სახელმწიფო ხელისუფლების საფუძველი. ეს ნება უნდა გამოიხატოს პერიოდულ და გაუყალბებელ, საყოველთაო და თანასწორ არჩევნებში ფარული კენჭისყრით ან სხვა ეკვივალენტური თავისუფალი საარჩევნო პროცედურებით“

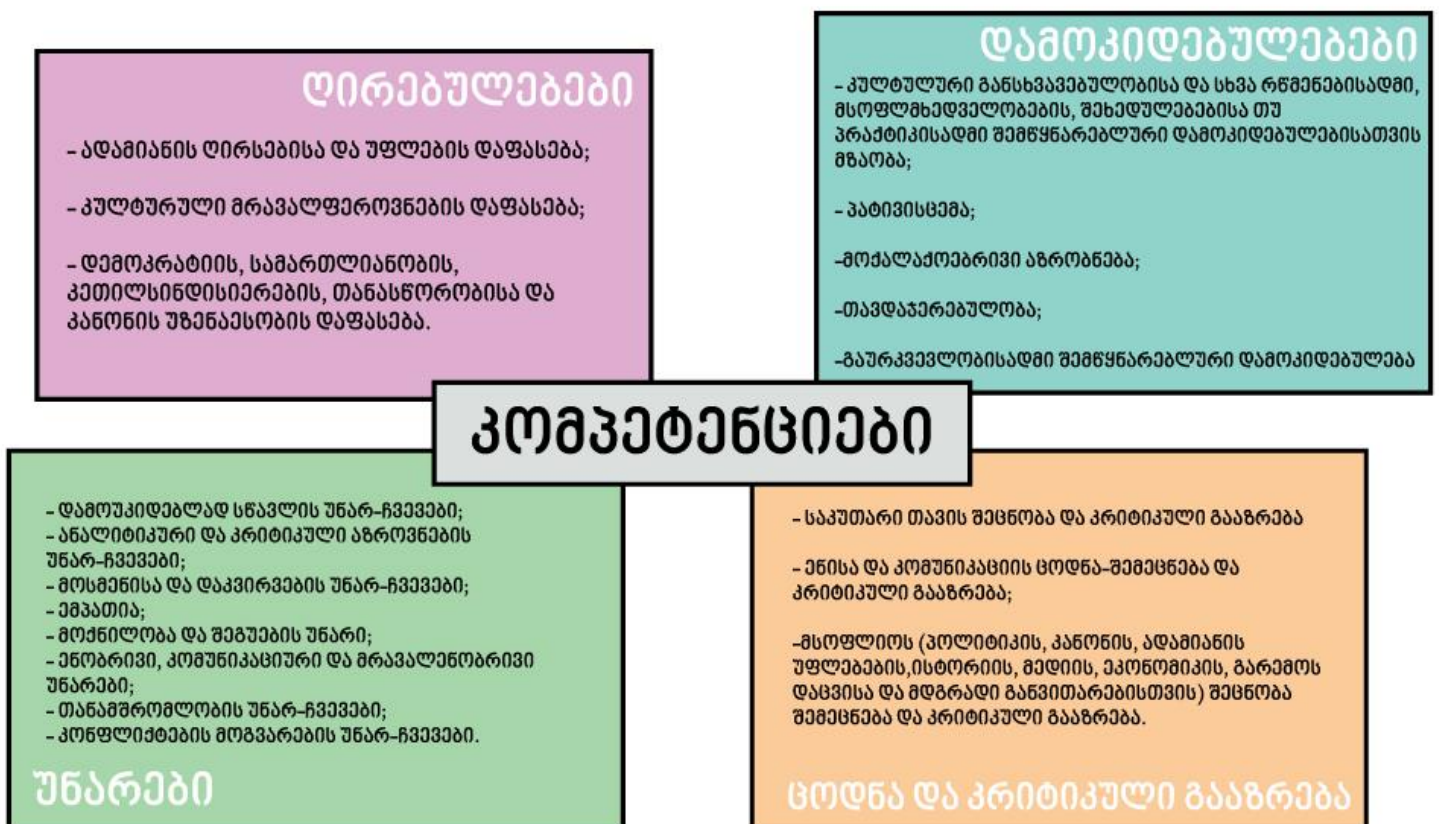
აბრაამ ლინკოლნი დემოკრატიას შემდეგნაირად ახასიათებდა: „ხალხის მიერ ხალხის სასიკეთოდ განხორციელებული ხალხის ძალაუფლება“. მართლაც, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დემოკრატიის კიდევ ერთი საყრდენი ელემენტი ხალხის ნების უზენაესობაა. ხალხის მიერ არჩეული ხელისუფლებაც მათ წინაშე პასუხისმგებელი და მოვალეა, გაითვალისწინოს ხალხის ინტერესები და იზრუნოს მათ კეთილდღეობაზე.

მესამე პრინციპი კონსტიტუციონალიზმია, რომელიც, ერთი მხრივ, ხელისუფლების ძალაუფლების საკანონმდებლო ჩარჩოში მოქცევასა და კანონის უზენაესობას გულისხმობს, მეორე მხრივ კი ეფუძნება ადამიანის უფლებებსა და ისეთ ღირებულებებს, როგორიცაა: ადამიანის ღირსება, თავისუფლება და თანასწორობა.

დემოკრატიაზე საუბრისას, შეგვიძლია, ის განვიხილოთ, როგორც მმართველობის მეთოდი, სისტემა, რაც მოიცავს ზემოთ აღნიშნულ პრინციპებს: არჩევნებს, ხელისუფლების ძალაუფლების საკანონმდებლო ჩარჩოში მოქცევას, ადამიანის უფლებების დაცვას და ა.შ. და დემოკრატია, როგორც აქტიური მოქალაქეობა. ორივე შემთხვევაში უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის არა სტატიკური, ფიქსირებული სისტემა, არამედ განვითარებადი პროცესია. შესაბამისად, ყველაზე დემოკრატიულ ქვეყნებშიც კი, დემოკრატიის ხარისხის შენარჩუნების ან გაუმჯობესებისთვის, აუცილებელია მუდმივი ძალისხმევა და მოქალაქეების აქტიური ჩართულობა.

შესაძლოა, სწორედ ამის გამოძახილია ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგის, რობერტ დალის მიერ შემოთავაზებული კრიტერიუმები, რომლებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს დემოკრატიული საზოგადოება: 1. ეფექტური მონაწილეობა, 2. თანასწორი კენჭისყრა, 3. ინფორმირებულობაზე დაფუძნებული გაგება 4. დღის წესრიგის კონტროლი 5. საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩართულობა.

ევროპის საბჭოს ეგიდით შექმნილი დემოკრატიული კულტურის კომპეტენციების სარეკომენდაციო ჩარჩო გვთავაზობს 20 კომპეტენციას, ის აერთიანებს ღირებულებებს, ცოდნას, დამოკიდებულებასა და უნარებს, რომელიც მოქალაქეს/სტრუქტურას ეხმარება დემოკრატიულ გარემოსთან დაკავშირებულ მოთხოვნებზე, გამოწვევებსა და შესაძლებლობებზე სათანადო და ქმედით რეაგირებაში.

დემოკრატიის მახასიათებლებზე საუბრისას მნიშვნელოვანია, გამოვყოთ მისი ნიშნებიც:

1. ხელისუფლების ლეგიტიმურობა

ხელისუფლება, კანონის ყველა წესის დაცვით, ხალხის მიერ არის არჩეული.

2. ხელისუფლების შეზღუდვა კანონით

ხელისუფლების ფორმირების წესებთან ერთად კანონით განსაზღვრულია მათი უფლება-მოვალეობები. ხელისუფლება უნდა მოქმედებდეს კანონის შესაბამისად და მასზე დაკისრებული მოვალეობების შესრულებისას არ არღვევდეს მათ. დარღვევის შემთხვევაში კი აღნიშნულ ფაქტს მოჰყვებოდეს შესაბამისი სამართლებრივი რეაგირება.

3. ხელისუფლების განაწილება და ურთიერთგამიჯვნა

ხელისუფლების სამი ფუნქცია: კანონების მიღება, აღსრულება და მართლმსაჯულება გადანაწილებულია ხელისუფლების სამ შტოზე - პარლამენტი, მინისტრთა კაბინეტი, სასამართლო.

4. თავისუფლება და პლურალიზმი

ადამიანის პიროვნული თავისუფლება აღიარებული და გარანტირებულია. თითოეულ ადამიანს აქვს აზრის გამოთქმისა და პიროვნების თავისუფლად განვითარების უფლება.

5. ადამიანის უფლებათა ხელშეუვალობა

დემოკრატიული სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი მიზანი ადამიანის უფლებების დაცვაა. დემოკრატიული სახელმწიფოს კანონმდებლობა უნდა შეესაბამებოდეს მათ მიერ აღიარებულ ადამიანის უფლებების საერთაშორისო დოკუმენტებს.

6. უმცირესობათა უფლებების გარანტირება

დემოკრატია უმრავლესობის ნებას ემყარება, თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ რომელიმე უმცირესობის წარმომადგენელი შეიზღუდოს. დემოკრატია გულისხმობს, რომ თითოეულ ადამიანს აქვს საშუალება გამოავლინოს საკუთარი ნება.

7. არჩევნები და მოქალაქეობა

თანამედროვე დემოკრატიული მმართველობა დაფუძნებულია სახალხო სუვერენიტეტის იდეაზე. ხალხი ახორციელებს ხელისუფლების სადამფუძნებლო ძალაუფლებას უშუალო დემოკრატიის ფორმის, არჩევნების გამოყენებით. მოცემულ თავში განხილული იქნება არჩევნების მნიშვნელობა დემოკრატიულ საზოგადოებაში; არჩევნების ძირითადი პრინციპები; საარჩევნო ცენზები და უფლების სახეები; საარჩევნო სისტემები; რეფერენდუმისა და პლებისციტის თავისებურებები.

არჩევნებთან პირდაპირ დაკავშირებულია მოქალაქეობა. არჩევნებში მონაწილეობა მხოლოდ მოქალაქეს შეუძლია. მოცემული ორი ძირითადი თემის შინაარსის მარტივად გასაგებად და თემებს შორის კავშირის დასადგენად, ამ თავში ასევე განხილული იქნება მოქალაქეობის წარმოშობის საფუძვლები; მოქალაქეობის მოპოვების ფორმები: დაბადება; ნატურალიზაცია და მისი სახეები; მოქალაქის სოციალური როლები.

7.1 არჩევნების მნიშვნელობა დემოკრატიულ საზოგადოებაში

ხალხის მიერ ძალაუფლების განხორციელებისა და დემოკრატიის ფუნქციონირების უმთავრესი განმსაზღვრელი პრინციპი არის არჩევნების არსებობა ქვეყანაში. თანამედროვე ლიბერალური, წარმომადგენლობითი დემოკრატიის სიცოცხლისუნარიანობა დამოკიდებულია არჩევნებზე. სწორედ ამიტომ, დემოკრატიისთვის არჩევნები წარმოადგენს ინსტრუმენტს, რომლითაც ხალხის შეხედულებებისა და მხარდაჭერის მიხედვით იქმნება ლეგიტიმაციაზე დაფუძნებული ხელისუფლება, რომელიც ხალხის სახელითა და ინტერესების გათვალისწინებით მართავს სახელმწიფოს.

მიუხედავად იმისა, რომ არჩევნები არის უმთავრესი საზომი ქვეყნის დემოკრატიულობისთვის, თავისთავად არჩევნების არსებობა და მისი გარკვეული პერიოდულობით ჩატარება არ განსაზღვრავს ქვეყნის დემოკრატიულობის ხარისხს. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ არჩევნების გარეშე შექმნილი ნებისმიერი ხელისუფლება არის მიტაცებული და ის არ წარმოადგენს ხალხის ინტერესებსა და შეხედულებებს. ფორმალურად არჩევნების ჩატარება საფუძველს აცლის სახელმწიფოს დემოკრატიულობის იდეას და ეწინააღმდეგება სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპს.

არჩევნები არის ხალხის მიერ სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობის მიღების ერთ-ერთი ფორმა. საქართველოს კონსტიტუცია განამტკიცებს ხალხის ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას ხელისუფლების შექმნის შესახებ. სახელმწიფო ხელისუფლების წყაროა ხალხი. ხალხი ძალაუფლებას ახორციელებს თავისი წარმომადგენლების, აგრეთვე რეფერენდუმისა და უშუალო დემოკრატიის სხვა ფორმების მეშვეობით.

ხელისუფლების მითვისება და ძალაუფლების უზურპაცია დაუშვებელია. სწორედ აქედან გამომდინარე, აუცილებელი და მნიშვნელოვანია, რომ დემოკრატიულ საზოგადოებაში არსებობდეს საარჩევნო სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობს ხალხის ნების მაქსიმალურად ასახვას წარმომადგენლობით ორგანოებში. ამავდროულად, დაცული უნდა იყოს არჩევნების ძირითადი პრინციპები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ხალხის მიერ ხელისუფლების განხორციელების პროცესში მონაწილეობის დემოკრატიულობას.

7.2 არჩევნების ძირითადი პრინციპები

მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს განსხვავებული საარჩევნო სისტემები, დემოკრატიული სახელმწიფოები შეთანხმებულნი არიან უნივერსალურ საარჩევნო პრინციპებზე, რომლებსაც უნდა იცავდეს სახელმწიფო. საარჩევნო სამართალი ეყრდნობა ხუთ ძირითად პრინციპს, ესენია: საყოველთაო; თანასწორო; პირდაპირი; ფარული; თავისუფალი. თითოეული პრინციპის განუხრელი დაცვის ვალდებულება აკისრია სახელმწიფოს, რათა ქვეყანაში ჩატარებული არჩევნები იყოს დემოკრატიული და მისი შედეგები ასახავდეს ხალხის ნებას.

საყოველთაოობის პრინციპი- საქართველოს ყველა მოქალაქეს, რომელსაც არჩევნების დღემდე ანდა არჩევნების დღეს უსრულდება 18 წელი, აქვს არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლება.

თანასწორობის პრინციპი - ერთი ამომრჩეველი უდრის ერთ ხმას. თითოეულ ხმას აქვს თანაბარი ძალა. საარჩევნო კოდექსის მიხედვით, ერთი და იმავე საარჩევნო ოლქის ყველა ამომრჩეველს ხმათა თანაბარი რაოდენობა აქვს. თანასწორობის პრინციპი უკავშირდება ამომრჩეველთა რაოდენობის გათანაბრებას საარჩევნო ოლქებში, რათა წარმომადგენლობით ორგანოში უზრუნველყოფილი იყოს ამომრჩეველთა მიერ გაკეთებული არჩევანის მაქსიმალურად თანასწორო ასახვა.

პირდაპირობის პრინციპი - საქართველოს მოქალაქეები უშუალოდ მიდიან საარჩევნო უბანზე და ირჩევენ მათთვის სასურველ კანდიდატს ანდა პოლიტიკურ პარტიას. საარჩევნო კოდექსის მიხედვით, საქართველოს პარლამენტის წევრს, თვითმმართველი ქალაქის/თვითმმართველი თემის საკრებულოს წევრს, თვითმმართველი ქალაქის/თვითმმართველი თემის მერს ამომრჩეველები ირჩევენ უშუალოდ.

ფარულობის პრინციპი - არჩევანის გაკეთების პროცესში დაუშვებელია მოქალაქის პოლიტიკური ნების საჯარო გამოხატვა. ამომრჩეველმა სხვა პირებისგან დამოუკიდებლად და ჩარევის გარეშე უნდა აირჩიოს მისთვის სასურველი კანდიდატი ანდა პოლიტიკური პარტია. საარჩევნო კოდექსის მიხედვით აკრძალულია ამომრჩეველის იძულება, დაშინება და ხმის მიცემის ფარულობის დარღვევა. აღნიშნული ქმედება იწვევს დამრღვევის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას. კენჭისყრის

ფარულობის უზრუნველსაყოფად კენჭისყრის კაბინაში ფოტო და ვიდეოგადაღება აკრძალულია.

თავისუფლების პრინციპი - მოქალაქემ არჩევანი უნდა გააკეთოს დამოუკიდებლად, მესამე პირების ჩარევის გარეშე. მოქალაქის თავისუფალ ნებაზე რაიმე ფორმით ზემოქმედება (იძულება; მუქარა; მოსყიდვა და სხვ.) კანონით აკრძალულია და იწვევს დამრღვევის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას.

7.3 საარჩევნო ცენზები და უფლების სახეები

საარჩევნო კანონმდებლობა ითვალისწინებს არჩევნებში, რეფერენდუმსა და პლებისციტში მოქალაქის მონაწილეობის შეზღუდვის წესებს, რომლებსაც ცენზი ეწოდება. ცენზები განსხვავებულია საარჩევნო უფლებების მხრივ. ერთმანეთისგან განასხვავებენ აქტიურ და პასიურ საარჩევნო უფლებას.

აქტიური საარჩევნო უფლება გულისხმობს, რომ საქართველოს მოქალაქეს აქვს უფლება ხმის მიცემის მეშვეობით მონაწილეობა მიიღოს საჯარო ხელისუფლების წარმომადგენლობით ორგანოში ხალხის წარმომადგენელთა ასარჩევად და საჯარო ხელისუფლების თანამდებობის დასაკავებლად ჩატარებულ საყოველთაო არჩევნებში, რეფერენდუმში, პლებისციტში.

აქტიური საარჩევნო უფლების გამოყენებისთვის კანონმდებლობა რამდენიმე ძირითად ცენზს ადგენს. ასაკობრივი ცენზი - 18 წლის საქართველოს ყველა მოქალაქეს აქვს უფლება მიიღოს მონაწილეობა არჩევნებში. ამავდროულად, საარჩევნო კოდექსის მიხედვით, არსებობს შეზღუდვები არჩევნებში ხმის მიცემასთან დაკავშირებით. ასეთი შეზღუდვის მაგალითებია: თუ მოქალაქე სასამართლოს განაჩენით განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისთვის იმყოფება სასჯელის აღსრულების დაწესებულებაში; სასამართლოს გადაწყვეტილებით ცნობილია მხარდაჭერის მიმღებად და მოთავსებულია შესაბამის სტაციონარულ სამედიცინო დაწესებულებაში.

აქტიური საარჩევნო უფლების განხორციელებისთვის მეორე ძირითადი ცენზი დაკავშირებულია მოქალაქეობის ცნებასთან. არჩევნებში, რეფერენდუმსა და პლებისციტში ვერ მიიღებს მონაწილეობას ის პირი, რომელიც არ არის საქართველოს მოქალაქე.

პასიური საარჩევნო უფლება გულისხმობს, რომ საქართველოს მოქალაქეს აქვს უფლება, კენჭი იყაროს საჯარო ხელისუფლების წარმომადგენლობით ორგანოში ასარჩევად და საჯარო ხელისუფლების თანამდებობის დასაკავებლად. ეს ნიშნავს, რომ მოქალაქეს შეუძლია იყოს კანდიდატი ან პოლიტიკური პარტიის პროპორციულ საარჩევნო სიაში.

საქართველოს საარჩევნო კოდექსის თანახმად, პასიური საარჩევნო უფლებისთვის განსაზღვრულია შემდეგი სახის ცენზები: საქართველოს პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 40 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია 15 წელი მაინც; საქართველოს პარლამენტის

წევრად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 25 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია 10 წელი მაინც; მუნიციპალიტეტის წარმომადგენლობითი ორგანოს – საკრებულოს წევრად შეიძლება აირჩეს საქართველოს მოქალაქე, რომელსაც კენჭისყრის დღისთვის შეუსრულდა 21 წელი და საქართველოში უცხოვრია სულ ცოტა 5 წლის განმავლობაში; თვითმმართველი ქალაქის/თვითმმართველი თემის მერად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 25 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია სულ ცოტა 5 წლის განმავლობაში.

7.4 არჩევნების ისტორია და საარჩევნო სისტემები

მოცემულ თავში განხილული იქნება საქართველოს საარჩევნო ისტორია და მსოფლიოს მასშტაბით ყველაზე მეტად გავრცელებული საარჩევნო სისტემები/მოდელები. თითოეულ მათგანს ახასიათებს განსხვავებული პრინციპები და მათი გამოყენება ხშირ შემთხვევაში დამოკიდებულია ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობასა და ტერიტორიული მოწყობის ფორმასთან. ძირითადი საარჩევნო სისტემებია: პროპორციული, მაჟორიტარული და შერეული.

7.5 საქართველოში ჩატარებული არჩევნების ისტორია

საქართველოში პირველი დემოკრატიული არჩევნები 1919 წელს ჩატარდა. არჩევნების გამართვას წინ უძღოდა 1918 წელს საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის მიერ „დამფუძნებელი კრების არჩევნების დებულების“ დამტკიცება. დებულება მოიცავდა ფარულობის, თანასწორობის, პირდაპირობისა და თავისუფლების პრინციპებს. აღსანიშნავია, რომ 1919 წელს სრულად პროპორციული არჩევნები ჩატარდა. ქართული საარჩევნო ისტორიისთვის მნიშვნელოვანი ფაქტი გახდა ის, რომ 1919 წელს საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი 5 ქალი გახდა. უნდა ითქვას, რომ დროის მოცემული პერიოდისთვის, დასავლური ქვეყნებისთვისაც კი უცხო იყო არათუ ქალების პასიური საარჩევნო უფლების გამოყენება, არამედ მათ მიერ არჩევნებში ხმის მიცემაც კი. შედარებისთვის, მე-20 საუკუნის დასაწყისში ინგლისში სუფრაჟისტები (ქალები, რომლებიც საარჩევნო უფლებების მინიჭებისთვის იბრძოდნენ) აქტიურად აწყობდნენ დემონსტრაციებს აქტიური საარჩევნო უფლების მოსაპოვებლად.

1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსიის შედეგად, საქართველოს არ ჰყოლია დემოკრატიული წესით არჩეული ხელისუფლება, შესაბამისად, საბჭოთა კავშირის დაშლამდე საქართველოში არ ჩატარებულა არჩევნები. 1990 წელს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების უმაღლესმა საბჭომ მიიღო საარჩევნო კოდექსი. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კანონი „საქართველოს უზენაესი საბჭოს არჩევნების შესახებ“. კანონის მიღების უმთავრესი მიზანი იყო, რომ ქვეყანაში დამოუკიდებელი არჩევნები ჩატარებულიყო

საბჭოთა გავლენების გარეშე. 1990 წლის 28 ოქტომბერს ჩატარდა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს არჩევნები შერეული საარჩევნო სისტემით, სადაც უზენაესი საბჭოს 125 წევრი აირჩა მაჟორიტარული, ხოლო 125 წევრი პროპორციული (პარტიული) სიის მიხედვით.

1991 წელს შეიქმნა საქართველოს პრეზიდენტის ინსტიტუტი. საქართველოს მოსახლეობამ 1991 წლის 26 მაისს აირჩია საქართველოს რესპუბლიკის პირველი პრეზიდენტი ზვიად გამსახურდია. აღსანიშნავია, რომ ამავე წელს პირველად ჩატარდა ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნები.

90-იან წლებში, რუსული გავლენების გამო, საქართველოში მძიმე პოლიტიკური ვითარება იყო. საქართველოს პირველ პრეზიდენტის გარდაცვალების შემდეგ, (მკვლელობის ფაქტი არ არის დადასტურებული) 1995 წელს, საქართველოს პრეზიდენტად აირჩა ედუარდ შევარდნაძე. საქართველოს დამოუკიდებლობის ისტორიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თარიღი უკავშირდება 2003 წლის „ვარდების რევოლუციას“, რასაც შედეგად მოჰყვა ედუარდ შევარდნაძის გადადგომა პრეზიდენტის თანამდებობიდან და 2004 წელს საქართველოში ჩატარებულ საპრეზიდენტო არჩევნებში გაიმარჯვა მიხეილ სააკაშვილმა. ამ ყოველივეს კი მოჰყვა პარლამენტის დათხოვნა და რიგგარეშე საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნა 2004 წელს.

2008 წელს საქართველოს მესამე პრეზიდენტმა დატოვა თანამდებობა და დაინიშნა რიგგარეშე საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები. ორივე არჩევნებში გამარჯვებული გახდა მიხეილ სააკაშვილი და მისი პოლიტიკური გუნდი.

2012 წელს საქართველოში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელმაც შეცვალა იქამდე არსებული საპარლამენტო უმრავლესობა. ამ შემთხვევაში საქართველოში მოქმედებდა ე.წ. კოჰაბიტაციის მოდელი, სადაც პრეზიდენტი და საპარლამენტო უმრავლესობა განსხვავებული პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლები იყვნენ.

2013 წელს ჩატარდა მორიგი საპრეზიდენტო არჩევნები და საქართველოს მოსახლეობამ საქართველოს მეოთხე პრეზიდენტად აირჩია გიორგი მარგველაშვილი. ამ უკანასკნელმა ამოწურა ერთი საპრეზიდენტო ვადა და 2018 წელს საქართველოს მოსახლეობამ პრეზიდენტად აირჩია სალომე ზურაბიშვილი.

საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედი რედაქციის მიხედვით, არჩევნები ჩატარდება ირიბი კენჭისყრის გზით, რომელსაც აირჩევს საარჩევნო კოლეგია. შესაბამისად, საქართველოს მოქალაქეებმა ბოლოჯერ აირჩიეს პირდაპირი წესით პრეზიდენტი. საქართველოს პრეზიდენტს 5 წლის ვადით, დებატების გარეშე, ღია კენჭისყრით, ირჩევს საარჩევნო კოლეგია. ერთი და იგივე პირი საქართველოს პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს მხოლოდ ორჯერ. საქართველოს პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 40 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია 15 წელი მაინც.

2024 წელს გასამართი პრეზიდენტის არჩევნების შემდეგ საქართველოს სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა იქნება საპარლამენტო რესპუბლიკა.

7.6 საარჩევნო სისტემები

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული საარჩევნო სისტემები მოქმედებს. ერთმანეთისგან განასხვავებენ მაჟორიტარულ, პროპორციულ და შერეულ საარჩევნო სისტემებს. თითოეულ მათგანს გააჩნია პრინციპები, რომლებიც ხელს უწყობს არჩევნების ჩატარებასა და ხალხის ნების ასახვას წარმომადგენლობით ორგანოებში (პრეზიდენტი; პარლამენტი; ადგილობრივი თვითმმართველობა).

მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა გულისხმობს, რომ ქვეყნის ტერიტორია დაყოფილია ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად, თუმცა საარჩევნო მიზნებისთვის ერთი ოლქის საზღვარი შესაძლოა, არ დაემთხვეს კონკრეტული მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ საზღვარს. ამომრჩევლები არჩევნებზე ხმას აძლევენ უშუალოდ კანდიდატს. როგორც წესი, ამომრჩევლებისთვის ცნობილია მაჟორიტარობის კანდიდატების წარსული საქმიანობა, მათი გამოცდილება, მსოფლმხედველობა.

მაჟორიტარულ საარჩევნო სისტემაში კანდიდატების წარდგენის შესაძლებლობა აქვთ პოლიტიკურ პარტიებს. საქართველოს საარჩევნო კოდექსში შევიდა ცვლილება, რომლის მიხედვითაც, დამოუკიდებელი (უპარტიო) მაჟორიტარობის კანდიდატი ვერ შეძლებს არჩევნებში მონაწილეობის მიღებას.

მაჟორიტარული არჩევნები ეფუძნება ხმათა უმრავლესობის პრინციპს. გამარჯვებული ხდება ის კანდიდატი, რომელმაც ამომრჩეველთა ხმების ყველაზე მეტი რაოდენობა მიიღო, თუმცა არანაკლებ 50 პროცენტისა. თუ მაჟორიტარულ ოლქში ვერცერთმა კანდიდატმა ვერ დააგროვა 50 პროცენტზე მეტი, იმართება მეორე ტური გამარჯვებულის გამოსავლენად. მეორე ტურში მონაწილეობას იღებს ორი კანდიდატი, რომელმაც პირველში ტურში ყველაზე მეტი ხმების მიღება შეძლო. მეორე ტურში გამარჯვებული ხდება ის კანდიდატი, რომელიც ამომრჩევლების მხრიდან მეტ მხარდაჭერას მოიპოვებს. შესაბამისად, აღნიშნულ საარჩევნო სისტემაში ერთი კანდიდატი, რომელმაც გაიმარჯვა არჩევნებში მიიღებს ყველაფერს, ხოლო დანარჩენი კანდიდატები თამაშგარე მდგომარეობაში რჩებიან.

საქართველოში სრულად მაჟორიტარული არჩევნები არის პრეზიდენტის და მერის არჩევნები. მოქალაქეებს კანდიდატებს შორის უწევთ არჩევანის გაკეთება. თუმცა, როგორც წინა ქვეთავში არის განხილული, საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, 2024 წლიდან საქართველოს პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევნები არ ჩატარდება.

მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა ხელს უწყობს ეთნიკურად და პოლიტიკურად გაყოფილ მოსახლეობას ჰყავდეს საკუთარი წარმომადგენელი პარლამენტში. მოსახლეობამ იცის თუ ვინ არის მისი ხმის წარმომდგენი უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოში და შეუძლია მისი საქმიანობის მუდმივი მონიტორინგი. ამავედროულად, მოცემული საარჩევნო მოდელი ვერ უზრუნველყოფს ამომრჩევლების

ხმების სამართლიან ასახვას პარლამენტში. წინა აზნავეში განხილული პრინციპიდან გამომდინარე, თუ ამომრჩეველთა ხმების ნახევარზე მეტს, მაგალითად, 51 პროცენტს მიიღებს ერთი კანდიდატი, მეორე კი 49 პროცენტს, პირველი გახდება გამარჯვებული, ხოლო მეორე დაკარგავს ყველაფერს. რეალურად მოცემული პროცენტული მაჩვენებლების მიღმა ამომრჩეველთა რაოდენობა იგულისხმება. შესაბამისად, კონკრეტულ საარჩევნო ოლქში მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის შედეგად, შესაძლოა, მივიღოთ 51 პროცენტის წარმომადგენლობა პარლამენტში და დარჩენილი 49 პროცენტის ხმა არ ისმოდეს.

მაჟორიტარულ საარჩევნო სისტემაში ნაკლებია იმის ალბათობა, რომ არსებობდეს „ჭრელი პარლამენტი“ (ზევრი პოლიტიკური პარტია, როდესაც გადალახავს ბარიერს.) თავის მხრივ, საპარლამენტო ცხოვრებისთვის მნიშვნელოვანია პოლიტიკური პარტიების პლურალიზმი, რათა ხალხის ხმა მაქსიმალურად იყოს წარმოდგენილი პარლამენტში. თუმცა „ჭრელი პარლამენტის“ არსებობის პირობებში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ერთ პარტიას არ აქვს უმრავლესობა, არსებობს მაღალი რისკი იმისა, რომ გადაწყვეტილებების მიღება გართულდება. სწორედ ამ შემთხვევაში ჩნდება კოალიციური მთავრობის შექმნის იდეა და საჭიროება.

მაჟორიტარული არჩევნების დროს, შესაძლოა, ამომრჩეველთა უმრავლესობის მხარდაჭერა მოიპოვოს ისეთმა კანდიდატმა, რომლის მსოფლმხედველობა არ არის გარკვეული მოსახლეობისთვის, თუმცა კანდიდატი, შესაძლოა, იყოს კარგად ცნობილი პიროვნება, რომელსაც აქვს ფინანსური შესაძლებლობები. ასეთი შემთხვევები დამახასიათებელია ე.წ. გარდამავალი დემოკრატიის, დემოკრატიული ტრანზიციის (მოძრაობა ერთპიროვნული მმართველობიდან დემოკრატიისკენ) მქონე ქვეყნებისთვის, როგორც არის საქართველო.

პროპორციული საარჩევნო სისტემა გულისხმობს, რომ საარჩევნო ოლქი არის მრავალმანდატიანი და პარტიებს შორის მანდატები ნაწილდება მათ მიერ მიღებული ხმების პროპორციულად. საქართველოს საარჩევნო კოდექსის მიხედვით, საქართველოს პარლამენტის არჩევნებისთვის საქართველო არის ერთიანი მრავალმანდატიანი საარჩევნო ოლქი. პროპორციული საარჩევნო სისტემა, მაჟორიტარულიდან განსხვავებით, ხელს უწყობს ამომრჩეველთა ხმების სამართლიან ასახვას წარმომადგენლობით ორგანოში და პოლიტიკური პარტიების მრავალფეროვნებას.

მოცემულ საარჩევნო მოდელში პოლიტიკური პარტიების მიერ მიღებული მანდატების (პარლამენტში მიღებული ადგილების) რაოდენობა ამომრჩეველთა მიერ მხარდაჭერილი ხმების რაოდენობის ტოლია. შესაბამისად, მაჟორიტარული სისტემისგან განსხვავებით, ე.წ. „დაკარგული ხმების“ რაოდენობა მცირეა, რაც ხელს უწყობს ხალხის ხმის მაქსიმალურ წარმომადგენლობას საკანონმდებლო ორგანოში. პროპორციული საარჩევნო სისტემა პოლიტიკურ პარტიებს აძლევს შესაძლებლობას პარტიული სია შეადგინონ ისეთი პირებისგან, რომლებსაც აქვთ განათლება, ცოდნა,

გამოცდილება, თუმცა ისინი, შესაძლოა, იყვნენ ამომრჩევლებისთვის ნაკლებად ცნობილი ადამიანები.

განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ქვეყანაში არ არსებობს პოლიტიკური პარტიების ეფექტური შიდადემოკრატიული სტრუქტურა, შესაძლოა, პოლიტიკური პარტიის ლიდერი ერთპიროვნულად საკუთარი მოსაზრებებისა და პირადი სიმპათიების მიხედვით ადგენდეს პროპორციულ (პარტიულ) სიას.

შერეული საარჩევნო სისტემა მოიცავს მაჟორიტარულ და პროპორციულ მოდელებს. საქართველოში დღემდე მოქმედებს შერეული საარჩევნო სისტემა საპარლამენტო და ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნებისთვის. 2020 წლის საპარლამენტო არჩევნები წინა საპარლამენტო არჩევნებისგან განსხვავებული წარმომადგენლობების რაოდენობით იყო გამორჩეული. 2020 წელს საქართველოში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, სადაც საქართველოს მოსახლეობამ პარლამენტში 120 წარმომადგენელი აირჩია პროპორციული საარჩევნო სისტემით (პარტიული სიების მიხედვით), ხოლო 20 წარმომადგენელი - მაჟორიტარული სისტემით. 2020 წლამდე არსებული შერეული საარჩევნო სისტემა ითვალისწინებდა 73 მაჟორიტარულ და 77 პროპორციული წესით არჩეულ წარმომადგენლობას უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში.

2020 წლის საპარლამენტო არჩევნებამდე საქართველოს ყველა მუნიციპალიტეტი მაჟორიტარული სისტემით ირჩევდა ერთ წარმომადგენელს პარლამენტში, შესაბამისად, მუნიციპალიტეტების ადმინისტრაციული საზღვრები ემთხვეოდა საარჩევნო ოლქების საზღვრებს. 2020 წლის საპარლამენტო არჩევნებისთვის ამომრჩეველთა რაოდენობისა და პარლამენტში წარმომადგენლობების გათანაბრების მიზნით, რიგ შემთხვევებში, მოხდა მუნიციპალიტეტების გაყოფა და სხვა მუნიციპალიტეტებთან შეერთება. მაგალითად: 2020 წლამდე ფოთის, ხობის და სენაკის მოსახლეობა ირჩევდა 1-1 წარმომადგენელს საქართველოს პარლამენტში, ხოლო 2020 წლის საპარლამენტო არჩევნებისთვის აღნიშნული სამი მუნიციპალიტეტი გაერთიანდა ერთ საარჩევნო ოლქად და აირჩია ერთი მაჟორიტარი.

საარჩევნო ოლქების გადანაწილებას „ჯერიმანდერინგის“ პრინციპი ეწოდება, რომელიც პირველად ამერიკის შეერთებულ შტატებში გამოიყენეს 1812 წელს. საარჩევნო ოლქების გადანაწილება და დაყოფა მოხდა ისე, რომ რესპუბლიკურ პარტიას მოეპოვებინა გამარჯვება.

საქართველოს საარჩევნო კოდექსის 109-ე მუხლი განსაზღვრავს საქართველოს პარლამენტის არჩევის წესსა და უფლებამოსილების ვადას. კოდექსის მიხედვით, საქართველოს პარლამენტის 150 წევრი აირჩევა ერთიან მრავალმანდატიან საარჩევნო ოლქში, პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე. საქართველოს პარლამენტი აირჩევა 4 წლის ვადით.

7.7 რეფერენდუმის და პლებისციტის თავისებურებები

რეფერენდუმისა და პლებისციტის ჩატარების წესს საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს საარჩევნო კოდექსი“ განსაზღვრავს. ორივე წარმოადგენს პირდაპირი დემოკრატიის ფორმას, რომელსაც ხალხი ახორციელებს უშუალოდ. ზემოთ ჩამოთვლილი საარჩევნო პრინციპები ვრცელდება რეფერენდუმსა და პლებისციტზეც.

საარჩევნო კოდექსის მიხედვით, რეფერენდუმი არის საერთო-სახალხო გამოკითხვა საყოველთაო, თანასწორი და ნების პირდაპირი გამოვლენის მიზნით, ფარული კენჭისყრით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხების საბოლოოდ გადასაწყვეტად, რომელიც იმართება საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე. აღსანიშნავია, რომ რეფერენდუმზე დაფიქსირებული შედეგი სავალდებულოა ხელისუფლებისთვის.

საქართველოს პრეზიდენტი უფლებამოსილია საქართველოს პარლამენტის, საქართველოს მთავრობის ან არანაკლებ 200 000 ამომრჩევლის მოთხოვნით დანიშნოს რეფერენდუმი მისი დანიშვნის მოთხოვნის მიღებიდან 30 დღის განმავლობაში. მას შემდეგ, რაც საქართველოს პრეზიდენტი დანიშნავს რეფერენდუმს, მის მომზადებასა და ჩატარებაზე პასუხისმგებელია ცენტრალური საარჩევნო კომისია. საქართველოს საარჩევნო კოდექსში მოცემულია ის შემთხვევები, როდესაც აკრძალულია რეფერენდუმის ჩატარება. მაგალითად: საქართველოში შეიარაღებული თავდასხმის შემთხვევაში; ქვეყნის საომარ მდგომარეობაში ყოფნისას; მასობრივი არეულობის, სამხედრო გადატრიალების, შეიარაღებული ამბოხების, ეკოლოგიური კატასტროფების და ეპიდემიების დროს ან სხვა შემთხვევებში, როცა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს არ შეუძლიათ ეფექტურად განახორციელონ კონსტიტუციით გათვალისწინებული ვალდებულებები; კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად; ამნისტიის ან შეწყალების გამო; საერთაშორისო ხელშეკრულების რატიფიცირების (დამტკიცების) ან დენონსირების (გაუქმების) შესახებ; ადამიანის ძირითადი კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვისთვის.

საარჩევნო კოდექსი არეგულირებს პლებისციტის ჩატარების წესსაც. პლებისციტი არის ფარული კენჭისყრის გზით საერთო-სახალხო გამოკითხვა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საკითხებზე ამომრჩეველთა ან მათი ნაწილის აზრის გასაგებად, რომლის შედეგები სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებისათვის სარეკომენდაციო ხასიათისაა. პლებისციტის დანიშვნა პრემიერ-მინისტრის უფლებამოსილებაა. პლებისციტის ჩატარება და გამართვა აკრძალულია იმ საფუძვლებით, რომლებიც მოცემულია რეფერენდუმის ჩატარების აკრძალვის საფუძვლებში წინა აბზაცში.

საქართველოს უახლეს ისტორიაში ორი რეფერენდუმი ჩატარდა - 1991 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხზე და 2003 წელს პარლამენტის წევრთა რაოდენობის 235-იდან 150-მდე შემცირების თაობაზე.

2008 წლის 5 იანვარს საქართველოში ჩატარდა პლემბისციტი ორ საკითხზე. პირველი ეხებოდა საქართველოს საპარლამენტო არჩევნების თარიღის დადგენას, ხოლო მეორე - საქართველოს ნატოში გაწევრიანებას.

7.8 მოქალაქეობის წარმოშობის საფუძვლები

მოქალაქის ცნება სათავეს იღებს ძველი საბერძნეთში, კერძოდ კი ქალაქ-სახელმწიფო ათენში. ცნება საზოგადოებრივ, სახალხო და სახელმწიფო საქმეებში მონაწილეობის უფლებას გულისხმობდა. ძველ საბერძნეთში გარანტირებული იყო მოქალაქეების კანონის წინაშე თანასწორობა. ძველ-ბერძნული, ანტიკური ხანის დემოკრატიისთვის დამახასიათებელი იყო უშუალო დემოკრატიის ფორმა, სადაც მოსახლეობის მცირე რაოდენობიდან გამომდინარე, მოქალაქის სტატუსის მქონე ადამიანებს ჰქონდათ სახელმწიფო საქმეებში მონაწილეობის მიღების უფლება. მოქალაქეები სახელმწიფო და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს წყვეტდნენ უშუალოდ წარმომადგენლების გარეშე.

მოქალაქეობის ძველ-ბერძნული მოდელისთვის დამახასიათებელი იყო მნიშვნელოვანი ნაკლოვანებები, კერძოდ: მოქალაქის სტატუსის მოპოვება და მინიჭება შესაძლებელი იყო მხოლოდ ადგილობრივი და გარკვეული სოციალური ფენის წარმომადგენელი მამაკაცებისთვის. აღსანიშნავია, რომ ქალები, მონები და უცხოელები არ იყვნენ მოქალაქეები, შესაბამისად, მათ არ ჰქონდათ სახელმწიფო და საზოგადოებრივი საკითხების განხილვასა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობის უფლება.

თანამედროვე მნიშვნელობითა და გაგებით მოქალაქე არის ერთი სახელმწიფოს მოქალაქეობის მქონე პირი. მოქალაქეობის სტატუსის მისაღებად მნიშვნელობა არ ენიჭება ადამიანის წარმომავლობას, სოციალურ სტატუსს, კანის ფერს, რელიგიურ კუთვნილებასა და სხვა ნიშნებს. საქართველოს კონსტიტუცია არეგულირებს საქართველოს მოქალაქეობის მოპოვებისა და მისი დაკარგვის წესებს. კონსტიტუციის მიხედვით, საქართველოს მოქალაქეობა მოიპოვება დაბადებით ან ნატურალიზაციით. მოქალაქეობის ჩამორთმევა, საქართველოს მოქალაქის ქვეყნიდან გამევა და სხვა სახელმწიფოსთვის გადაცემა დაუშვებელია. მოქალაქის გადაცემა სხვა სახელმწიფოსთვის დასაშვებია მხოლოდ საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების მიხედვით. ამავდროულად, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველო მფარველობს თავის მოქალაქეს განურჩევლად მისი ადგილსამყოფლისა.

„საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, საქართველოს მოქალაქეობა არის საქართველოსთან პირის სამართლებრივი კავშირი. საქართველოში დადგენილია ერთიანი მოქალაქეობა. საქართველოს მოქალაქეები კანონის წინაშე თანასწორი არიან განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებებისა, ეროვნული,

ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა, წარმოშობისა, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობისა, საცხოვრებელი ადგილისა და ნებისმიერი სხვა ნიშნისა.

„საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი განსაზღვრავს საქართველოს მოქალაქეობის მოპოვების სახეებს. ესენია: დაბადება და ნატურალიზაცია და მისი სახეები.

საქართველოს მოქალაქეობა დაბადებით მოიპოვება თუ: პირის დაბადების მომენტისათვის მისი ერთ-ერთი მშობელი საქართველოს მოქალაქეა; საქართველოს ტერიტორიაზე ექსტრაკორპორული განაყოფიერების შედეგად (სუროგაციით) დაბადებული პირი, თუ მისი არცერთი მშობლის მოქალაქეობის ქვეყანა მას საკუთარ მოქალაქედ არ მიიჩნევს; საქართველოში სტატუსის მქონე მოქალაქეობის არმქონე პირთა შვილი, რომელიც საქართველოს ტერიტორიაზე დაიბადა; საქართველოს ტერიტორიაზე დაბადებული პირი, რომლის ერთ-ერთი მშობელი საქართველოში სტატუსის მქონე მოქალაქეობის არმქონე პირია, ხოლო მეორე მშობელი უცნობია.

საქართველოს მოქალაქეობის ნატურალიზაციით მოპოვების სახეები:

ჩვეულებრივი წესით მინიჭება - კანონიერ საფუძველზე უწყვეტად ცხოვრობს საქართველოში საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭების შესახებ განცხადების წარდგენის დღემდე ბოლო 10 წლის განმავლობაში; დადგენილ ფარგლებში იცის საქართველოს სახელმწიფო ენა; დადგენილ ფარგლებში იცის საქართველოს ისტორია და სამართლის ძირითადი საფუძვლები; საქართველოში მუშაობს, ან/და საქართველოში აქვს უძრავი ქონება, ან საქართველოს ტერიტორიაზე ახორციელებს სამეწარმეო საქმიანობას, ან საქართველოს საწარმოში ფლობს წილს ან აქციებს.

გამარტივებული წესით მინიჭება - საქართველოს მოქალაქეზე დაქორწინებულ პირს, რომელიც კანონიერ საფუძველზე უწყვეტად ცხოვრობს საქართველოში საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭების შესახებ განცხადების წარდგენის დღემდე ბოლო 5 წლის განმავლობაში; საქართველოს მოქალაქეობა გამარტივებული წესით მიენიჭება პირს, რომელიც უნდა აკმაყოფილებდეს ორ კრიტერიუმს: დადგენილ ფარგლებში იცის საქართველოს სახელმწიფო ენა; დადგენილ ფარგლებში იცის საქართველოს ისტორია და სამართლის ძირითადი საფუძვლები.

საგამონაკლისო წესით მინიჭება - საქართველოს პრეზიდენტმა საქართველოს მოქალაქეობა საგამონაკლისო წესით შეიძლება მიანიჭოს სხვა ქვეყნის მოქალაქეს, რომელსაც საქართველოს წინაშე განსაკუთრებული დამსახურება აქვს ან რომლისთვისაც საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭება სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარეობს. პრეზიდენტმა სახელმწიფო ინტერესების შეფასებისას უნდა გაითვალისწინოს შემდეგი ფაქტორები: სხვა ქვეყნის მოქალაქეს საქართველო საკუთარ სამშობლოდ მიაჩნია და იგი ან მისი წინაპარი არის საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მცხოვრები ან ამ ტერიტორიიდან იძულებით გადაადგილებული პირი; სხვადასხვა დროს პოლიტიკური მოსაზრებით ან მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამო ემიგრაციაში წასული პირი; სხვა ქვეყნის მოქალაქე საქართველოში

ახორციელებს ისეთ ინვესტიციას ან მან საქართველოში განახორციელა ისეთი ინვესტიცია, რომლითაც სახელმწიფოს ეკონომიკის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ან შეიტანა.

აღდგენის წესით მინიჭება - საქართველოს მოქალაქეობა აღდგენის წესით მიენიჭება პირს, რომელსაც საქართველოს მოქალაქეობა შეუწყდა: არამართლზომიერად; საქართველოს მოქალაქეობიდან გასვლით; მშობლის/მშობლების არჩევანის შედეგად.

საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭების საკითხის გადაწყვეტა საქართველოს პრეზიდენტის ექსკლუზიურ და, ამავდროულად, დისკრეციულ უფლებამოსილებას წარმოადგენს. საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭების, შენარჩუნების ან შეწყვეტის შესახებ განცხადების დაკმაყოფილების შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტი გამოსცემს ბრძანებულებას, ხოლო დაუკმაყოფილებლობის შემთხვევაში - განკარგულებას.

მოქალაქეობის ცნებას უკავშირდება შემდეგი ძირითადი ტერმინები: აპატრიდი; ბიპატრიდი; რეპატრიაცია.

აპატრიდი - არის მოქალაქეობის არმქონე პირი, რომელიც არ არის კონკრეტული სახელმწიფოს მოქალაქე და არ გააჩნია არანაირი დოკუმენტი, რომელიც დაადასტურებს, რომ ის უცხო სახელმწიფოს მოქალაქეა. ასევე აპატრიდი არის პირი, რომელსაც დაკარგული აქვს თავისი ქვეყნის მოქალაქეობა და არ იღებს უცხო ქვეყნის მოქალაქეობას.

ბიპატრიდი - არის პირი, რომელსაც ორი ან ორზე მეტი სახელმწიფოს მოქალაქეობა აქვს მინიჭებული.

რეპატრიაცია - იმ პირების სამშობლოში დაბრუნება, რომლებიც სხვადასხვა ფაქტორების გამო სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე იმყოფებიან. შესაძლებელია, რეპატრიაცია განხორციელდეს საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე, მაგალითად, სამხედრო ტყვეების შემთხვევაში. ამ საკითხს არეგულირებს 1949 წლის ჟენევის კონვენცია და 1977 წლის დამატებითი ოქმები „ომის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ“.

„საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი განსაზღვრავს იმ საფუძვლებს რა დროსაც პირი ვერ მოიპოვებს საქართველოს მოქალაქეობას თუ: პირს ჩადენილი აქვს საერთაშორისო დანაშაული მშვიდობისა და კაცობრიობის წინააღმდეგ; პირი მონაწილეობდა საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ადამიანის, სახელმწიფოს, საზოგადოებრივი უშიშროებისა და წესრიგის წინააღმდეგ მიმართულ განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულში; საქართველოს სახელმწიფო უსაფრთხოების ან/და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე, მიზანშეუწონელია მისთვის საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭება; იგი იძებნება საქართველოს ან სხვა ქვეყნის სამართალდამცავი ორგანოების ან საერთაშორისო კრიმინალური პოლიციის ორგანიზაციის (ინტერპოლის) მიერ ან/და მის მიმართ მიმდინარეობს საექსტრადიციო ან გამეგების პროცედურა.

„საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ ორგანული კანონი ითვალისწინებს მოქალაქეობის შეწყვეტის სამ ძირითად სახეს: საქართველოს მოქალაქეობიდან გასვლა; საქართველოს მოქალაქეობის დაკარგვა და როდესაც საქართველოში მცხოვრები არასრულწლოვანი პირის მშობლების ვინაობა და მოქალაქეობის საკითხი დადგინდება.

საქართველოს მოქალაქეს უფლება აქვს, გავიდეს საქართველოს მოქალაქეობიდან. თუმცა კანონი აწესებს შეზღუდვებს, როდესაც პირი ვერ გავა მოქალაქეობიდან. ეს შეზღუდვებია თუ: მას შეუსრულებელი აქვს საქართველოს წინაშე სამხედრო ან სხვა ვალდებულება; იგი ბრალდებულია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენაში ან არსებობს მის მიმართ კანონიერ ძალაში შესული სასამართლო განაჩენი, რომელიც უნდა აღსრულდეს.

საქართველოს მოქალაქე დაკარგავს საქართველოს მოქალაქეობას, თუ: საქართველოს კომპეტენტური ორგანოების ნებართვის გარეშე შევა სხვა ქვეყნის სამხედრო სამსახურში ან პოლიციის, ან უშიშროების სამსახურში; საქართველოს მოქალაქეობას ყალბი დოკუმენტების წარდგენით მოიპოვებს.

7.9 მოქალაქის სოციალური როლები

მოქალაქის სოციალური როლები მრავალფეროვანი და განსხვავებულია. ისინი შინაარსით განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ერთ-ერთი არის ნებაყოფლობითი მონაწილეობა და მეორე პასუხისმგებლობა და ვალდებულება. საქართველოს მოქალაქეებს ნებაყოფლობით შეუძლიათ არჩევნებში, რეფერენდუმსა და პლებისციტში მონაწილეობის მიღება, თუმცა, ამავდროულად, ამ პროცესებში ჩართვა მოქალაქის პასუხისმგებლობას წარმოადგენს. ნებაყოფლობითობის პრინციპი ვრცელდება მოქალაქის შემდეგ სოციალურ როლებზე: საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ორგანიზაციებში გაწევრიანება; ადგილობრივი თემის გაძლიერების ხელშეწყობა და სხვა.

მოქალაქის სოციალური როლი მოიცავს პასუხისმგებლობასა და ვალდებულებაზე დაფუძნებულ მონაწილეობის ფორმებს. მაგალითად, საქართველოს მოქალაქე ვალდებულია, იმსახუროს სამხედრო-სავალდებულო სამსახურში. (დღეს მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით ვალდებულება ეხება მხოლოდ საქართველოს მოქალაქე სრულწლოვან მამაკაცებს) ასევე საქართველოს მოქალაქე ვალდებულია, მონაწილეობა მიიღოს ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლო პროცესში, გარდა კანონით გათვალისწინებული საპატიო შემთხვევებისა.

მოქალაქეები ვალდებულნი არიან, დაიცვან საქართველოს კონსტიტუცია და კანონმდებლობა, პატივი სცენ საკუთარ და სხვების უფლებებს. მოქალაქეთა ერთ-ერთი უმთავრესი ვალდებულება არის გადასახადების გადახდა შემოსავლების ანდა სამეწარმეო საქმიანობის არსებობის შემთხვევაში.

7.10 საზოგადოებრივი ინტერესები და სამოქალაქო საზოგადოება

თითოეულ ადამიანს გააჩნია საკუთარი მოთხოვნილებები და ინტერესები, რომელთა დაკმაყოფილებაც მისთვის მნიშვნელოვანია. თუმცა, გარდა კერძო ინტერესებისა, იმის გამო, რომ ადამიანები სოციალური არსებები ვართ, ერთმანეთის გარემოცვაში ვატარებთ ცხოვრების დიდ ნაწილს და გვაქვს საზიარო გარემო, გვიჩნდება ერთნაირი ინტერესებიც. ადამიანთა ჯგუფს საზოგადოებად სწორედ საერთო ღირებულებები, მიზნები და ინტერესები აყალიბებს. თუკი პირადი ინტერესი კონკრეტული ინდივიდის მოთხოვნილებებსა და მიზნებს უპასუხებს, საზოგადოებრივი ინტერესი ადამიანთა ფართო ჯგუფის წინაშე არსებული საჭიროებების ანარეკლია. შესაძლოა, კერძო ინტერესები ემთხვეოდეს კიდევ საერთო ინტერესებს, თუმცა არა აუცილებლად. მაგალითად, პირადი ავტომობილის ყოლა, კერძო სახლის ეზოს მოწესრიგება ინდივიდუალური ინტერესია, ხოლო საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამართული მუშაობა, მოწესრიგებული სკვერები საზოგადო ინტერესების მაგალითია.

საზოგადოებრივი ინტერესების დაკმაყოფილება, შეიძლება როგორც მოქალაქეების ერთმანეთთან თანამშრომლობით, კოოპერაციით, ისე სახელმწიფო ინსტიტუტების დახმარებით. იმისთვის, რომ საზოგადოებრივი საკითხები დროულად და ეფექტურად გადაიჭრას, მნიშვნელოვანია, რომ თავად საზოგადოება აღიქვამდეს მათ ირგვლივ არსებულ საჭიროებებს და იცოდეს როგორ შეიტანოს წვლილი მათ რეალიზებაში.

საზოგადოებრივი ინტერესების დამცველად, უმეტესწილად, სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები გვევლინება. თავის მხრივ, სამოქალაქო საზოგადოებას ხშირად მხოლოდ არასამთავრობო ორგანიზაციებთან აიგივებენ, თუმცა სინამდვილეში ბევრად ფართო ცნებაა. ის მოიცავს ადამიანების ნებაყოფლობით გაერთიანებებს, რომელიც დამოუკიდებელია სახელმწიფოსა და ბიზნესისგან და, ოფიციალურად რეგისტრირებული არასამთავრობო ორგანიზაციების გარდა, აერთიანებს აქტიურ მოქალაქეებს, საინიციატივო ჯგუფებს, მედიასა და ა.შ.

დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობაში სამოქალაქო საზოგადოების როლი უმნიშვნელოვანესია, რადგან აქტიური მოქალაქეების გარეშე წარმოუდგენელია დემოკრატიის - ხალხის მმართველობის განვითარება, დემოკრატიული ღირებულებებისა და პრინციპების დამკვიდრება. თუკი დემოკრატიის მახასიათებლებსა და სამოქალაქო საზოგადოების ფუნქციებს ერთმანეთს შევადარებთ, ვნახავთ, რომ ძლიერი სამოქალაქო საზოგადოება, რომელიც აქტიურად

სამოქალაქო საზოგადოება:

საზოგადოებრივი ცხოვრების ორგანიზებული სფერო, რომელიც ნებაყოფლობითია, თვითწარმოქმნილია, თვითგანვითარებადი, სახელმწიფოსგან დამოუკიდებელია და შეკრულია საკანონმდებლო წესრიგით ან გაზიარებული წესთა ერთობლიობით

არის ჩართული საზოგადოებრივ საკითხებში, აძლიერებს დემოკრატიის მახასიათებლებსაც.

დემოკრატიის რამდენიმე მახასიათებელი - სამართლიანი და გამჭვირვალე არჩევნები; - ანგარიშვალდებული და გამჭვირვალე მმართველობა; - კანონის უზენაესობა; - ადამიანის უფლებების პატივისცემა; - მრავალფეროვნება; - თანასწორობა; - ტოლერანტობა; - სიძველის თავისუფლება და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა	სამოქალაქო საზოგადოების რამდენიმე ფუნქცია - სახელმწიფოს ძალაუფლების კონტროლი (მონიტორინგი, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ჩართვა); - არჩევნების პროცესის დაკვირვება; - მოქალაქეთა მონაწილეობის ზრდა საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ საქმიანობაში; - დემოკრატიული ღირებულებების (ტოლერანტობის, თანასწორობის და ა.შ) დამკვიდრება; - საზოგადოების ინფორმირება, განათლების დონის გაუმჯობესება და საზოგადოების გათვითმცნობიერება აქტუალური და მნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ (მაგ. ინფორმაციის გავრცელება ეკოლოგიური პრობლემების, ხელისუფლების გადაწყვეტილებების, კვლევის შედეგების შესახებ და ა.შ.);

როგორც წინა თავში აღვნიშნეთ, დემოკრატია არა სტატიკური სისტემა, არამედ მუდმივად განვითარებადი პროცესია, აქტიური მოქალაქეების ჩართულობა კი ამ პროცესს და მის შედეგს წარმატებულს ხდის. იმისთვის, რომ საზოგადოება აქტიური იყოს და გააზრებულად იღებდეს გადაწყვეტილებებს, აუცილებელია, მას ხელი მიუწვდებოდეს ინფორმაციაზე, თვალს ადევნებდეს ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებს, ამაში კი უდიდეს როლს თამაშობს მედია.

ერთ-ერთი მიზეზი, რის გამოც თავისუფალ მედიას მეოთხე ხელისუფლებად მოიხსენიებენ სწორედ ის არის, რომ იგი საზოგადოებას აწვდის ინფორმაციას ხელისუფლების სამ შტოზე, მათ საქმიანობაზე. დამოუკიდებელი მედიის დახმარებით შეგვიძლია, თვალი ვადევნოთ ხელისუფლების მუშაობას, რაც ერთგვარი საზოგადოების მონიტორინგის ფორმაა. მეორე მხრივ, მედია აშუქებს საზოგადოებრივ პრობლემებს, რაც უფრო ინტენსიური და მასშტაბურია მედიის მხრიდან პრობლემის გაშუქება, მით უფრო დიდი შანსია, რომ ინფორმაცია მივიღეს გადაწყვეტილებების მიმღებ პირებამდე და/ან დააჩქაროს პრობლემის საზოგადოების სასიკეთოდ გადაწყვეტა. სწორედ იმიტომ, რომ მედიას უდიდესი გავლენა აქვს როგორც საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე, ასევე ზოგადად, ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებზე, მნიშვნელოვანია, რომ ის იყო დამოუკიდებელი და თავისუფალი ცენზურისგან.

მედიის თავისუფლება დემოკრატიასთან მჭიდრო კავშირშია. როგორც წესი, ის დემოკრატიის ხარისხის შეფასების ერთ-ერთი კრიტერიუმია ხოლმე. თანამედროვე სამყაროში, როდესაც ადამიანების დიდ ნაწილს მიუწვდება ხელი ინტერნეტსა და შესაბამისად, სოციალურ ქსელებზე, სულ უფრო მეტად ხდება მნიშვნელოვანი მოქალაქე ჟურნალისტის ცნება. როდესაც ერთი რიგითი მოქალაქე საკუთარ სოციალურ ქსელში აქვეყნებს/ავრცელებს ინფორმაციას, რომელიც მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის, ეს აქტიური მოქალაქეობის ერთ-ერთ ფორმად შეგვიძლია მივიჩნიოთ.

სამოქალაქო საზოგადოება აქტიურ მოქალაქეებზე დგას, რომლებიც ინდივიდუალურად ან ჯგუფურად ცდილობენ წვლილი შეიტანონ მათ ირგვლივ არსებული საზოგადოებრივი პრობლემების დაძლევაში. სამოქალაქო მონაწილეობა სხვადასხვა ფორმით შეიძლება გამოიხატებოდეს, მაგალითად, ადვოკატირება, ლობირება, დემონსტრაციები, პეტიციის შექმნა, საინფორმაციო კამპანია, მოხალისეობა და ა.შ. მიუხედავად განსხვავებული ფორმებისა, სამოქალაქო მონაწილეობას აერთიანებს არაძალადობრივი მიდგომა.

რით განსხვავდება არასამთავრობო ორგანიზაციები საინიციატივო ჯგუფებისგან?

შესაძლოა, საინიციატივო ჯგუფი შედგებოდეს მოხალისეებისაგან, რომლებიც ერთი კონკრეტული პრობლემის ირგვლივ ერთიანდებიან და მაგალითად, ახორციელებდნენ საინფორმაციო ან ადვოკატირების კამპანიას, აგროვებდნენ პეტიციის ხელმოწერებს და ა.შ. პრობლემის გადაჭრის შემდეგ კი ჯგუფიც წყვეტდეს საქმიანობას. მაშინ, როდესაც არასამთავრობო ორგანიზაცია, რომელსაც ხშირად საზოგადოებრივ ორგანიზაციასაც უწოდებენ, ოფიციალურადაა რეგისტრირებული, აქვს თავისი წესდება, გრძელვადიანი მიზნები, მისია, საქმიანობის სფერო და ჰყავს თანამშრომლები.

არასამთავრობო ორგანიზაციები სხვადასხვა მიმართულებით მუშაობენ, მათი საქმიანობის ტიპები განსხვავდება იმის მიხედვით უშუალოდ ბენეფიციარებს აწვდიან სერვისებს, საზოგადოების გააქტიურებას ან მათთვის ინფორმაციის მიწოდებას ცდილობენ, იკვლევენ და მონიტორინგს უწევენ კონკრეტულ სფეროს, თუ ხელისუფლების მუშაობას აკვირდებიან.

არსებობს როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები. მათი სამუშაო არეალიც, შესაბამისად, ლოკალურ ან გლობალურ დონეს მოიცავს. ადგილობრივი ორგანიზაცია კონცენტრირებულია კონკრეტული თემის, ქალაქის ან ქვეყნის წინაშე არსებულ გამოწვევებზე, ხოლო საერთაშორისო ორგანიზაციები არაერთ ქვეყანაში პარალელურად ახორციელებენ პროექტებს და მსოფლიოს მასშტაბით გაერთიანებული ძალებით ცდილობენ დასახული მიზნების მიღწევას. მაგალითად, „World wildlife fund“, რომლის მიზანი დედამიწის ბუნებრივი გარემოს განადგურების შეჩერებაა.

საერთაშორისო არასამთავრობოებთან ერთად, მსოფლიო მასშტაბით მუშაობენ საერთაშორისო სახელმწიფოთაშორისი ორგანიზაციები. მაგალითად, 1945 წელს შექმნილი გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, რომლის 193 ქვეყანას აერთიანებს, მათ შორის საქართველოს. ორგანიზაციის მიზანი საყოველთაო მშვიდობის უზრუნველყოფა და ადამიანის უფლებების პატივისცემის დამკვიდრებაა.

გაეროს ეგიდით არაერთი ფონდი თუ პროგრამა შეიქმნა, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით აძლიერებენ ადამიანის უფლებებს, ჩართულნი არიან მშვიდობის მშენებლობაში, მონაწილეობენ ძალადობის პრევენციაში და ა.შ. მათ უმეტესობას სპეციფიკური, კონკრეტულ საკითხზე ან სამიზნე ჯგუფზე მორგებული მიზნები გააჩნიათ. მაგალითად, გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატი მუშაობს ლტოლვილებთან, იძულებით გადაადგილებულ და მოქალაქეობის არმქონე პირებთან. კომისარიატის მიზანია თავშესაფრის მამიებლების, ლტოლვილების, იძულებით გადაადგილებული პირებისა და მოქალაქეობის არმქონე პირების უფლებების პატივისცემა და დაცვის უზრუნველყოფა.

ლტოლვილი	იძულებით გადაადგილებული პირი
ლტოლვილად პირი ითვლება მხოლოდ მაშინ, თუ იგი გადაკვეთს ქვეყნის საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვარს და შემწეობისა და მფარველობისათვის მიმართავს უცხო ქვეყნის ხელისუფლებას. ლტოლვილად ჩაითვლება, აგრეთვე, ყველა პირი, რომელიც აგრესიის, უცხოური ოკუპაციის, უცხოური დომინაციის ან მისი წარმოშობის ან ეროვნების ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ან მის ნაწილში საჯარო წესრიგის სერიოზულად ხელმყოფი მოვლენების გამო იძულებულია, დატოვოს თავისი საცხოვრებელი და თავშესაფარი ედიოს თავისი წარმოშობის ან ეროვნების ქვეყნის გარეთ.	ქვეყნის შიგნით ადგილნაცვალ პირი - (Internally Displaced Persons-IDPs) მოქალაქე, რომელიც იძულებულია დატოვოს თავისი საცხოვრებელი ადგილი შეიარაღებული კონფლიქტის, სამოქალაქო დაპირისპირების, ადამიანის უფლებების სისტემატური დარღვევის, ბუნებრივი ან ანთროპოგენური ხასიათის უბედურების დროს. ასეთ ვითარებაში ის არ გადაკვეთს სახელმწიფო საზღვარს, რომელიც საერთაშორისო დონეზეა აღიარებული.
ლტოლვილის სტატუსი ენიჭება უცხოელს ან მოქალაქეობის არმქონე პირს, რომელიც იმყოფება წარმოშობის ქვეყნის გარეთ, აქვს საფუძვლიანი შიში, რომ იგი შეიძლება გახდეს დევნის მსხვერპლი რასის, რელიგიის, ეროვნების, გარკვეული სოციალური ჯგუფისადმი კუთვნილების ან პოლიტიკური	იძულებით გადაადგილებულ პირად - დევნილად ითვლება ის მოქალაქე ან საქართველოში მუდმივად მცხოვრები მოქალაქეობის არმქონე პირი, რომელიც იძულებული გახდა, დაეტოვებინა თავისი მუდმივი საცხოვრებელი

შეხედულების გამო, და არ შეუძლია ან არ სურს, შიშიდან გამომდინარე, დაბრუნდეს თავის წარმოშობის ქვეყანაში ან ისარგებლოს ამ ქვეყნის მფარველობით.	ადგილი და გადაადგილებულიყო საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში იმ მიზეზით, რომ საფრთხე შეექმნა მის ან მასთან მცხოვრები ოჯახის წევრის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას ან თავისუფლებას უცხო ქვეყნის აგრესიის, შიდა კონფლიქტის ან ადამიანის უფლებების მასობრივი დარღვევების გამო."

საერთაშორისო სამართალზე საუბრისას, აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ ჰუმანიტარული სამართალი, ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ჟენევის კონვენციები, რომლებიც 1864-1949 წლებში მიიღეს და სულ ოთხ კონვენციას აერთიანებს. საწყის ეტაპზე, მთელი აქცენტი მხოლოდ ბრძოლის ველზე დაჭრილი მებრძოლის ღირსეული მოვლის აუცილებლობაზე კეთდებოდა, მოგვიანებით კი კონვენციები შეეხო მშვიდობიანი მოსახლეობისადმი მოპყრობის წესებსაც. სწორედ ამ კონვენციებზე დაფუძნებით, 1863 წელს შეიქმნა წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტი, რომლის მიზანია მთელ მსოფლიოში, ნეიტრალიტეტისა და მიუკერძოებლობის საფუძველზე, უზრუნველყოს საერთაშორისო და შიდა კონფლიქტებით დაზარალებულთა სიცოცხლის დაცვა.

საერთაშორისო სახელმწიფოთაშორისი ორგანიზაციების მიზნებში ხშირად გვხვდება მშვიდობის შენარჩუნება, ადამიანის უფლებების პატივისცემის დამკვიდრება და კეთილდღეობის გაზრდა. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 78 მუხლით განსაზღვრულია, რომ კონსტიტუციურმა ორგანოებმა თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში მიიღონ ყველა ზომა ევროპის კავშირსა და ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციაში საქართველოს სრული ინტეგრაციის უზრუნველსაყოფად.

დასახელება	დაარსების წელი	მიზანი
ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაცია-ნატო	1949	✓ კოლექტიური თავდაცვა ✓ მშვიდობის უზრუნველყოფა
ევროკავშირი	1992	✓ მშვიდობის, კეთილდღეობისა და თავისუფლების უზრუნველყოფა

ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია (ეუთო)	1990 (საქართველო 1999 წლიდან)	✓ საერთაშორისო დამაბულობის განმუხტვისათვის ზრუნვა ✓ საკუთარი წვლილის შეტანა ადამიანის უფლებათა დაცვაში

8. სამართლებრივი სახელმწიფო და სასამართლო ხელისუფლება

დემოკრატიული სახელმწიფოები ეფუძნებიან სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპს. ისინი აღიარებენ ადამიანის უზენაესობას სახელმწიფოში და, კანონმდებლობის მიღების გზით, ცდილობენ ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა- გარანტირებას.

სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპი უკავშირდება ხელისუფლების შტოების ურთიერთკონტროლის შესაძლებლობას და ერთმანეთის ძალაუფლების დაბალანსებას. ეს ნიშნავს იმას, რომ პარლამენტმა უნდა დაიცვას კანონის მიღების წესი, აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ უნდა აღასრულოს კანონები, ხოლო სასამართლომ გამოიყენოს კანონები და დაადგინოს მათი კონსტიტუციურობის საკითხი.

საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულაში ვკითხულობთ, რომ საქართველო არის სამართლებრივი სახელმწიფო. ასევე კონსტიტუციის მე-4 მუხლი განმარტავს თუ რას მოიცავს სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა და პრინციპი.

სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება კონსტიტუციითა და კანონით დადგენილ ფარგლებში. ამავდროულად, კონსტიტუცია აღიარებს, რომ სახელმწიფო შეზღუდულია ადამიანის უფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით. სხვა სიტყვებით ამას შეგვიძლია კონსტიტუციონალიზმი ვუწოდოთ. როდესაც სახელმწიფო იზღუდება, ერთი მხრივ, უზენაესი კანონით- კონსტიტუციით, ხოლო მეორე მხრივ - ადამიანის უფლებებით.

მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის პრინციპებსა და ნორმებს. ამავდროულად, დაცული უნდა იყოს ნორმატიული აქტების იერარქია.

არსებობს სამართლებრივი აქტების კლასიფიკაცია. ნორმატიული სამართლებრივი აქტი და ინდივიდუალური სამართლებრივი აქტი. სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპების პრაქტიკაში განხორციელების მიზნით აუცილებელია, რომ თითოეული აქტი შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას. „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს კანონი განსაზღვრავს იერარქიას:

- 1) საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს კონსტიტუციური კანონი;
- 2) საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება;
- 3) საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება;
- 4) საქართველოს ორგანული კანონი, საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტი;
- 5) საქართველოს კანონი, საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი.

სამართლებრივი აქტები	
ნორმატიული	ინდივიდუალური
1. გამოცემულია პირთა განუსაზღვრელი წრის მიმართ. 2. არ გააჩნია დროში მოქმედების ვადა.	1. გამოცემულია პირთა განსაზღვრული წრის მიმართ. 2. გააჩნია დროში მოქმედების ვადა.

სამართლებრივ სახელმწიფოში ინდივიდს აქვს მოლოდინი, რომ დაცული იქნება კერძო და საჯარო ინტერესი. ხოლო სახელმწიფოს მიერ ადამიანის უფლებებში ჩარევა იქნება დასაბუთებული და ექნება კანონიერი საფუძველი.

სამართლებრივი სახელმწიფო გულისხმობს, რომ ხელისუფლება მოქმედებს კანონის ფარგლებში. კანონები მიღებულია უფლებამოსილი წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ. კანონი უნდა იყოს კონსტიტუციის შესაბამისი და არ უნდა იყოს ორაზროვანი.

სახელმწიფოები, რომლებიც არ აღიარებენ სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეას, არ არიან დემოკრატიული სახელმწიფოები. ძირითადად, ეს უკავშირდება ავტორიტარულ და ტოტალიტარულ სახელმწიფოებს, სადაც სახელმწიფოს მართვა დაფუძნებულია არა კანონებზე, არამედ ლიდერების პირად გადაწყვეტილებებზე. ისეთ სახელმწიფოებში, სადაც მუდმივად ირღვევა ადამიანის უფლებები და შეუძლებელია მათი დაცვა კანონების გამოყენებით.

სამართლებრივი სახელმწიფოს უმთავრეს პრინციპს დამოუკიდებელი და სამართლიანი სასამართლო წარმოადგენს. პოლიტიკური გავლენებისგან თავისუფალი სასამართლო ხელისუფლება ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების დაცვის გარანტია.

საქართველოს კონსტიტუცია განამტკიცებს სასამართლოს დამოუკიდებლობის პრინციპს. ის უზრუნველყოფს მოსამართლის დამოუკიდებლობისა და ხელშეუხებლობის გარანტიებს. გავლენებისგან თავისუფალი სასამართლო ხელისუფლება დგას ადამიანის უფლებების დაცვის სადარაჯოზე და უზრუნველყოფს სამართლიანი და მიუკერძოებელი გადაწყვეტილების მიღებას.

საქართველოში მოქმედებს სამდონიანი სასამართლო სისტემა, რომელსაც საერთო სასამართლოების სისტემა ეწოდება. ეს სისტემა მოიცავს: უზენაეს (საკასაციო), სააპელაციო და საქალაქო (რაიონულ) სასამართლოებს. ხოლო, ზოგადად, სასამართლო ხელისუფლება აერთიანებს ზემოთ ჩამოთვლილ სასამართლოებს და საკონსტიტუციო სასამართლოს.

საქალაქო (რაიონული) სასამართლო წარმოადგენს პირველი ინსტანციის სასამართლოს. ის განიხილავს სისხლის სამართლის, ადმინისტრაციულ და სამოქალაქო სამართლის დავებს. საქალაქო სასამართლოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, შესაძლოა, გასაჩივრდეს ზემდგომ ინსტანციაში, რომელსაც სააპელაციო სასამართლო წარმოადგენს. სააპელაციო სასამართლო მდებარეობს

თბილისსა და ქუთაისში. ის დაყოფილია ტერიტორიულობის პრინციპის მიხედვით. შესაბამისად, განიხილავს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში პირველი ინსტანციის სასამართლოების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც გასაჩივრდა ზედა ინსტანციაში.

უზენაესი სასამართლო არის ქვეყნის უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია. საკასაციო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება საბოლოოა და გასაჩივრებას არ ექვემდებარება. ის წარმოადგენს უფლებების სასამართლოს გზით დაცვის შიდასახელმწიფოებრივი მექანიზმის უმაღლეს საფეხურს. უზენაეს სასამართლოში შესაძლებელია სააპელაციო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების გასაჩივრება.

საქართველოს კონსტიტუციის 61-ე მუხლის მიხედვით, უზენაესი სასამართლოს შემადგენლობაში არის არანაკლებ 28 მოსამართლე. უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს თანამდებობაზე ირჩევს საქართველოს პარლამენტი, იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წარდგინების საფუძველზე. ასევე იმავე საბჭოს წარდგინებით, პარლამენტი 10 წლის ვადით ირჩევს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს თანამდებობაზე.

საერთო სასამართლოების სისტემაში მოქმედებს ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლო, რომელიც 2010 წლიდან მოქმედებს საქართველოში. ამ დროის განმავლობაში, ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლომ არაერთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება მიიღო.

ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლოს ჰყავს მომხრეები და მოწინააღმდეგეები. საზოგადოების მონაწილეობა მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში ხელს უწყობს სასამართლო ხელისუფლების მიმართ ნდობის ამაღლებას. მეორე მხრივ კი არსებობს მოსაზრება, რომ არაპროფესიონალმა ადამიანებმა არ უნდა გადაწყვიტონ ადამიანის დამნაშავეობისა თუ უდანაშაულობის საკითხი.

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, არსებობს წესები, რომლებიც უზრუნველყოფს ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლოს ეფექტურ ფუნქციონირებას. ნაფიც-მსაჯულთა მონაწილეობით საქმის განხილვას ირჩევს ბრალდებული. საქართველოში ნაფიცი მსაჯულები განიხილავენ მხოლოდ სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული დანაშაულების საქმეებს. დანაშაულების ჩამონათვალი არც თუ ისე ვრცელია. მაგალითად, განიხილება: მკვლელობა დამამძიმებელ გარემოებებში; ძალადობის, თავისუფლების უკანანო აღკვეთის და ა.შ. საქმეები.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი იმპერატიულად განსაზღვრავს საფუძვლებს, რომელთა არსებობის შემთხვევაშიც ფიზიკურ პირს არ აქვს უფლება მონაწილეობა მიიღოს ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლოს განხილვებში. პირი ვერ იქნება ნაფიცი-მსაჯული თუ ის არის: 1. სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის პირი; 2. პროკურორი; 3. გამომძიებელი; 4. პოლიციელი; 5. ადვოკატი; 7. მოქმედი სამხედრო მოსამსახურე; 8. სასულიერო პირი; 9. აღნიშნულ საქმეში სისხლის

სამართლის პროცესის მონაწილე; 10. ბრალდებული; 11. პირი, რომელსაც ნარკოტიკული საშუალების მცირე ოდენობით მოხმარებისთვის ადმინისტრაციული სახდელი დაედო და ამ ადმინისტრაციული სახდელის დადებიდან 1 წელზე ნაკლებია გასული; 12. ნასამართლევი; ჩამოთვლილი საფუძვლები უზრუნველყოფს დამოუკიდებელი, მიუკერძოებელი და ობიექტური გადაწყვეტილების მიღებას ნაფიცი მსაჯულების მიერ.

კანონმდებლობა ითვალისწინებს ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლოში მონაწილეობის აცილების დამატებით საფუძვლებს. პირს შეუძლია უარის თქვას ნაფიც-მსაჯულობაზე თუ: 1. უკანასკნელი წლის განმავლობაში უკვე იყო ნაფიცი მსაჯული; 2. ასრულებს ისეთ სამუშაოს, რომელშიც მისი შეცვლა გამოიწვევს მნიშვნელოვან ზიანს; 3. ჯანმრთელობის მდგომარეობა არ აძლევს საშუალებას; 4. ხანგრძლივად იმყოფება ან მიემგზავრება საქართველოს ფარგლებს გარეთ; 5. 70 წელს გადაცილებულია.

საკონსტიტუციო კონტროლის ორი ძირითადი მოდელი არსებობს: კონცენტრირებული (ცენტრალიზებული) და დიფუზური (დეცენტრალიზებული, გაბნეული). კონცენტრირებული კონტროლის სისტემა გავრცელებულია კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემაში და გულისხმობს ერთიან, ცენტრალიზებულ საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების სასამართლოს, როგორც არის საქართველოში საკონსტიტუციო სასამართლო. დიფუზური მოდელი გულისხმობს, რომ არ არსებობს ცენტრალიზებული სასამართლო, რომელიც მხოლოდ საკონსტიტუციო დავებს განიხილავს. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში კონსტიტუციურ კონტროლს ახორციელებს არა ერთი ცენტრალიზებული სასამართლო, არამედ შტატების და უზენაესი ფედერალური სასამართლოები.

არსებობს ორი ძირითადი სასამართლო სისტემა ანგლოსაქსური (პრეცედენტული) და კონტინენტური (გერმანული). ანგლოსაქსური სასამართლო სისტემა დაფუძნებულია სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების პრეცედენტულ ხასიათზე. სასამართლოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები სახელმწიფოში არსებული მიმდინარე კანონმდებლობის განუყოფელია ნაწილია. ერთ კონკრეტულ საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება გავლენას ახდენს მომავალში მსგავსი საქმეების განხილვაზე და დადგენილი სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით უნდა მოხდეს გადაწყვეტილების მიღება. ანგლოსაქსურ სისტემას იყენებს ინგლისი. კონტინენტური სამართლის სისტემისთვის დამახასიათებელია თითოეული საქმის ინდივიდუალური განხილვა და სასამართლო პრეცედენტი გავლენას ვერ ახდენს მომავალში მსგავსი საქმის შედეგზე. თუმცა აღსანიშნავია, რომ დღეს კონტინენტური სამართლის სისტემაშიც ხშირად ხდება უზენაესი სასამართლოების მიერ დადგენილი პრაქტიკის ციტირება და ქვედა დონის სასამართლოები იბოჭებიან უმაღლესი დონის სასამართლოს მიერ დამკვიდრებული სამართლებრივი არგუმენტაციის და დადგენილი პრეცედენტის შინაარსით.

საკონსტიტუციო მართლმსაჯულებას უზრუნველყოფს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც 1996 წელს შეიქმნა. საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს ნორმატიული აქტების შესაბამისობას კონსტიტუციასთან. თუ ნორმატიული აქტი არღვევს ადამიანის უფლებებს, საქართველოს და საქართველოში მცხოვრებ უცხო ქვეყნის მოქალაქეს შეუძლია გაასაჩივროს ნორმატიული აქტი და მოსთხოვოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მისი კონსტიტუციურობის საკითხის დადგენა საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 თავში (ადამიანის უფლებების თავი) მოცემული რომელიმე უფლების მიმართ. მსჯელობისა და განხილვის შედეგად სასამართლო თუ მივა იმ გადაწყვეტილებამდე, რომ გასაჩივრებული ნორმატიული აქტი არღვევს ადამიანის კონსტიტუციურ უფლებას ან/და უფლებებს, ის აქტი არაკონსტიტუციურად უნდა იქნეს ცნობილი.

თუ საერთო სასამართლოში, (საქალაქო (რაიონული); სააპელაციო და უზენაესი) კონკრეტული საქმის განხილვისას, სასამართლო დაასკვნის, რომ არსებობს საკმარისი საფუძველი იმისა, რომ ესა თუ ის კანონი ან სხვა ნორმატიული აქტი, რომელიც უნდა გამოიყენოს სასამართლომ ამ საქმის გადაწყვეტისას, მთლიანად ან ნაწილობრივ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს საქართველოს კონსტიტუციის შეუსაბამოდ, იგი შეაჩერებს საქმის განხილვას და მიმართავს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს. საქმის განხილვა განახლდება საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ამ საკითხის გადაწყვეტის შემდეგ. მოსამართლის მიერ კანონით მინიჭებულ ამ უფლებამოსილებას საკონსტიტუციო წარდგინება ეწოდება.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო შედგება 9 მოსამართლისგან. 3 მოსამართლეს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი, 3 მოსამართლეს, სრული შემადგენლობის არანაკლებ სამი მეხუთედის უმრავლესობით, ირჩევს პარლამენტი, ხოლო 3 მოსამართლეს ნიშნავს უზენაესი სასამართლო. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე 35 წლის ასაკიდან, რომელსაც აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება, სპეციალობით მუშაობის არანაკლებ 10 წლის გამოცდილება და გამორჩეული პროფესიული კვალიფიკაცია. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე არ შეიძლება იყოს პირი, რომელსაც ადრე ეკავა ეს თანამდებობა. საკონსტიტუციო სასამართლო თავისი შემადგენლობიდან 5 წლის ვადით ირჩევს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარეს. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარედ ერთი და იმავე პირის ხელმეორედ არჩევა დაუშვებელია.

საქართველოს კონსტიტუცია განსაზღვრავს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილებებს. კონსტიტუციის მე-60 მუხლის, მე-4 პუნქტის, მიხედვით, საკონსტიტუციო სასამართლო ორგანული კანონით დადგენილი წესით:

ა) ფიზიკური პირის, იურიდიული პირის ან სახალხო დამცველის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობას კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან მიმართებით;

ბ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის ან მთავრობის სარჩელის საფუძველზე იღებს გადაწყვეტილებას ნორმატიული აქტის კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხზე;

გ) საერთო სასამართლოს წარდგინების საფუძველზე იხილავს იმ ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის საკითხს, რომელიც კონკრეტული საქმის განხილვისას უნდა გამოიყენოს საერთო სასამართლომ და რომელიც მისი საფუძვლიანი ვარაუდით შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს კონსტიტუციას;

დ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის, მთავრობის, იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს, გენერალური პროკურორის, ეროვნული ბანკის საბჭოს, გენერალური აუდიტორის, სახალხო დამცველის ან ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ან აღმასრულებელი ორგანოს სარჩელის საფუძველზე იხილავს დავას შესაბამისი ორგანოს უფლებამოსილების შესახებ;

ე) საქართველოს პრეზიდენტის ან მთავრობის სარჩელის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის სარჩელის ან წარდგინების საფუძველზე იხილავს საერთაშორისო ხელშეკრულების კონსტიტუციურობის საკითხს;

ვ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის ან მთავრობის სარჩელის საფუძველზე იხილავს პოლიტიკური პარტიის საქმიანობის კონსტიტუციურობისა და ამ პოლიტიკური პარტიის წარდგენით არჩეული წარმომადგენლობითი ორგანოს წევრის უფლებამოსილების შეწყვეტის საკითხს;

ზ) პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის ან შესაბამისი პირის სარჩელის საფუძველზე იხილავს პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ცნობის ან ვადამდე შეწყვეტის შესახებ პარლამენტის გადაწყვეტილების კონსტიტუციურობის საკითხს;

თ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის ან სახალხო დამცველის სარჩელის საფუძველზე იხილავს რეფერენდუმის ან არჩევნების მომწესრიგებელი ნორმისა და ამ ნორმის საფუძველზე ჩასატარებელი ან ჩატარებული რეფერენდუმის ან არჩევნების კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებულ დავას;

ი) ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობას კონსტიტუციის მეცხრე თავთან მიმართებით;

კ) ახორციელებს კონსტიტუციით განსაზღვრულ სხვა უფლებამოსილებებს.

9. ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები

მოცემულ თავში განხილული იქნება ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების ფუძემდებლური დოკუმენტების მიღების წინაპირობები და მათი ძირითადი პრინციპები; ადამიანის ძირითადი, შეზღუდული და აბსოლუტური უფლებები; უფლებების თაობები; თანასწორობის უფლება და დისკრიმინაციის სახეები; ადამიანის უფლებების დაცვის შიდასახელმწიფოებრივი და საერთაშორისო-სამართლებრივი მექანიზმები.

დემოკრატიული სახელმწიფოები ეფუძნება ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების უზენაესობის იდეას. ადამიანის უფლებების აღიარების და გარანტირების გარეშე წარმოუდგენელია ლიბერალურ-დემოკრატიული სახელმწიფოს კონცეფციაზე საუბარი.

აღსანიშნავია, რომ ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები არ არის 21-ე საუკუნის მონაპოვარი. უფლებებისთვის ბრძოლა საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა. ჯერ კიდევ სახელმწიფოს წარმოშობამდე პერიოდში ადამიანები იმყოფებოდნენ „ბუნებით მდგომარეობაში“, სადაც ხდებოდა „ომი ყველასი, ყველას წინააღმდეგ“. შესაბამისად, ადამიანების მიერ მუდმივად ხდებოდა ერთმანეთის უფლებების დარღვევა ძალაუფლების მოპოვების მიზნით.

სახელმწიფოს წარმოშობა და შექმნა სწორედ ადამიანის უფლებების დაცვას და მისი უსაფრთხოების უზრუნველყოფას უკავშირდება. ადამიანები შეთანხმდნენ, რომ სჭირდებოდათ რაღაც აბსტრაქტული ძალა, რომელიც პასუხისმგებელი იქნებოდა მათი უფლებების და თავისუფლებების დაცვაზე. დღეს სახელმწიფოს არსებობის უმთავრესი დანიშნულება არის მოქალაქეების და მოქალაქეობის არმქონე პირების უფლებების დაცვა იმ ტერიტორიაზე, სადაც ვრცელდება მისი იურისდიქცია. ამავდროულად, სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, რომ მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში დაიცავს საკუთარი მოქალაქის უფლებებს და ინტერესებს.

9.1 ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების წარმოშობის საფუძვლები

ადამიანის უფლებები სიღრმისეული და ფართო შინაარსის მატარებელი ტერმინია. თანამედროვე გაგებით, ადამიანის უფლება არის შესაძლებლობა, რომ მისი ინტერესების და შესაძლებლობების მიხედვით განახორციელოს რაიმე სახის ქმედება ანდა თავი შეიკავოს მისგან. ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ადამიანები მუდმივად იბრძოდნენ უფლებების მოსაპოვებლად. უფლებებისთვის ბრძოლა უკავშირდება მეფის ხელისუფლების შეზღუდვას და თავისუფლების მოპოვებას. ასევე სხვადასხვა ინტერესთა ჯგუფების მცდელობას შეექმნათ დაცვის გარანტიები.

1215 წელს ინგლისში მიიღეს თავისუფლების დიდი ქარტია (Magna Carta Libertatum). „მაგნა კარტა“ უზრუნველყოფდა სეკულარიზმის იდეას, ეკლესიის დამოუკიდებლობას მეფის ხელისუფლებისგან. ამავე დოკუმენტით აღიარებული იქნა მიწის მესაკუთრეების უფლებები. გამოცხადდა გადაადგილების თავისუფლება და სანქციის გარეშე სახლების ჩხრეკა აიკრძალა. შესაბამისად, დოკუმენტმა მნიშვნელოვნად შეზღუდა მეფის ერთპიროვნული გადაწყვეტილებები და ძალაუფლება.

1679 წელს ინგლისის პარლამენტარიზმის ისტორიაში მნიშვნელოვანი დოკუმენტი მიიღეს. ჰაბეას კორპუს აქტის მიღებით გარანტირებული გახდა ადამიანის დაკავების ანდა დაპატიმრების კანონიერების შემოწმება სასამართლოს მიერ. თანამედროვე გაგებით აღნიშნული დოკუმენტის მიღება და მისი შინაარსი შეგვიძლია დავუკავშიროთ სამართლიანი სასამართლოს უფლებას. ჰაბეას კორპუს აქტით მოხდა ე.წ. საპროცესო უფლებების გარანტირება. მეფეს არ შეეძლო მისი სურვილის და ბრძანების მიხედვით დაეპატიმრებინა ადამიანი. სასამართლოს ჰქონდა უფლება, რომ შეემოწმებინა რამდენად კანონიერად დააკავეს ან დააპატიმრეს ადამიანი. ჰაბეას კორპუს აქტი დაპატიმრებულს აძლევდა შესაძლებლობას, რომ მისი თანდასწრებით განეხილა საქმე მოსამართლეს ერთპიროვნულად.

ადამიანის უფლებების დაცვის მიმართულებით შემდეგი მნიშვნელოვანი თარიღი უკავშირდება ისევ ინგლისს და 1689 წელს, როდესაც ინგლისის პარლამენტმა მიიღო უფლებათა ბილი. აღსანიშნავია, რომ დოკუმენტის დამტკიცება და მიღება გულისხმობდა მეფის ხელისუფლებაზე გამარჯვებას და მისი ძალაუფლების უფრო მეტად შესუსტებას. უფლებათა ბილის მიხედვით, მეფეს არ ჰქონდა უფლება, რომ ერთპიროვნულად შეეჩერებინა კანონების მოქმედება (ე.წ. ვეტო); დამოუკიდებლად დაეწესებინა გადასახადები და აეკრიფა; უფლებათა ბილმა უზრუნველყო პეტიციით მიმართვის უფლება და განამტკიცა დელიბერაციის პრინციპი (საპარლამენტო დებატები და მსჯელობა); აიკრძალა ადამიანების წამებით დასჯა. მნიშვნელოვანი მონაპოვარი იყო საპარლამენტო არჩევნების თავისუფლება. ინგლისის პარლამენტის მიერ უფლებათა ბილის მიღების შედეგად საფუძველი ჩაეყარა კონსტიტუციურ მონარქიას.

1776 წელს ამერიკის შეერთებულ შტატების კონგრესმა მიიღო აშშ-ის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია. დოკუმენტი განამტკიცებდა ადამიანის თანასწორობის უფლებას, სიცოცხლის უფლებას, ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლებას, ხელისუფლების არჩევის პრინციპს (სახალხო სუვერენიტეტი); აჯანყების და რევოლუციის უფლება თუ ხელისუფლება საფრთხეს შეუქმნიდა დეკლარაციის მონაპოვარ ღირებულებებს.

1789 წლის 26 აგვისტოს, ვერსალში, საფრანგეთში მიიღეს ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია. დეკლარაციის მიღებას წინ უძღოდა რევოლუციის გზით აბსოლუტიზმის დამარცხება საფრანგეთში და რესპუბლიკის დაარსება. 1789 წლის

დოკუმენტმა განამტკიცა ისეთი მნიშვნელოვანი უფლებები, როგორიც არის: ადამიანების თავისუფლება და თანასწორობა; სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპი; უდანაშაულობის პრეზუმფცია (ადამიანი ითვლება უდანაშაულოდ სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი გადაწყვეტილების გარეშე);

1791 წელს აშშ-ში მიიღეს ამერიკის შეერთებული შტატების უფლებათა ბილი. აღნიშნული დოკუმენტი და ადამიანის და მოქალაქის უფლებების დეკლარაცია გახდა საფუძველი ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღებისთვის. აშშ-ის უფლებათა ბილი განამტკიცებდა სამოქალაქო-პოლიტიკურ უფლებებს, როგორიც არის: აზრის და გამოხატვის თავისუფლება; რელიგიის და რწმენის თავისუფლება; სამართლიანი სასამართლოს უფლება; შეკრების თავისუფლება.

1948 წლის 10 დეკემბერს გაეროს გენერალურმა ასამბლემ მიიღო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია. დოკუმენტმა უზრუნველყო ადამიანის ინდივიდუალური უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა. დეკლარაციის მიხედვით, ყველა ადამიანი იბადება თანასწორი და განუყოფელი უფლებებით და ძირითადი თავისუფლებებით. ხელმომწერმა სახელმწიფოებმა აიღეს პასუხისმგებლობა, რომ უზრუნველყოფენ დეკლარაციით დაცული და გარანტირებული უფლებების რეალიზაციას ყოველდღიურ ცხოვრებაში, რომ მათ შესახებ ცოდნა, მათი გაგება და გამოყენება ხელმისაწვდომი იქნება ყველგან და ყველასათვის.

1950 წელს რომში ევროპის საბჭომ მიიღო ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია (ევროპული კონვენცია). აღსანიშნავია, რომ ევროპული კონვენცია იზიარებს და ეფუძნება ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პრინციპებს. აღიარების დეკლარაცია მიზნად ისახავს ადამიანის უფლებების საყოველთაობას, მის ეფექტიან აღიარებას და დაცვის უზრუნველყოფას. ევროპული კონვენციის მიღების მიზანს წარმოადგენდა ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებს შორის ერთიანობის მიღწევა, რაც ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების დაცვის და აღიარების გზით იყო შესაძლებელი. მიზნის მისაღწევად და ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების დაცვის ეფექტური კონტროლის განხორციელების მიზნით, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპულმა კონვენციამ დააფუძნა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (სტრასბურგის სასამართლო). რომელიც წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლებრივ მექანიზმს ადამიანის უფლებების დაცვის თვალსაზრისით.

1966 წელს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურმა ასამბლემ მიიღო სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, რომელიც საქართველოში 1994 წელს ამოქმედდა. აღნიშნულმა დოკუმენტმა აღიარა ადამიანების თვითგამორკვევის უფლება, რომლის მიხედვითაც ადამიანებს ეძლევათ შესაძლებლობა, რომ დამოუკიდებლად დაადგინონ პოლიტიკური სტატუსი და თავისუფლად განახორციელონ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული საქმიანობა. სიცოცხლის უფლება არის კანონით დაცული და მისი თვითნებურად

წართმევა დაუშვებელია. პაქტი იცავს ადამიანს წამების, სასტიკი, ღირსების შემლახავი მოპყრობისგან. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით აკრძალულია მონობა და ადამიანის ექსპლუატაციის ნებისმიერი ფორმა.

1966 წელს გაეროს გენერალურმა ასამბლემ მიიღო ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი. მოცემული პაქტის მიხედვით, ხელმომწერი სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, რომ უზრუნველყოფს კაცის და ქალის თანასწორობის უფლებას პაქტით გათვალისწინებული ყველა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული მიმართულებით. აღიარებული და დაცულია ადამიანის შრომის უფლება, რომელიც უნდა ეფუძნებოდეს ინდივიდის თავისუფალ არჩევანს. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი ხელმომწერ სახელმწიფოებს ავალდებულებს, რომ თითოეულ ადამიანს და მის ოჯახს ჰქონდეთ სათანადო ცხოვრებისეული პირობები, უზრუნველყოფილი და დაცული იყოს ადამიანის ფიზიკური და ფსიქიკური ჯანმრთელობა.

1953 წელს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ მიიღო კონვენცია ქალთა პოლიტიკური უფლებების შესახებ. საქართველოში კონვენცია ამოქმედდა 2005 წელს. ის წარმოადგენს საერთაშორისო ხელშეკრულებას და შეთანხმებას. მოცემული კონვენცია აღიარებს მამაკაცების და ქალების თანასწორობის უფლებიანობას. ძირითადი პრინციპების მიხედვით, ქალებს აქვთ უფლება მონაწილეობა მიიღონ ყველა არჩევნებში, მამაკაცების თანასწორი პირობებით, რაიმე დისკრიმინაციის გარეშე; ქალები შეიძლება არჩეულ იქნენ მამაკაცების თანასწორი პირობებით, რაიმე დისკრიმინაციის გარეშე ეროვნული კანონით დადგენილ ყველა დაწესებულებაში, რომლებიც საჯარო არჩევნებს მოითხოვს; ქალებს ეკუთვნით, მამაკაცების თანასწორი პირობებით, უფლება დაიკავონ თანამდებობა საზოგადოებრივ-სახელმწიფო სამსახურში და შეასრულონ ეროვნული კანონმდებლობით დადგენილი ყველა საზოგადოებრივ-სახელმწიფო ფუნქცია. გაეროს მიერ კონვენციის მიღებამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქალთა პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩართულობის თვალსაზრისით. დღეს აღიარებულია კაცების და ქალების პოლიტიკური უფლებების თანასწორობა და ეროვნული კანონმდებლობის დონეზე გარანტირებული და დაცულია ქალების საჯარო ცხოვრებაში მონაწილეობის უფლება.

1989 წელს გაეროს გენერალურმა ასამბლემ მიიღო ბავშვის უფლებათა კონვენცია. კონვენციის მიხედვით, ბავშვები არიან განსაკუთრებული უფლებების მქონე ადამიანები და არა ქველმოქმედების მხოლოდ პასიური ობიექტები. კონვენცია აღიარებს, რომ ბავშვებს განსაკუთრებული ზრუნვა და დაცვა სჭირდებათ. საქართველო ბავშვის უფლებათა კონვენციას 1994 წელს შეუერთდა და იკისრა ვალდებულება, დაიცვას კონვენციით გათვალისწინებული უფლებები.

ბავშვთა უფლებების კონვენციის მიზნებისთვის ბავშვად ითვლება 18 წლამდე ასაკის ადამიანი, თუკი რომელიმე ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით ბავშვი უფრო ადრე არ აღწევს სრულწლოვანებას. კონვენციის მესამე მუხლის მიხედვით, ბავშვის

მიმართ ნებისმიერ ქმედებათა განხორციელებისას, მიუხედავად იმისა, თუ ვინ არის მათი განმახორციელებელი, - სახელმწიფო თუ კერძო დაწესებულებები, რომლებიც მუშაობენ სოციალური უზრუნველყოფის საკითხებზე, სასამართლოები, ადმინისტრაციული თუ საკანონმდებლო ორგანოები - უპირველესი ყურადღება ეთმობა ბავშვის ინტერესების დაცვის უკეთ უზრუნველყოფას. ბავშვთა უფლებების კონვენციის შესრულების მონიტორინგს ახორციელებს ბავშვის უფლებათა დაცვის კომიტეტი.

9.2 ადამიანის ძირითადი, შეზღუდული და აბსოლუტური უფლებები

ადამიანის უფლებების თეორიაში განხილულია სამი ძირითადი უფლება, რომელსაც ეფუძნება უფლებები და თავისუფლებები. სიცოცხლე, თავისუფლება და საკუთრება წარმოადგენს ადამიანის ძირითად უფლებებს. ჯერ კიდევ სახელმწიფოს შექმნამდე პერიოდში ადამიანის სიცოცხლის უფლება მუდმივად იყო საფრთხის ქვეშ, რადგან არ არსებობდა მისი დაცვის ეფექტური საშუალებები. ადამიანის უსაფრთხოება წარმოადგენდა დაუძლეველ ბარიერს. ადამიანის უფლებების სფეროში არსებულმა მნიშვნელოვანმა დოკუმენტმა, რომლებიც წინა თავშია განხილული, საფუძვლიანი გარანტიები შექმნა სიცოცხლის უფლების დაცვის, უზრუნველყოფის და გარანტირების თვალსაზრისით. ყველა დოკუმენტი აღიარებს ადამიანის სიცოცხლის უფლების ხელშეუვალობას. საქართველოს კონსტიტუციის მე-10 მუხლის მიხედვით, ადამიანის სიცოცხლე დაცულია და სიკვდილით დასჯა აკრძალულია.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ლიბერალური და დემოკრატიული სახელმწიფოები აღიარებენ ადამიანის სიცოცხლის უფლების ხელშეუხებლობას, ის არ წარმოადგენს აბსოლუტურ უფლებას. ეს ნიშნავს იმას, რომ უკიდურესი აუცილებლობის შემთხვევაში, საზოგადოების უსაფრთხოების დაცვის მოტივით, შესაძლოა, სახელმწიფომ ადამიანის სიცოცხლის უფლება შეუზღუდოს, თუმცა სახელმწიფოს მსგავსი ქმედება უნდა იყოს დასაბუთებული პროპორციულ მისაღწევ მიზანთან მიმართებით და ლეგიტიმური.

ადამიანი არის თავისუფალი არსება, რომელსაც მუდმივად აქვს ბედნიერებისკენ სწრაფვის სურვილი. თავისუფლების უფლება ფართო მნიშვნელობის ტერმინია და საკუთარ თავში მოიცავს ისეთი ტიპის უფლებებს, როგორიც არის: არჩევანის თავისუფლება; რწმენის და რელიგიის თავისუფლება; გამოხატვის თავისუფლება; გადაადგილების თავისუფლება; პიროვნული განვითარების თავისუფლება. ჩამოთვლილ თავისუფლებების უფლებებს იცავს საქართველოს კონსტიტუცია და საერთაშორისო-სამართლებრივი აქტები.

თავისუფლების უფლებას გააჩნია ორმაგი ხასიათი, რაც გულისხმობს იმას, რომ მასში ერთიანდება როგორც შეზღუდული, ასევე აბსოლუტური უფლებები. შეზღუდული უფლების მაგალითს წარმოადგენს: გადაადგილების თავისუფლება; გამოხატვის თავისუფლება და სხვა. სახელმწიფოს, განსაკუთრებულ შემთხვევებში,

საზოგადოებრივი და სახელმწიფოს უსაფრთხოების დაცვის მიზნით შეუძლია ადამიანის თავისუფლების უფლებების შეზღუდვა. კოვიდ-19 პანდემიის საწყის ეტაპზე საქართველოს სახელმწიფომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ გარკვეული სახის შეზღუდვები დაეწესებინა გადაადგილების თავისუფლებაზე. ასევე სახელმწიფოს შეუძლია შეზღუდოს რელიგიის გამოხატვის თავისუფლება (რიტუალების ჩატარება) თუ ეს გამოხატვა არღვევს სხვა ადამიანის უფლებებს. თითოეული შეზღუდვა უნდა იყოს მისაღწევი მიზნის პროპორციული და ლეგიტიმური (მისაღწევი შედეგი უნდა აღემატებოდეს შეზღუდულ უფლებას).

თავისუფლების უფლება აერთიანებს აბსოლუტურ უფლებებს, მაგალითად, როგორიც არის: აზრის და რწმენის თავისუფლება. დაუშვებელია სახელმწიფოს მიერ ადამიანის აზრის თავისუფლების შეზღუდვა და მის შინაგან რწმენაში რაიმე ფორმით ჩარევა.

აბსოლუტურია უფლება, რომლის შეზღუდვა დაუშვებელია სახელმწიფოს მიერ. არ არსებობს კანონით გათვალისწინებული საფუძვლები რა შემთხვევაშიც სახელმწიფოს ექნება უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობა. აბსოლუტურ უფლებებს განეკუთვნება: აზრის, სინდისის და რწმენის თავისუფლება; მონობის აკრძალვა; წამების აკრძალვა; კანონის გარეშე ადამიანის დასჯის აკრძალვა; ადამიანის ღირსების უფლება.

შეზღუდულია უფლებები, რომელთა შეზღუდვის საფუძვლებიც კანონით არის გათვალისწინებული და წინასწარ დადგენილი და განსაზღვრული საფუძვლების ანდა პროცედურების შემდეგ სახელმწიფოს აქვს უფლება, რომ შეზღუდოს ადამიანის უფლებები. შეზღუდულ უფლებებს განეკუთვნება: საკუთრების უფლება, როდესაც სახელმწიფოს გადაუდებელი საზოგადოებრივი აუცილებლობისთვის შეუძლია ადამიანის საკუთრების უფლების შეზღუდვა (ექსპროპრიაცია); არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლება (მძიმე და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისთვის მსჯავრდადებულებს არ აქვთ არჩევნებში ხმის მიცემის უფლება); შეკრებისა და მანიფესტაციების გამართვის უფლება და სხვა.

9.3 ადამიანის უფლებების თაობები

ადამიანის უფლებების მიმართ ცვალებადი დამოკიდებულება გახდა უფლებათა წრის გაფართოების საფუძველი. ევოლუციის პირველ ეტაპს ყოფენ სამ ნაწილად პირველი თაობის უფლებებია სამოქალაქო-პოლიტიკური უფლებები; მეორე თაობის - სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები და მესამე თაობის - კოლექტიური უფლებები.

ქვემოთ, ცხრილის სახით, განხილული იქნება თითოეული თაობის უფლებების შინაარსობრივი ნაწილი. თუ რომელ უფლებებს მოიცავს სამი განსხვავებული კლასიფიკაცია. ცხრილი შესაძლებლობას მოგვცემს, ნათლად და მარტივად დავინახოთ მათ შორის არსებული განსხვავებები.

ევოლუციის მეორე ეტაპზე შეიქმნა მეოთხე და მეხუთე თაობის უფლებები, რომელიც მდგრადი განვითარების მიზნებს დაუკავშირდა. თუმცა საერთაშორისო სამართალი და სახელმწიფოების ადგილობრივი კანონმდებლობა ამ უფლებების დაცვის ეფექტურ მექანიზმებს ჯერ არ გვთავაზობს.

სამოქალაქო-პოლიტიკური უფლებების მოსაპოვებლად ადამიანები იბრძოდნენ მეფის აბსოლუტური ხელისუფლების წინააღმდეგ და დღესაც მუდმივად ხდება აღნიშნული უფლებების ეფექტურად გამოყენებისთვის ბრძოლა. ეს გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფოს აქვს ნეგატიური ვალდებულება არ შეზღუდოს ადამიანის უფლებები და არ ჩაერიოს მათი განხორციელების პროცესში. ამ მიმართულებით აღსანიშნავია მე-20 საუკუნის ინგლისში ქალთა მოძრაობა საარჩევნო უფლებების მოპოვებისთვის, რაც ქალებისთვის საარჩევნო უფლების მინიჭებით დასრულდა. ფემინისტური ჯგუფები, რომლებიც ითხოვდნენ ქალების თანასწორუფლებიანობას საარჩევნო უფლებებში, ადამიანის უფლებების თეორიაში მოხსენიებულია, როგორც სუფრაჟისტები.

სოციალურ-ეკონომიკური უფლებებისთვის ბრძოლა უკავშირდება ინდუსტრიალიზაციის ეპოქას, რომელიც მე-19 საუკუნიდან იღებს სათავეს. სწრაფმა ინდუსტრიულმა განვითარებამ გამოიწვია ადამიანების შრომითი უფლებების და პირობების დარღვევა. შეიქმნა მძიმე სოციალური მდგომარეობა და აუცილებელი გახდა შრომითი უფლებების დაცვა და უსაფრთხო სამუშაო გარემოს და სამართლიანი ანაზღაურების პრობლემების მოგვარება. მეორე თაობის უფლებები სახელმწიფოს აკისრებს პოზიტიურ ვალდებულებას, რომ განახორციელოს გარკვეული ტიპის ქმედებები უფლებების ეფექტურად და ჯეროვნად გამოყენებისთვის. შესაბამისად, განსხვავებით სამოქალაქო-პოლიტიკური უფლებებისგან, სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები სახელმწიფოს მხრიდან აქტიურ ჩარევას მოითხოვს უფლებების პრაქტიკული იმპლემენტაციისთვის.

პირველი და მეორე თაობის უფლებების დაცვის და უზრუნველყოფის არაერთი საერთაშორისო თუ ეროვნული დოკუმენტი არსებობს, რომელიც განსაზღვრავს მათ შინაარსს და შეზღუდვის საფუძვლებს სახელმწიფოს მხრიდან. მესამე თაობის უფლებების მიმართულებით მსგავსი საერთაშორისო-სამართლებრივი დოკუმენტი ამ დროისთვის არ შექმნილა. კოლექტიური უფლებები არის უფლებათა შედარებით ახალი კლასიფიკაცია, რომელიც მე-20 საუკუნის ბოლოს იღებს სათავეს. აღსანიშნავია, რომ უფლებათა ეს თაობა ჯერ კიდევ განიცდის ევოლუციას და ცვლილებებს. კოლექტიური უფლებები ეფუძნება მხარდაჭერის, თანადგომისა და სოლიდარობის პრინციპებს. კოლექტიური უფლებების განხორციელება დამოკიდებულია მშვიდობიან თანაარსებობაზე მრავალფეროვან საზოგადოებაში.

ადამიანის უფლებების თაობები		
სამოქალაქო-პოლიტიკური უფლებები	სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები	კოლექტიური უფლებები
• სიცოცხლის უფლება • არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლება • საკუთრების უფლება • გამოხატვის თავისუფლება • რელიგიის თავისუფლება • სამართლიანი სასამართლოს უფლება • საჯარო-პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღების უფლება	• განათლების უფლება • შრომის უფლება (ღირსეული შრომითი პირობები) • სათანადო საცხოვრებელი პირობების უფლება • ჯანმრთელობის დაცვის უფლება • გაფიცვის უფლება • დასვენების უფლება	• თვითგამორკვევის უფლება • საჯარო სივრცით სარგებლობის უფლება • უსაფრთხო გარემოს უფლება • ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობის უფლება • მდგრადი განვითარების უფლება

9.4 თანასწორობის უფლება და დისკრიმინაციის სახეები

დემოკრატიული სახელმწიფოები საკანონმდებლო და პრაქტიკულ დონეზე ცდილობენ ადამიანების თანასწორობის უფლების დაცვასა და უზრუნველყოფას. საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლი იცავს ადამიანის თანასწორობას სამართლის წინაშე და კრძალავს დისკრიმინაციის ნებისმიერ ფორმას. ამავე მუხლში საუბარია კაცის და ქალის თანასწორუფლებიანობაზე. კონსტიტუციის მე-11 მუხლის მე-3 პუნქტის მიხედვით, სახელმწიფო უზრუნველყოფს თანაბარ უფლებებსა და შესაძლებლობებს მამაკაცებისა და ქალებისათვის. სახელმწიფო იღებს განსაკუთრებულ ზომებს მამაკაცებისა და ქალების არსებითი თანასწორობის უზრუნველსაყოფად და უთანასწორობის აღმოსაფხვრელად. ამავდროულად, სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, რომ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისთვის შექმნის განსაკუთრებულ პირობებს მათი უფლებებისა და ინტერესების რეალიზებისთვის. აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუციის ჩანაწერი ეფუძნება გაერთიანებული ერების მიერ 2006 წლის 13 დეკემბერს მიღებულ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კონვენციის პრინციპებს.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტების მიხედვით, თანასწორობის უფლების დარღვევას წარმოადგენს არსებითად თანასწორი პირების მიმართ უთანასწორო მოპყრობა და პირიქით, არსებითად უთანასწორო პირების მიმართ თანასწორი მოპყრობა. სახელმწიფომ უნდა გაატაროს ეფექტური ღონისძიებები და შექმნას კანონმდებლობა თანასწორობის უფლების დაცვის ეფექტური მექანიზმების შექმნის მიმართულებით.

1948 წელს მიღებული ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია იცავს ადამიანის თანასწორობის უფლებას. კონვენციის ხელშემკვრელი სახელმწიფოები იღებენ ვალდებულებას, რომ ეროვნული კანონმდებლობის ჰარმონიზაცია მოხდება კონვენციის ძირითად პრინციპებთან, რომლებიც იცავს და უზრუნველყოფს ადამიანის თანასწორობის უფლებას სამართლის წინაშე.

2020 წლის 2 ივლისს საქართველოს პარლამენტმა საარჩევნო კოდექსში ცვლილებებს დაუჭირა მხარი. ცვლილებები ითვალისწინებდა ქალების პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის გაზრდის მხარდაჭერას. ცვლილებების მიხედვით, პროპორციულ საარჩევნო სიაში სულ მცირე ყოველი მეოთხე განსხვავებული სქესის წარმომადგენელი უნდა იყოს. მიღებულ ცვლილებებს ადგილობრივი და საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები დადებითად აფასებენ და ქალთა პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის ხელშემწყობ მექანიზმად განხილავენ. რეფორმის ეფექტურად განხორციელება ხელს შეუწყობს ქალების როლის გაზრდას საჯარო პოლიტიკაში გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

თანასწორობის უფლება მჭიდრო კავშირშია ტოლერანტობის იდეასთან. ტოლერანტობა გულისხმობს განსხვავებული ადამიანის მიღებას და აღიარებას ისეთად, როგორიც არის. მისი იდენტობის, ღირებულებების და მსოფლმხედველობის მიხედვით. 1995 წლის 16 ნოემბერს, UNESCO-ს ინიციატივით, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ მიიღო ტოლერანტობის პრინციპების დეკლარაცია, რომლის მიხედვითაც ტოლერანტობა განმარტებულია, როგორც თავისუფლება მრავალფეროვნებაში. დეკლარაციის მიღების თარიღი- 16 ნოემბერი საქართველოსა და მსოფლიოს ქვეყნებში აღინიშნება როგორც ტოლერანტობის საერთაშორისო დღე.

თანასწორობის უფლების დაცვასა და გარანტირებასთან ერთად, სახელმწიფოები იღებენ პასუხისმგებლობას, რომ დაიცავენ ადამიანებს დისკრიმინაციის ნებისმიერი ფორმისგან. საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლი მოიცავს არასრულ ჩამონათვალს. აკრძალულია დისკრიმინაცია რასის, კანის ფერის, სქესის, წარმოშობის, ეთნიკური კუთვნილების, ენის, რელიგიის, პოლიტიკური ან სხვა შეხედულებების, სოციალური კუთვნილების, ქონებრივი ან წოდებრივი მდგომარეობის, საცხოვრებელი ადგილის ან სხვა ნიშნის მიხედვით.

დისკრიმინაცია არის, როდესაც სახელმწიფოს მიერ დადგენილი განსხვავებული სამართლებრივი რეგულაცია არათანაბარ პირობებში აყენებს იმავე მდგომარეობაში მყოფ პირს. თუმცა აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფოს მიერ დაწესებული განსხვავებული

სამართლებრივი წესრიგი ყოველთვის არ არის დისკრიმინაცია. თუ სახელმწიფო დაამტკიცებს ლეგიტიმური საჯარო მიზნის არსებობას და უფლების შეზღუდვის პროპორციულობას მისაღწევ მიზანთან, ამ შემთხვევაში დისკრიმინაცია არ იქნება.

ერთმანეთისგან განასხვავებენ დისკრიმინაციის ორ ძირითად ფორმას: პირდაპირი და არაპირდაპირი (ირიბი) დისკრიმინაცია. დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლი განმარტავს პირდაპირი დისკრიმინაციის შინაარსს. პირდაპირი დისკრიმინაცია არის ისეთი მოპყრობა ან პირობების შექმნა, რომელიც პირს საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი უფლებებით სარგებლობისას რომელიმე ნიშნის გამო არახელსაყრელ მდგომარეობაში აყენებს ანალოგიურ პირობებში მყოფ სხვა პირებთან შედარებით ან თანაბარ მდგომარეობაში აყენებს არსებითად უთანასწორო პირობებში მყოფ პირებს, გარდა ისეთი შემთხვევისა, როდესაც ამგვარი მოპყრობა ან პირობების შექმნა ემსახურება საზოგადოებრივი წესრიგისა და ზნეობის დასაცავად კანონით განსაზღვრულ მიზანს, აქვს ობიექტური და გონივრული გამართლება და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში, ხოლო გამოყენებული საშუალებები თანაზომიერია ასეთი მიზნის მისაღწევად. პირდაპირი დისკრიმინაცია იქნება თუ: პირს რელიგიის გამო არ ეძლევა ლოცვის და რიტუალების შესრულების უფლება; კანის ფერის გამო ეკრძალება საჯარო დაწესებულებაში შესვლა; სექსუალური ორიენტაციის გამო უარს ეუბნებიან დასაქმებაზე და სხვა. შესაბამისად, პირდაპირი დისკრიმინაცია არის თუ რომელიმე ნიშნის ან ჯგუფის წევრობის გამო უთანასწორო მდგომარეობაში აღმოჩნდება პირი.

საქართველოს კანონი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ, ასევე განმარტავს ირიბი დისკრიმინაციის შინაარსს. ირიბი დისკრიმინაცია არის ისეთი მდგომარეობა, როდესაც ფორმით ნეიტრალური და არსით დისკრიმინაციული დებულება, კრიტერიუმი ან პრაქტიკა პირს რომელიმე ნიშნის გამო არახელსაყრელ მდგომარეობაში აყენებს ანალოგიურ პირობებში მყოფ სხვა პირებთან შედარებით ან თანაბარ მდგომარეობაში აყენებს არსებითად უთანასწორო პირობებში მყოფ პირებს, გარდა ისეთი შემთხვევისა, როდესაც ამგვარი მდგომარეობა ემსახურება საზოგადოებრივი წესრიგისა და ზნეობის დასაცავად კანონით განსაზღვრულ მიზანს, აქვს ობიექტური და გონივრული გამართლება და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში, ხოლო გამოყენებული საშუალებები თანაზომიერია ასეთი მიზნის მისაღწევად. მაგალითად: საჯარო დაწესებულება კრძალავს იმ პირების შესვლას შენობაში, რომლებსაც უკეთიათ თავსაბურავი. ერთი მხრივ თავსაბურავის გამოყენება უკავშირდება რელიგიას, ხოლო მეორე მხრივ ქართული კულტურისა და ტრადიციის გათვალისწინებით, თავსაბურავით ქალები სარგებლობენ. მიუხედავად იმისა, რომ ირიბი დისკრიმინაცია კონკრეტულად არ განსაზღვრავს საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლში ჩამოთვლილ რომელიმე ნიშანს, ის მიმართულია როგორც რელიგიური პირების, ასევე ქალების მიმართ.

თანასწორობის უფლების უზრუნველყოფა და დისკრიმინაციის აკრძალვა სახელმწიფოს პირდაპირ ვალდებულებას წარმოადგენს. სახელმწიფომ უნდა გაითვალისწინოს ადამიანის ინდივიდუალური ინტერესები, საჭიროებები და შესაძლებლობები და საჯარო და კერძო ინტერესების დაცვით უნდა მიიღოს ნებისმიერი გადაწყვეტილება. სახელმწიფო დაიცავს თანასწორობის უფლებას თუ ის განსხვავებული შესაძლებლობის მქონე ადამიანებს მოეპყრობა განსხვავებულად და დაიცავს მათ ინტერესებს. თანასწორობის უფლების დაცვა და მისი ეფექტური პრაქტიკული იმპლემენტაცია ხელს უწყობს ჰარმონიული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას საზოგადოებაში.

10. არასრულწლოვანთა სოციალიზაცია

10.1 არასრულწლოვანთა დამნაშავეობა

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სფეროში განსაკუთრებული ცვლილებები მსოფლიოში, ძირითადად, 1980-იანი წლებიდან დაიწყო, როდესაც 1985 წელს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების წესები, ხოლო 1989 წელს ბავშვის უფლებათა კონვენცია მიიღეს. ამ პერიოდიდან განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება იმაზე, რომ კანონთან კონფლიქტში მყოფი არასრულწლოვანი, დამსჯელობითი მიდგომის ნაცვლად, აღმზრდელობით მიდგომას საჭიროებს.

ბავშვთა უფლებების კონვენციის ოთხი ძირითადი პრინციპი: არა დისკრიმინაციას; დაცვა და განვითარება; ბავშვის საუკეთესო ინტერესები; ბავშვის მონაწილეობა ასახულია ბავშვთა მართლმსაჯულების სფეროშიც. აქ მთავარი პრინციპი არის ის, რომ გაითვალისწინონ ბავშვის საუკეთესო ინტერესები, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეს უნდა იყოს ბავშვზე მორგებული მართლმსაჯულება.

საქართველოში 2009 წლიდან დაიწყო ამ სფეროს რეფორმა, განსაკუთრებული მნიშვნელობის იყო 2015 წელს მიღებული არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი, რომელიც 2016 წელს ამოქმედდა, ის ეხება როგორც კანონთან კონფლიქტში მყოფ, ასევე დაზარალებულ და მოწმე არასრულწლოვანებს.

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი ეყრდნობა აღდგენითი მართლმსაჯულების მიდგომას და მისი მთავარი მიზანია:

1. მოზარდის საუკეთესო ინტერესების დაცვა
2. რესოციალიზაცია, რეაბილიტაცია
3. ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება
4. არასრულწლოვანი დაზარალებულისა და მოწმის უფლებების დაცვა

მართლმსაჯულების მიზანი არა ბავშვის დასჯა, არამედ გამოსწორებაა, მათ შორის, სამართალდარღვევის ან დანაშაულის შედეგად დამდგარი ზიანის გამოსწორება. როგორც წესი, გამოსწორების პროცესში თავად კანონთან კონფლიქტში მყოფი არასრულწლოვანიც მონაწილეობს, სწორედ ამაში მდგომარეობს აღდგენითი მართლმსაჯულება.

საქართველოში ადმინისტრაციული სამართალდარღვევაზე პასუხისმგებლობა შეიძლება დაეკისროს არასრულწლოვანს 16 წლიდან, ხოლო სისხლის სამართლის დანაშაულზე 14 წლიდან.

აღსანიშნავია, რომ კანონთან კონფლიქტში მყოფი ბავშვებისთვის კოდექსი ითვალისწინებს განრიდებასა და მედიაციის პროგრამას, როგორც პრიორიტეტულ ღონისძიებას, ხოლო პატიმრობა განიხილება როგორც უკიდურესი ზომა. ამასთან,

პატიმრობას უნდა ჰქონდეს შემჭიდროებული ვადები და სისტემატურად უნდა გადაიხედოს.

ბავშვის დაკავების შემთხვევაში, პოლიციელი ვალდებულია, რომ დაუყოვნებლივ აცნობოს ბავშვის კანონიერ მეურვეს. ბავშვი არ უნდა დაიკითხოს მეურვის ან ფსიქოლოგის გარეშე. ამასთან, საქმის წარმოების ყველა ეტაპზე მნიშვნელოვანია ბავშვისადმი ინდივიდუალური მიდგომა. ყველა პროფესიონალი, რომელიც ჩართული იქნება საქმეში, უნდა იყოს სპეციალიზებული არასრულწლოვანთან მუშაობაში. მეტიც, თუ მაგალითად, მოსამართლე ხედავს, რომ ადვოკატი სათანადოდ ვერ იცავს არასრულწლოვანის უფლებებს, ის ვალდებულია, თავად გამოიკვლიოს მოზარდის მიერ ჩადენილი დანაშაულის მიზეზები. აქვე ხაზი უნდა გავუსვათ იმას, რომ არასრულწლოვანებთან დაკავშირებული სასამართლო სხდომები, შესაძლოა, დაიხუროს სრულად ან ნაწილობრივ.

არასრულწლოვანის მართლმსაჯულების კოდექსი არ ეხება მხოლოდ კანონთან კონფლიქტში მყოფ მოზარდებს, იგი ითვალისწინებს დაზარალებული და მოწმე არასრულწლოვანებისთვის იურიდიული და ფსიქოლოგიური მხარდაჭერის შეთავაზებას.

10.2 განრიდებისა და მედიაციის პროგრამა

განრიდება და მედიაცია არის პასუხისმგებლობის ალტერნატიული ფორმა, იმ შემთხვევაში, თუკი მოზარდმა (21 წლამდე) ჩაიდინა ნაკლებად მძიმე ან მძიმე დანაშაული, ეს მისთვის პირველი შემთხვევაა, და თან აღიარებს დანაშაულს, პროკურორს შეუძლია იგი ჩართოს განრიდების პროგრამაში, რომელიც არის შესაძლებლობა მოზარდისთვის ცხოვრება განაგრძოს ნასამართლობის გარეშე. განრიდება გულისხმობს განრიდების კონფიდენციალური ხელშეკრულების დადებას, რომლითაც არასრულწლოვანს შესაძლოა დაევალოს ჩადენილი დანაშაულის გამოსწორება, მოხალისეობრივი საქმიანობა, ფსიქოლოგთან ვიზიტი, სწავლის გაგრძელება და ა.შ. თუკი ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს მოზარდი პირნათლად შეასრულებს, ხელშეკრულება დასრულდება და მას არ დაუფიქსირდება ნასამართლობა.

განრიდების პროცესში ჩართულია: პროკურორი, რომელიც იღებს განრიდების გადაწყვეტილებას და შემდეგ მონიტორინგს უწევს მას; მოსამართლე, რომელიც ამტკიცებს ამ გადაწყვეტილებას; სოციალური მუშაკი, რომელიც შეისწავლის ბავშვის მდგომარეობას და ჩართულია განრიდების ხელშეკრულების პირობების შექმნასა და მათი შესრულების მონიტორინგში; მედიატორი, რომელიც აწყობს მედიაციის კონფერენციას და ხელს უწყობს კანონდამრღვევისა და დაზარალებულის შერიგების პროცესს.

10.3 განათლება და მისი ხელმისაწვდომობა

განათლება უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს კონკრეტული ინდივიდის პიროვნების ჩამოყალიბებისა თუ მისი სოციალური-ეკონომიკური კეთილდღეობის შექმნაში, ასევე აუცილებელი და შეუცვლელი კომპონენტია საზოგადოების განვითარებისთვის. მაგალითად, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში ვკითხულობთ, რომ განათლება ხელს უნდა უწყობდეს ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების პატივისცემის გაძლიერებას, ყველა ხალხის, ყველა რასობრივი და რელიგიური ჯგუფის ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობას, მეგობრობას. ხოლო, საქართველოს ზოგადი განათლების ეროვნულ მიზნებს თუ გავეცნობით, ვნახავთ, რომ მთავარ მიზნად ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელი, თავისუფალი პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის საჭირო და ხელსაყრელი პირობების შექმნა არის დასახული. შესაბამისად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ განათლება აუცილებელია როგორც პიროვნული, ასევე დემოკრატიული ღირებულებებით განმსჭვალული საზოგადოების განვითარებისთვის. განათლების მნიშვნელობიდან გამომდინარე, გასაკვირი არ არის, რომ განათლების უფლება გარანტირებულია საქართველოს კონსტიტუციით, საერთაშორისო და ადგილობრივი სამართლებრივი დოკუმენტებით.

განათლების უფლება გაეროს ეკონომიკური და სოციალური კომიტეტის განმარტებით გულისხმობს:

- განათლების მიღების შესაძლებლობას
- განათლების ხელმისაწვდომობას
- განათლების შინაარსი მისაღებია
- განათლების სისტემის მოქნილობას

ხარისხიანი განათლების ხელმისაწვდომობა, როგორც მსოფლიოს გლობალური მიზანი, გვხვდება გაეროს მდგრადი განვითარების 17 მიზანშიც, რომლის შესრულებაზე პასუხისმგებლობა 193 სახელმწიფოს, მათ შორის საქართველოსაც აქვს აღებული.

N 4 მიზნის ამოცანებს შორის არის:

- ყველა გოგონასა და ბიჭისთვის სრულად უფასო, თანასწორი და ხარისხიანი დაწყებითი და საშუალო განათლების მიღების უზრუნველყოფა, რაც მათ შესაბამის და ქმედით სასწავლო შედეგებს მოუტანს.

- ყველა ქალისა და მამაკაცისათვის ხელმისაწვდომი და ხარისხიანი ტექნიკური, პროფესიული და საშუალო და უმაღლესი განათლების, მათ შორის საუნივერსიტეტო განათლების, უზრუნველყოფა.

- განათლებაში უთანასწორობების აღმოფხვრა და მოწყვლადი ადამიანებისთვის, მათ შორის შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირებისთვის, მკვიდრი მოსახლეობისა და მოწყვლად მდგომარეობაში მყოფი ბავშვებისთვის

განათლებისა და პროფესიული სწავლების ყველა დონეზე თანაბარი წვდომის უზრუნველყოფა.

განათლების უფლებისა და სახელმწიფოს მიერ ამ უფლების დაცვისთვის აღებული ვალდებულებების უკეთ გააზრებისთვის გთავაზობთ ამონარიდებს ზემოთ აღნიშნული დოკუმენტებიდან:

1. საქართველოს კონსტიტუცია

მუხლი 27. განათლების უფლება და აკადემიური თავისუფლება

1. ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება.

2. სკოლამდელი აღზრდა და განათლება უზრუნველყოფილია კანონით დადგენილი წესით. დაწყებითი და საბაზო განათლება სავალდებულოა. ზოგად განათლებას კანონით დადგენილი წესით სრულად აფინანსებს სახელმწიფო. მოქალაქეებს უფლება აქვთ, კანონით დადგენილი წესით, სახელმწიფოს დაფინანსებით მიიღონ პროფესიული და უმაღლესი განათლება.

2. ბავშვის უფლებათა კონვენცია

მუხლი 28

1. მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ ბავშვის განათლების უფლებას და თანაბარი შესაძლებლობების საფუძველზე ამ უფლების განხორციელების თანდათანობით მიღწევის მიზნით, კერძოდ:

ა) აწესებენ უფასო და სავალდებულო დაწყებით განათლებას;

ბ) ხელს უწყობენ საშუალო განათლების, როგორც ზოგადის, ისე პროფესიულის, სხვადასხვა ფორმების განვითარებას, უზრუნველყოფენ მის ხელმისაწვდომობას ყველა ბავშვისათვის და აგრეთვე მიმართავენ ისეთ საჭირო ღონისძიებებს, როგორიცაა უფასო განათლების შემოღება და, აუცილებლობის შემთხვევაში, ფინანსური დახმარების გაწევა;

გ) უზრუნველყოფენ ყველასთვის უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობას თითოეულის უნარის საფუძველზე ყველა საჭირო საშუალების დახმარებით;

დ) უზრუნველყოფენ ყველა ბავშვისათვის განათლებისა და პროფესიული მომზადების სფეროში ინფორმაციისა და მასალების ხელმისაწვდომობას;

ე) მიმართავენ ხელშეწყობის ღონისძიებებს, რომ რეგულარულად დადიოდნენ სკოლაში და შემცირდეს იმ მოსწავლეთა რიცხვი, რომლებმაც მიატოვეს სკოლა.

3. საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ

მუხლი 7. ზოგადი განათლების ხელმისაწვდომობა

1. სახელმწიფო უზრუნველყოფს თითოეული მოსწავლის (მათ შორის, სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე მოსწავლის) მიერ ზოგადი განათლების თავის საცხოვრებელ ადგილთან მაქსიმალურად ახლოს, სახელმწიფო ან მშობლიურ ენაზე მიღების უფლებას.

4. ბავშვის უფლებათა კოდექსი

მუხლი 10. ბავშვის განათლების უფლება

1. ყველა ბავშვს აქვს ხარისხიანი და ინკლუზიური განათლების მიღებისა და თანაბარი ხელმისაწვდომობის უფლება.

2. სახელმწიფო უზრუნველყოფს განათლების ინკლუზიური სისტემის ყველა ბავშვისთვის თანაბარ ხელმისაწვდომობას

მუხლი 35. ბავშვის მიერ განათლების მიღების უფლება

1. ბავშვს აქვს ხარისხიანი განათლების მიღების უფლება.

2. სახელმწიფო უზრუნველყოფს ხარისხიანი ადრეული, სკოლამდელი, ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების ყველა ბავშვისთვის თანაბარ ხელმისაწვდომობას, განათლების ინკლუზიური სისტემის დანერგვით და ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემის საერთაშორისო საგანმანათლებლო სივრცესთან ჰარმონიზაციით.

3. ბავშვის მიერ განათლების მიღების უფლების სრულფასოვანი რეალიზების მიზნით სახელმწიფომ განათლების ინკლუზიურობის პრინციპის დაცვით უნდა უზრუნველყოს:

ა) ბავშვისთვის უფასო, ხარისხიანი ადრეული, სკოლამდელი და ზოგადი განათლების ხელმისაწვდომობა მისი ინდივიდუალური შესაძლებლობებისა და საჭიროებების შესაბამისად;

ბ) ბავშვისთვის პროფესიული განათლების ხელმისაწვდომობა მისი ინდივიდუალური შესაძლებლობებისა და საჭიროებების შესაბამისად, მათ შორის, სათანადო ფინანსური მხარდაჭერით;

გ) განათლების სისტემის, საფეხურების, ფორმებისა და პროცედურების და ბავშვისთვის მნიშვნელოვანი და სასარგებლო სხვა საკითხების შესახებ ინფორმაციის ბავშვისთვის ხელმისაწვდომობა;

დ) სკოლის მიღმა დარჩენილი ბავშვის სკოლაში დაბრუნების ხელშეწყობა და ბავშვის მიერ სკოლის მიტოვების პრევენციისთვის სათანადო ღონისძიებების განხორციელება;

ე) განათლების ყველა საფეხურზე უახლესი სამეცნიერო და დარგობრივი ცოდნისა და ბავშვზე ორიენტირებული სწავლების თანამედროვე მეთოდებისა და ტექნოლოგიების დანერგვის ხელშეწყობა;

ვ) განათლების ყველა საფეხურზე ბავშვის მონაწილეობის უფლების რეალიზება როგორც უშუალოდ საგანმანათლებლო პროცესში, ისე საგანმანათლებლო დაწესებულებაში გადაწყვეტილების მიღებისას.

საქართველოს განათლების სისტემა

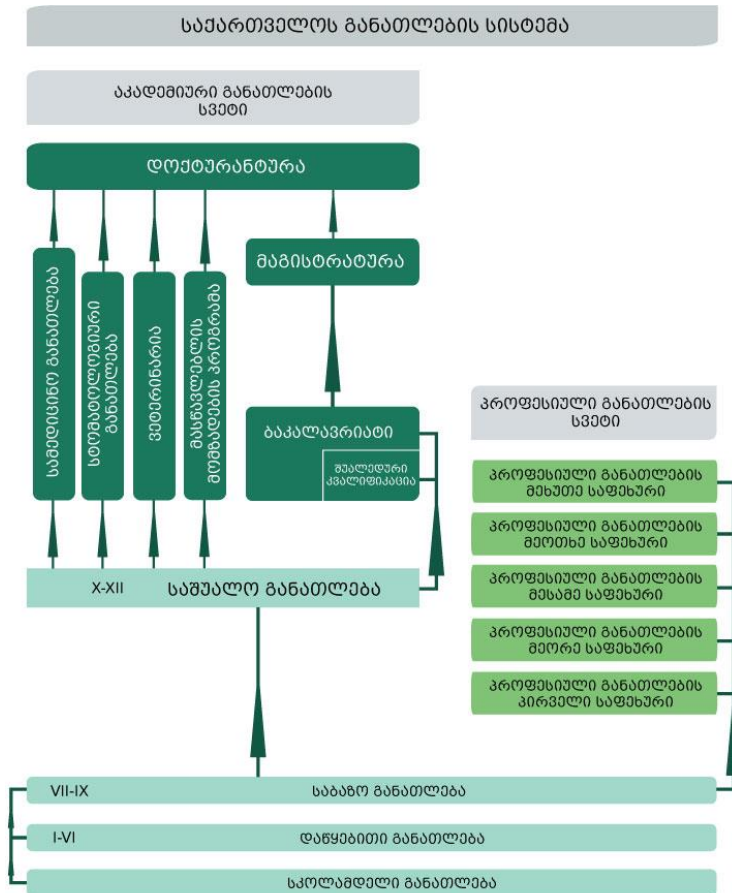
საქართველოს განათლების სისტემა მოიცავს ოთხ ქვესისტემას:

1. ადრეული და სკოლამდელი აღზრდისა და განათლების სისტემა;
2. ზოგადი განათლების სისტემა;

3. პროფესიული განათლების სისტემა;
4. უმაღლესი განათლების სისტემა.

საქართველოში ზოგადი განათლება უფასოა და ის სამ საფეხურს მოიცავს: დაწყებითი, საბაზო და საშუალო. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ დაწყებითი და საბაზო განათლება სავალდებულოა.

სკოლის შემდეგ პირს შეუძლია სწავლის გაგრძელება პროფესიულ ან უმაღლეს

სასწავლებელში. უმაღლეს სასწავლებელში ჩაბარებისთვის მას აუცილებლად უნდა ჰქონდეს სრული საშუალო განათლება, ხოლო პროფესიულ სასწავლებელში ჩაბარებისთვის კი საბაზო განათლებაც საკმარისია.

პროფესიული განათლება ხუთი საფეხურისგან შედგება, ხოლო აკადემიური განათლება სამი: ბაკალავრიატი, მაგისტრატურა და დოქტორანტურა.

11. ეკონომიკა

სახელმწიფოები ეკონომიკის და გადასახადების გარეშე წარმოდგენილია. თანამედროვე მსოფლიოში სახელმწიფოები სხვადასხვა ეკონომიკურ სისტემას იყენებენ. ასევე განსხვავებულია გადასახადის სახეები.

სახელმწიფოს სიძლიერე და განვითარების დონე, როგორც წესი, ეკონომიკასთან პირდაპირ დაკავშირებულია. მოსახლეობის კეთილდღეობის ხარისხი და მთლიანი შიდა პროდუქტის რაოდენობა ერთ სულ მოსახლეზე განსაზღვრავს ქვეყნის სტაბილურობისა და წარმატებულობის დონეს.

მოცემულ თავში განხილული იქნება ძირითადი ეკონომიკური სისტემები და პრინციპები. ის ძირითადი ელემენტები, რომლებიც საჭირო და აუცილებელია სიმდიდრის შესაქმნელად. ბაზრის ტიპები და გადასახადის სახეები. (არსებობს სამი ძირითადი ეკონომიკური სისტემა: კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული (კაპიტალისტური); კოლექტივიზმზე დაფუძნებული (დაგეგმილი); შერეული.) ბაზრის ტიპები კი დამოკიდებულია ეკონომიკური სისტემის სახეზე თუ რომელს იყენებს სახელმწიფო. განხილული იქნება ბაზრის თითოეული ტიპის შინაარსი და განმარტება თუ რას გულისხმობს ფული და მისი ფუნქციები; სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები.

11.1 სიმდიდრის სამი ძირითადი ელემენტი

იმისათვის, რომ საფუძვლიანად გავიაზროთ ეკონომიკის თემა, აუცილებელია, განვიხილოთ წარმოებისთვის (სიმდიდრისთვის) საჭირო ელემენტები, როგორიცაა: მიწა, კაპიტალი და შრომა. თითოეული მათგანი ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და რომელიმე ერთის გარეშე წარმოდგენილია ეკონომიკური სიმდიდრის შექმნა და დაგროვება.

მიწა - მიწა არის სიცოცხლისთვის და წარმოების შექმნისთვის მთავარი ელემენტი. სწორედ მისი მეშვეობითა და გამოყენებით არის შესაძლებელი რესურსების გამოყენება. მიწის დამუშავება და სარგებლის მიღება ქმნის დოვლათს, რომლითაც ადამიანებს შეუძლიათ დაიწყონ ფიქრი და განახორციელონ პრაქტიკული სამუშაოები ეკონომიკური სარგებლის მიღებისა და განვითარებისთვის.

კაპიტალი - თანამედროვე მსოფლიოში, სადაც ტექნოლოგიებს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს, პრაქტიკულად წარმოდგენილია კაპიტალის გარეშე ეკონომიკური განვითარების გეგმის შემუშავება და შემდგომში მისი ეფექტური პრაქტიკული იმპლემენტაცია. განვითარებულ სამყაროში, არამარტო დღეს, არამედ ისტორიულად, მნიშვნელოვან ელემენტს სიმდიდრის შექმნაში წარმოადგენდა კაპიტალი. ამ საკითხში

იგულისხმება, მაგალითად: შენობა-ნაგებობები; კომპიუტერული ტექნიკა; სხვადასხვა ტიპის დანადგარები და სხვა.

შრომა - ზემოთ განხილული ორივე ელემენტის ეფექტური და მიზნობრივი გამოყენება დოვლათისა და ეკონომიკური განვითარებისთვის დამოკიდებულია მესამე კომპონენტზე. ამ ნაწილში იგულისხმება ადამიანური რესურსი. მნიშვნელოვანია, რომ ამ რესურსის გამოყენების ორივე მხარე იყოს ჩართული სიმდიდრის შესაქმნელად, როგორც არის ფიზიკური და გონებრივი შრომა. შრომის გარეშე შეუძლებელია ვისაუბროთ ეკონომიკის შექმნაზე, მის გამოყენებასა და განვითარებაზე.

11.2 კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული ეკონომიკური სისტემა (კაპიტალისტური)

კაპიტალიზმი დაფუძნებულია კერძო საკუთრების აღიარებაზე. წარმოების საშუალებები ფიზიკური პირების ხელშია მოქცეული. სახელმწიფოს ჩარევა ბიზნესის წარმოებაში მინიმალისტური ხასიათისაა. ის შემოფარგლულია გადასახადების დაწესებით და მაკონტროლებელი ფუნქციებით. კაპიტალისტურ ეკონომიკურ სისტემაში სახელმწიფო იშვიათად არის მწარმოებელი, თუმცა ასეთი შემთხვევებიც არსებობს.

კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული სისტემა ორ ძირითად მიმართულებად იყოფა: 1. ფეოდალური და 2. მერიტოკრატიული.

თანამედროვე სამყაროსთვის ფეოდალური - ბატონ-ყმური სისტემა არ არის აქტუალური მისი ისტორიული პრაქტიკული გამოვლინების გათვალისწინებით, სადაც ფეოდალის კეთილ ნებაზე იყო დამოკიდებული მუშახელის სამუშაო პირობები და ანაზღაურების გაცემის წესი. მერიტოკრატიულმა მოდელმა სრულად ჩაანაცვლა ფეოდალური. მისი მთავარი მახასიათებელი არის ნიჭსა და შესაძლებლობებზე დაფუძნებული ეკონომიკური განვითარება. ამ მოდელში არსებობს მუშახელისთვის უსაფრთხო და ღირსეული შრომითი პირობების შეთავაზების აუცილებლობა და ასევე წინსვლასა და განვითარებაზე ფიქრის შესაძლებლობა.

კაპიტალიზმთან ასოცირდება ისეთი ცნებები, როგორიცაა: თავისუფალი ბაზარი, ბაზარი არეგულირებს ფასს; თავისუფალი კონკურენცია; მონოპოლიის აკრძალვა. მოცემული ეკონომიკური სისტემისთვის ამოსავალი წერტილი არის მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის არსებული კავშირი. მწარმოებლები ქნიან დოვლათს, მომხმარებლებში არსებული საჭიროებების და მოთხოვნების შესაბამისად.

კაპიტალისტური, ლიბერალური ეკონომიკური მოდელისთვის ეკონომიკური თავისუფლება წარმოადგენს ცენტრალურ საკითხს. კაპიტალისტებისთვის მიუღებელი და დაუშვებელია რაიმე ფორმით ადამიანების ეკონომიკური გათანაბრება. ეს ეწინააღმდეგება ამ სისტემის ძირითად პრინციპს, რომელიც ზემოთ არის ხსენებული - ეკონომიკური თავისუფლება.

კაპიტალიზმი ადამიანებს აძლევს წარმოების და ბიზნესის თავისუფლებას. შესაბამისად, ეს არის შესაძლებლობების და არა „მზა პროდუქტის“ გამოყენების ეკონომიკური სისტემა. ბიზნესის თავისუფალ წარმოებასა და მის დაცვას სჭირდება დამოუკიდებელი, პოლიტიკური თუ სხვა სახის გავლენებისგან თავისუფალი სასამართლო სისტემა. სასამართლო, რომელიც იქნება გარანტი სამართლებრივი დავების ეფექტურად, დროულად და მიუკერძოებლად გადაწყვეტისთვის. ბიზნესის სტაბილურობისა და მისი შემდგომი განვითარებისთვის სასამართლო ხელისუფლების სიძლიერე მნიშვნელოვანი ელემენტია.

როგორც უკვე განვიხილეთ, ეკონომიკის თავისუფლება კაპიტალიზმის ძირითადი პრინციპია. საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მიხედვით, ეკონომიკის თავისუფლება აღიარებული და უზრუნველყოფილია. კერძო საკუთრების საყოველთაო უფლების გაუქმება დაუშვებელია და სახელმწიფო ზრუნავს თავისუფალი და ღია ეკონომიკის, თავისუფალი მეწარმეობისა და კონკურენციის განვითარებაზე.

11.3 კოლექტივიზმზე დაფუძნებული ეკონომიკური სისტემა (დაგეგმილი)

კოლექტივისტურ ეკონომიკურ სისტემაში დოვლათის შექმნისა და ეკონომიკური განვითარების უალტერნატივო შემოქმედი არის სახელმწიფო. ის არის ცენტრალური მგეგმავი, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებებს რესურსების გადანაწილების შესახებ. კერძო საკუთრება მთლიანად ან ნაწილობრივ მაინც არის აკრძალული. თუ განვიხილავთ სოციალიზმს, ამ შემთხვევაში კერძო საკუთრების ნაწილობრივი აკრძალვა იქნება გამოყენებული, ხოლო კომუნიზმის შემთხვევაში კი კოლექტიური საკუთრების იდეამდე მივდივართ, სადაც გამორიცხულია და უგულებელყოფილია ნებისმიერი ფორმით კერძო საკუთრების არსებობა.

ცენტრალიზებული, დაგეგმილი ეკონომიკა არის ისეთი მოდელი, სადაც სახელმწიფო აკონტროლებს თუ რა ტიპის, რა რაოდენობის, ვის მიერ უნდა იქნას წარმოებული პროდუქცია. სწორედ ამ იდეას ეწინააღმდეგება ადამ სმითის „უხილავის ხელის“ იდეა. რომლის მიხედვითაც, კონკურენციის პირობებში ბიზნესის მწარმოებლები მოკლე დროში, ეფექტურად უნდა ქმნიდნენ პროდუქციას, რათა მომხმარებელთა ინტერესები და მოთხოვნები იყოს დაკმაყოფილებული. დაგეგმილ ეკონომიკაში კონკურენციის საჭიროება არ არსებობს, რადგან სახელმწიფო ერთპიროვნულად ქმნის ეკონომიკურ სარგებელს და კრძალავს ინდივიდების მიერ კონკურენციის პირობებში ყოფნას.

კოლექტივისტური ეკონომიკური სისტემის პრაქტიკული განხორციელების ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითს კომუნიზმი წარმოადგენს. საქართველო იძულებით იყო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში, მას არ ჰქონდა სუვერენიტეტი, შეუძლებელი

იყო ეკონომიკური მოდელის დამოუკიდებლად არჩევა. შესაბამისად, საქართველოს გამოცდილი აქვს კოლექტივისტური ეკონომიკური სისტემის ავ-კარგი.

აღსანიშნავია, რომ განსხვავებით კაპიტალისტური ეკონომიკისგან, დაგეგმილი ეკონომიკა მნიშვნელოვან საკითხად განიხილავს არა ეკონომიკურ თავისუფლებას, არამედ ეკონომიკურ თანასწორობას. ამ სისტემის მხარდამჭერები მუდმივად საუბრობენ რესურსების არასამართლიან გადანაწილებაზე. იმისათვის, რომ ადამიანებს შორის ეკონომიკური გათანაბრება გახდეს შესაძლებელი, აუცილებელია ეკონომიკის ცენტრალიზებული დაგეგმვა და რესურსების გადანაწილება მოსახლეობის საჭიროებების მიხედვით. ხოლო საჭიროებების აუცილებლობის განსაზღვრა და რესურსების გადანაწილების საკითხის გადაწყვეტა ექსკლუზიურად მთავრობის კომპეტენციას წარმოადგენს.

კოლექტივისტურ ეკონომიკურ სისტემას უკავშირდება ისეთი ცნებები, როგორც არის: დაგეგმილი ეკონომიკა; სახელმწიფო, როგორც ცენტრალური მგეგმავი; სახელმწიფო, როგორც ექსკლუზიური მწარმოებელი; სახელმწიფო საკუთრება; საერთო საკუთრება; სახელმწიფო, როგორც გამყიდველი და მწარმოებელი; მზა პროდუქცია/საქონელი; რესურსების ცენტრალიზებულად გადანაწილება.

11.4 შერეული ეკონომიკური სისტემა

შერეულ ეკონომიკურ სისტემაში ბაზრის ძირითადი ნაწილი კაპიტალისტურია, ის ეფუძნება კერძო საკუთრებასა და ბიზნესის თავისუფლებას. თუმცა, რიგ შემთხვევებში, რესურსების გადანაწილება შესაძლებელია მოხდეს ცენტრალიზებულად, სახელმწიფოს მიერ.

მოცემულ ეკონომიკურ მოდელში სახელმწიფო და კერძო სექტორი აქტიურად თანამშრომლობენ ერთმანეთთან. სახელმწიფოს შეუძლია რეგულაციების დაწესება ბიზნესისთვის, თუმცა კაპიტალისტური ბაზრის შეცვლა კოლექტივისტური ეკონომიკით მის დაუძლეველ ბარიერს წარმოადგენს. ქვეყანაში არსებობს როგორც კერძო, ასევე სახელმწიფო კომპანიები. შესაძლოა, ისინი ერთსა და იმავე საქმიანობას ეწეოდნენ. აქედან გამომდინარე, კერძო კომპანიებს კონკურენციის გაწევა უწევთ არამხოლოდ ერთმანეთთან, არამედ სახელმწიფო კომპანიებთანაც.

მსოფლიოს მასშტაბით თითქმის ყველა ეკონომიკური სისტემა შერეული ეკონომიკის პრინციპებით ხასიათდება. რიგ შემთხვევებში, არსებობს რისკი იმისა, რომ მსგავსი სისტემები დაგეგმილი ეკონომიკისკენ გადაიხაროს, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი სრულად კაპიტალისტური, კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული გახდეს და შემცირდეს ან სრულად გაქრეს სახელმწიფოს მაკონტროლებელი ფუნქცია.

შერეული ეკონომიკური სისტემისთვის დამახასიათებელია საჯარო და კერძო კომპანიებს შორის თანამშრომლობა; გადაწყვეტილებების მიღება მოთხოვნისა და

მიწოდების პრინციპების გათვალისწინებით; სახელმწიფომ შესაძლოა აიღოს პასუხისმგებლობა ისეთი ტიპის წარმოებაზე, რომელიც არ არის მომგებიანი, თუმცა აუცილებელია საზოგადოების მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად; სახელმწიფოს მიერ მიღებულ რეგულაციებს უნდა დაექვემდებაროს როგორც საჯარო, ასევე კერძო კომპანიები.

შერეულ ეკონომიკაში კერძო კომპანიებს ბიზნესის მართვის თავისუფლება აქვთ. იმატებს კონკურენციის ხარისხი კერძო და საჯარო კომპანიებს შორის. სახელმწიფოს მიერ დაწესებული გადასახადები აიძულებს კომპანიებს, რომ იყვნენ განვითარებასა და მეტი მოგების მიღებაზე ორიენტირებულები, რათა, ერთი მხრივ, შენარჩუნდეს და გადარჩეს ბიზნესი, ხოლო, მეორე მხრივ, განვითარდეს.

11.5 ბაზრის ტიპები

ეკონომიკური სისტემების განხილვის შემდეგ, მნიშვნელოვანია, ვისაუბროთ ბაზრის ტიპებზე. თითოეული მათგანი განსაზღვრავს მწარმოებლების რაოდენობას, მათი თავისუფლების ხარისხს, სახელმწიფოს როლს ბიზნესის წარმოების მიმართულებით, მომხმარებლების მოთხოვნების დაკმაყოფილების თვალსაზრისით. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ძირითადად განხილულია შემდეგი ბაზრის ტიპები: თავისუფალი კონკურენცია; მონოპოლია; მონოპოლისტური კონკურენცია; ოლიგოპოლია; სრულყოფილი კონკურენცია.

ბაზრის ტიპების განხილვამდე, აუცილებელია „ბაზრის“ განმარტება. ბაზარი არის სივრცე, სადაც მწარმოებლები ქმნიან პროდუქციას, რომელიც მიმწოდებლების საშუალებით ხვდება კონკრეტულ ადგილას, საიდანაც იცვლება, იყიდება, სხვისდება სხვადასხვა ფორმით.

თავისუფალი კონკურენცია - ეს არის შეჯიბრი სხვადასხვა კომპანიებს შორის, რომლებიც ახორციელებენ იდენტურ საქმიანობას ან შესაძლებელია, რომ არაიდენტური, მაგრამ მსგავსი საქმიანობით იყვნენ დაკავებულნი. ბაზრის ამ მოდელში ბიზნესი დამოუკიდებელია ხელისუფლების ჩარევისგან. მწარმოებლები, პროდუქციის გამყიდველები და მომხმარებლები, სხვა აქტორების ჩარევის გარეშე, თანხმდებიან საქონლის ფასებზე. კონკურენციის პირობებში კომპანიები მუდმივად უნდა ფიქრობდნენ განვითარებასა და მომხმარებლების ინტერესების დაკმაყოფილებაზე. ბაზარზე მყოფი რომელიმე კომპანია თუ ვერ შეძლებს განვითარებას და მომხმარებლების მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, მაღალი კონკურენციის გათვალისწინებით, ბაზარზე ადგილის შენარჩუნების შანსები მინიმუმამდე მცირდება. მომხმარებლებს აქვთ ფართო არჩევანის შესაძლებლობა წარმოებულ პროდუქციებს შორის. მათ შეუძლიათ, უპირატესობა მიაანიჭონ საქონლის ფასს ან ხარისხს, ან ორივეს ერთად.

მონოპოლია - ბაზრის ტიპი გვევლინება კონკურენციის ანტიპოდად. მონოპოლიის დროს წარმოების განსაკუთრებული, პრივილეგირებული მდგომარეობით სარგებლობს ერთი პირი ან პირთა ვიწრო ჯგუფი. შესაძლოა, მონოპოლია შეეხოს რამდენიმე

სფეროს ერთდროულად. ასეთ დროს ბაზარზე ახალი მოთამაშის გამოჩენა პრაქტიკულად გამორიცხულია. მონოპოლიის შემთხვევაში ერთ მწარმოებელს და მწარმოებელთა ვიწრო ჯგუფს აქვს შესაძლებლობა, რომ სხვებთან შეთანხმების გარეშე დააწესოს ფასები, რომელიც, როგორც წესი, მაღალია კონკურენტულ გარემოში იმავე პროდუქციის ფასთან შედარებით. თავისუფალი კონკურენციისგან განსხვავებით, მონოპოლისტურ გარემოში მომხმარებლებს პროდუქციის არჩევანი არ აქვთ. შესაბამისად, შესაძლოა, მწარმოებლებმა აწარმოონ ისეთი პროდუქტი, რომელიც დაბალი ხარისხით გამორჩევა, მომხმარებელი კი იძულებული იქნება, რომ შეიძინოს ის საქონელი, რომელიც ბაზარზე არის მიმოქცევაში. კოლექტივისტურ ეკონომიკაში, სადაც სახელმწიფო არის ცენტრალური მეგემავი, მონოპოლიას სწორედ ეს უკანასკნელი ფლობს. ამის ნათელი მაგალითია კომუნიზმი.

მონოპოლისტური კონკურენცია - ასეთ დროს მწარმოებლები აწარმოებენ მსგავს, მაგრამ არა იდენტურ პროდუქციას. ბაზარზე ერთმანეთს კონკურენციას ბევრი კომპანია უწევს. ბიზნეს სუბიექტებს აქვთ შესაძლებლობა, რომ საკუთარი საქონლის ფასები და ხარისხი შეცვალონ, რათა შეძლონ მომხმარებლების დარწმუნება, რომ მათ მიერ წარმოებული პროდუქცია სხვა კომპანიების წარმოებულზე უკეთესია. მონოპოლისტურ კონკურენციაში ახალი მოთამაშეებისთვის არსებობს ბარიერები, რომლებიც მათ ხელს უშლის, რომ ბაზარზე იყვნენ წარმოდგენილი მათი პროდუქციით. თუმცა ფორმალურად ბაზარი არ არის ჩაკეტილი და ახალ კომპანიებს შეუძლიათ გამოჩნდნენ, მაგრამ ეს გადაწყვეტილება დიდ ფინანსურ რისკებთან იქნება დაკავშირებული. საქართველოში მონოპოლისტური კონკურენციის ნათელია მაგალითია: „მაკდონალდსი“ და „ვენდისი“.

ოლიგოპოლია - ბაზრის მოცემულ სტრუქტურაში მწარმოებლების ან პროდუქციის რაოდენობა მომხმარებლების რაოდენობასთან შედარებით მკვეთრად მცირეა. ამ შემთხვევაში, კომპანიები ზრუნავენ პროდუქციის დიფერენცირებაზე იმისთვის, რომ კონკრეტული პროდუქტის შეძენით დაინტერესებულმა მყიდველმა იცოდეს მათ შორის არსებული განსხვავება. ოლიგოპოლიის პირობებში ბიზნეს სუბიექტები ზრუნავენ მათ სახელსა და რეპუტაციაზე; თანამედროვე მსოფლიოში ოლიგოპოლიის ნათელი მაგალითია ავტომობილების ინდუსტრია. ბაზარზე რამდენიმე მსხვილი ავტომწარმოებელია. ისინი მუდმივად ზრუნავენ მახასიათებლების ცვლილებასა და გაუმჯობესებაზე, რათა მომხმარებლებისთვის ნათელი და გასაგები გახდეს ამა თუ იმ ავტომობილს შორის არსებული განსხვავებული ელემენტები.

სრულყოფილი კონკურენცია - ამ ტიპის ბაზრისთვის დამახასიათებელია ბევრი გამყიდველი. ახალი მოთამაშეებისთვის ბაზარი გახსნილია და არ არსებობს დამატებითი ბარიერები. მწარმოებლების მიერ ბაზარზე განთავსებული პროდუქცია იდენტურია და მომხმარებლებს აქვთ არჩევანის შესაძლებლობა. თუ რომელიმე მწარმოებელი გააძვირებს პროდუქციის ფასს, მომხმარებელს შეუძლია სხვა მწარმოებლის პროდუქციაზე არჩევანის გაკეთება, რადგან ის იდენტურია იმ

პროდუქციისა, რომელიც გამვირდა. სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში სახელმწიფოს ჩარევა მინიმალისტურია, თუმცა ის არ არის თამაშგარე მდგომარეობაში და რეგულაციების დაწესებით ახერხებს ბაზრის კონტროლს.

11.6 გადასახადის სახეები (სისტემები)

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული საგადასახადო სისტემა მოქმედებს. გადასახადის ტიპის განსაზღვრა დამოკიდებულია ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, მოსახლეობის კეთილდღეობის ხარისხზე, სახელმწიფოს განვითარების დონეზე, ადგილობრივი წარმოების, იმპორტისა და ექსპორტის მოცულობაზე.

ამ თავში განხილული იქნება ძირითადი საგადასახადო სისტემები, რომლებიც ყველაზე მეტად არის გავრცელებული სხვადასხვა ქვეყანაში. ერთმანეთისგან განასხვავებენ: პროპორციულ; რეგრესულ და პროგრესულ საგადასახადო მოდელებს.

პროპორციული საგადასახადო სისტემა - მოცემული მოდელის მიხედვით, სახელმწიფო აწესებს ფიქსირებულ გადასახადს და ინდივიდებს აქვთ ვალდებულება, რომ შემოსავლების მოცულობის მიუხედავად, სახელმწიფოს გადაუხადონ დადგენილი პროცენტი. პროპორციული გადასახადის დროს მაღალი და დაბალი შემოსავლის მქონე გადამხდელები იხდიან ერთსა და იმავე პროცენტს. შესაბამისად, ეს საგადასახადო სისტემა გადასახადის გადამხდელის სტიმულატორი ხდება, რომ მან დააგროვოს მეტი დოვლათი და გადაიხადოს იმდენივე პროცენტი, რამდენსაც გადაიხდიდა დაბალი შემოსავლის შემთხვევაში.

რეგრესული საგადასახადო სისტემა - ამ სისტემაში მაღალი შემოსავლის მქონე გადასახადის გადამხდელი იხდის ნაკლებ პროცენტს, ვიდრე დაბალი შემოსავლის მქონე. რეგრესული საგადასახადო სისტემის მომხრეთა აზრით, ეს მოდელი ხელს უწყობს გადასახადის გადამხდელის მიერ მეტი ქონების დაგროვებასა და შემოსავლების გაზრდას, რათა ნაკლები პროცენტის გადახდა მოუწიოს. შესაბამისად, უბიძგებს ინდივიდებს, რომ შექმნან მეტი ეკონომიკური დოვლათი და კონცენტრირებულნი იყვნენ შემოსავლების გაზრდაზე, რათა მეტი ქონება დარჩეთ მათ და არ გადაუხადონ სახელმწიფოს მეტი პროცენტი.

პროგრესიული საგადასახადო სისტემა - რეგრესული საგადასახადო სისტემისგან განსხვავებით, პროგრესული მოდელი მაღალი შემოსავლის მქონე გადასახადის გადამხდელებს უწესებს უფრო მაღალ საგადასახადო პროცენტს, ვიდრე დაბალი შემოსავლის მქონეებს. შესაძლოა, მსგავსმა მიდგომამ უკმაყოფილების განცდა გამოიწვიოს მაღალი შემოსავლის მქონე გადამხდელებში და სახელმწიფოს დიფერენცირებული მიდგომა ერთგვარ დასჯად აღიქვან. თუმცა სახელმწიფოს მსგავსი მიდგომა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორი ხდება. დაბალი შემოსავლის მქონე ადამიანებს რჩებათ მეტი ფული, რაც ბაზარზე არსებულ პროდუქციაზე მოთხოვნას ზრდის.

11.7 საქართველოში მოქმედი გადასახადის სახეები

საქართველოში რამდენიმე ტიპის გადასახადი მოქმედებს. არსებობს საერთო სახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი გადასახადები. პირველს მიეკუთვნება: საშემოსავლო, მოგების გადასახადი; დღგ (დამატებითი ღირებულების გადასახადი); აქციზი; იმპორტის გადასახადი. ხოლო ადგილობრივი გადასახადის სახე არის ქონების გადასახადი. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, საერთო სახელმწიფოებრივი გადასახადის გადახდა სავალდებულოა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე. ადგილობრივი გადასახადის დაწესების უფლებამოსილება აქვს ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოს (საკრებულოს), რომელიც შემოსაზღვრულია მთავრობის მიერ დადგენილი ფარგლებით.

საშემოსავლო გადასახადი - საქართველოს შემოსავლების სამსახურის ოფიციალურ ვებგვერდზე მოცემული ინფორმაციის მიხედვით, საშემოსავლო გადასახადი არის საერთო სახელმწიფოებრივი გადასახადი, რომლის გადახდის ვალდებულება აქვს რეზიდენტ და არარეზიდენტ ფიზიკურ პირებს, რომლებიც შემოსავალს იღებენ საქართველოში არსებული დასაქმების ადგილებიდან.

მოგების გადასახადი - საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, საქართველოში არსებულ რეზიდენტ თუ არარეზიდენტ საწარმოს ყოველთვიური მოგების გადასახადის გადახდის ვალდებულება აქვს. ამავე კოდექსის თანახმად, მოგების ყოველთვიური გადასახადის გადახდის ვალდებულება არ აქვს: კომერციულ ბანკს, საკრედიტო კავშირს, სადაზღვევო ორგანიზაციას, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციას და სესხის გამცემ სუბიექტს.

დღგ (დამატებითი ღირებულების გადასახადი) - წარმოადგენს არაპირდაპირ გადასახადს, რომელიც წარმოადგენს მიწოდებული (იმპორტირებული) საქონლის ან/და გაწეული მომსახურების ფასზე დანამატს. დღგ-ის გადახდის ვალდებულება აქვს მომხმარებელს (იმპორტიორს).

აქციზი - აქციზი არის საერთო სახელმწიფოებრივი გადასახადის ტიპი. მისი გადახდა სავალდებულოა აქციზური საქონლის/პროდუქციის მიწოდებისას ამ პროდუქციის ფასთან ერთად. საქართველოში აქციზური ნიშნის მქონე პროდუქციას წარმოადგენს მაგალითად: ალკოჰოლიანი სასმელი; თამბაქო.

იმპორტის გადასახადი - იმპორტის გადასახადის გადამხდელია პირი, რომელიც საქართველოს ეკონომიკურ საზღვარზე გადაადგილებს საქონელს. პირი, რომელიც სხვა სახელმწიფოდან ახორციელებს პროდუქციის შემოტანას საქართველოს ტერიტორიაზე.

ქონების გადასახადი - ქონების გადასახადის განაკვეთი ქონების ღირებულების არაუმეტეს 1%-ია. ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში ქონების გადასახადის განაკვეთის

ოდენობა დამოკიდებულია ქონების მფლობელი პირის სტატუსზე (ფიზიკური პირია იგი თუ იურიდიული), ასევე ქონების ტიპსა და შემოსავლის ოდენობაზე.

ფიზიკური პირი - ყველა ადამიანი არის ფიზიკური პირი. შესაძლოა, ეკონომიკური საქმიანობა ფიზიკურმა პირმა განახორციელოს ინდივიდუალური მეწარმის სახით. ეკონომიკურ საქმიანობაში ინდივიდუალური მეწარმე გამოდის საკუთარი სახელით და ნაკისრი ვალდებულებებისათვის პასუხს აგებს პირადად, მთელი თავისი ქონებით.

იურიდიული პირი - საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, იურიდიული პირი არის განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად შექმნილი, საკუთარი ქონების მქონე, ორგანიზებული წარმონაქმნი, რომელიც თავისი ქონებით დამოუკიდებლად აგებს პასუხს და საკუთარი სახელით იძენს უფლებებსა და მოვალეობებს, დებს გარიგებებს და სასამართლოში გამოვიდეს მოსარჩელედ და მოპასუხედ გამოსვლა შეუძლია.

11.8 ფული და მისი ფუნქციები

თანამედროვე გაგებით ფული საქონლის, პროდუქციის ანდა მომსახურების შესაძენად გამოიყენება. დღეს ფული ორი სახით გვხვდება: მონეტები და კუპიურა. ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ფული განსხვავებული სახით გვხვდებოდა. მაგალითად: ნიჟარები, ტყავი, სხვადასხვა სახის ნედლეული. ფულს გააჩნია სამი ძირითადი ფუნქცია, ესენია: მიმოქცევა; დანაზოგი; ღირებულების საზომი.

მიმოქცევა - ადამიანები ყოველდღიურად იყენებენ ფულს სხვადასხვა სახის პროდუქტის შესაძენად თუ მომსახურების მიღებისთვის. ყოველდღიურად ფული მიმოქცევაშია როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის ფარგლებს გარეთ. ფულს ახასიათებს შიდა და გარე მიმოქცევა. თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და გლობალიზაციის ეპოქაში, ერთი ადგილიდან მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში შესაძლებელია სასურველი საქონლის შეძენა თუ მომსახურების მიღება ფულის სანაცვლოდ.

დანაზოგი - თანამედროვე მსოფლიოში ადამიანები ხშირად ზოგავენ ფულს და ინახავენ. ეს ხელს უწყობს მომავალში, გაუთვალისწინებელ სიტუაციებში, ფულის მიზნობრივ გამოყენებას. ფული არის ყველაზე მეტად ხელმისაწვდომი საშუალება სხვადასხვა ტიპის მომსახურების თუ პროდუქტის შესაძენად. დანაზოგს, დადებით მხარესთან ერთად, ახლავს რისკები, როგორიც არის ქვეყანაში მაღალი ინფლაციის გამო, პროდუქციის გაძვირების შედეგად, ფულის მსყიდველუნარიანობის შემცირება.

ღირებულების საზომი - ნებისმიერი სახის საქონლის/პროდუქციის ანდა მომსახურების მიღების ღირებულების იზომება ფულით. მისი გამოყენების შედეგად შესაძლებელია დანახარჯებისა და შემოსავლების დაანგარიშება. მომხმარებელი მუდმივად აქცევს ყურადღებას პროდუქციის ფასს და განსაზღვრავს მის ღირებულებას.

აქედან გამომდინარე, მას შეუძლია, არჩევანი გააკეთოს სხვადასხვა პროდუქციას შორის, რომელიც ბაზარზე არის გამოტანილი რეალიზაციისთვის.

11.9 სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები

სახელმწიფოები მუდმივად ქმნიან ახალ კანონებს და წესებს ბიზნესის რეგულირების და მისი განვითარების ხელშეწყობისთვის. თითოეული გადაწყვეტილება, რომელსაც იღებს სახელმწიფო უნდა იყოს რაციონალური და საფრთხე არ უნდა შეუქმნას ბიზნესის თავისუფლებას და მისი განვითარების შესაძლებლობებს. პირველ რიგში, იგულისხმება, რომ სახელმწიფომ არ უნდა დააწესოს მაღალი გადასახადები, რათა ბიზნესმა შეძლოს ეფექტური ფუნქციონირება და მომავალში გაფართოება. ძლიერი ბიზნესსექტორი ხელს უწყობს დასაქმების მაჩვენებლის გაუმჯობესებას, ხოლო დასაქმებულთა დიდი რაოდენობა გავლენას ახდენს სახელმწიფო ბიუჯეტზე.

გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფომ განახორციელოს წამახალისებელი აქტივობები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ბიზნეს სექტორის სტიმულირებას განვითარებისთვის. ერთი მხრივ, ბიზნესის სრული დე-რეგულირება და, მეორე მხრივ, მისი ხისტი კონტროლი გამოწვევებთან არის დაკავშირებული. შესაძლოა, პირველმა შემთხვევამ ბაზარზე გამოიწვიოს ქაოსი და მომხმარებლების უკმაყოფილების ხარისხის გაზრდა. ხოლო მეორე შემთხვევაში, სრული და ხისტი კონტროლი საფრთხეს უქმნის ბიზნესის თავისუფლების იდეას, ინვესტიციების შემოღინებას. ამიტომ ნებისმიერი გადაწყვეტილების მიღების დროს, სახელმწიფომ უნდა შეძლოს ამ ორ საკითხს შორის „ოქროს შუალედის“ პოვნა.

თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოები მუდმივად ცდილობენ ეკონომიკური პროცესების პოზიტიურ სტიმულირებას. სახელმწიფოს ძირითადი ეკონომიკური ფუნქციებია: სახელმწიფოს ფინანსების (ბიუჯეტის) გონივრული და რაციონალური ხარჯვა; მეწარმეობის თავისუფლების ხელშეწყობა; ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობა; გადასახადების დაწესება; მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის განხორციელება.

ფისკალური პოლიტიკა - არის სახელმწიფოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების ჯამი, რომელიც შეეხება გადასახადებს და ხარჯებს. ფისკალური პოლიტიკა პოლიტიზებულია. სახელმწიფოს მიერ ფისკალური პოლიტიკის მიმართულებით მიღებულმა გადაწყვეტილებებმა ხელი უნდა შეუწყოს ეკონომიკის სტიმულირებას და ეკონომიკური პროცესების გაადვილებას.

მონეტარული პოლიტიკა - საქართველოში მონეტარული პოლიტიკის განხორციელებაზე ექსკლუზიური, კონსტიტუციით მინიჭებული უფლებამოსილება აქვს საქართველოს ეროვნულ ბანკს. მაღალი ინფლაციის შესაჩერებლად და ბაზარზე

ფასების კონტროლის განხორციელების მიზნით ეროვნული ბანკი ახორციელებს მონეტარულ პოლიტიკას. ეს იგივეა, რაც ე.წ. რეფინანსირების განაკვეთი. შესაბამისად, მონეტარული და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა სინონიმებია.

12. რელიგია და კულტურა

მოცემულ თავში განხილული იქნება მსოფლიოში გავრცელებული ძირითადი რელიგიები, მათი გავრცელების გეოგრაფია, სიმბოლიკა და შინაარსი; რელიგიური ომები და მათი დასრულების ფაქტორები, კონკორდატი და საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება. კულტურის მნიშვნელობა, მისი გლობალიზაცია. კულტურის ფორმები, კულტურული რელატივიზმი; სუბკულტურა; ეთნოცენტრიზმი; პოპ-კულტურა; კულტურის სამი ძირითადი მოდელი: თანაარსებობა; სეგრეგაცია და ასიმილაცია.

12.1 ძირითადი რელიგიები და რწმენა

რელიგია არის იდეების და ქმედებების სისტემა, რომელიც დაფუძნებულია რწმენაზე, რომ არსებობენ ზებუნებრივი ძალები, რომლებიც ზემოქმედებენ სამყაროზე და ადამიანის ცხოვრებაზე. ციცერონი, რომელი პოლიტიკური მოღვაწე, მიიჩნევდა, რომ რელიგია არის განსაკუთრებული მორიდების გამოხატვა უხილავი, უმაღლესი ძალის მიმართ, რომელიც ღვთაების თაყვანისცემას ეფუძნება. რელიგიის ერთმნიშვნელოვანი განმარტება არ არსებობს. ის სათავეს იღებს ლათინური სიტყვისგან - Religio, რაც „დამაკავშირებელს“ ნიშნავს.

რწმენა უფრო ფართო მნიშვნელობის ტერმინია, ვიდრე რელიგია. ის მოიცავს კონკრეტული ფაქტის ან იდეის აღიარებას. რწმენა არ უკავშირდება მხოლოდ რელიგიას. თანამედროვე განმარტებით, რწმენა მოიცავს არარელიგიურ უფლებებსაც, მაგალითად, ათეიზმს (რწმენა, რომ ღმერთი არ არსებობს) და აგნოსტიციზმს (დარწმუნებით არ შეუძლია ღმერთი არსებობის ანდა არარსებობის აღიარება). რწმენა ეხება პოლიტიკურ თუ სხვა შეხედულებებს, თუმცა რელიგიის თავისუფლების დაცული უფლება ვერ იქნება აღნიშნული საკითხი.

თანამედროვე მსოფლიოში ბევრი რელიგიაა გავრცელებული. დემოკრატიული სახელმწიფოები აღიარებენ ადამიანის რწმენის და რელიგიის თავისუფლებას. საქართველოს კონსტიტუცია განამტკიცებს აღნიშნულ უფლებებს. ყოველ ადამიანს აქვს რწმენის, აღმსარებლობისა და სინდისის თავისუფლება. დაუშვებელია ადამიანის დევნა რწმენის, აღმსარებლობის ან სინდისის გამო, აგრეთვე მისი იძულება გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ.

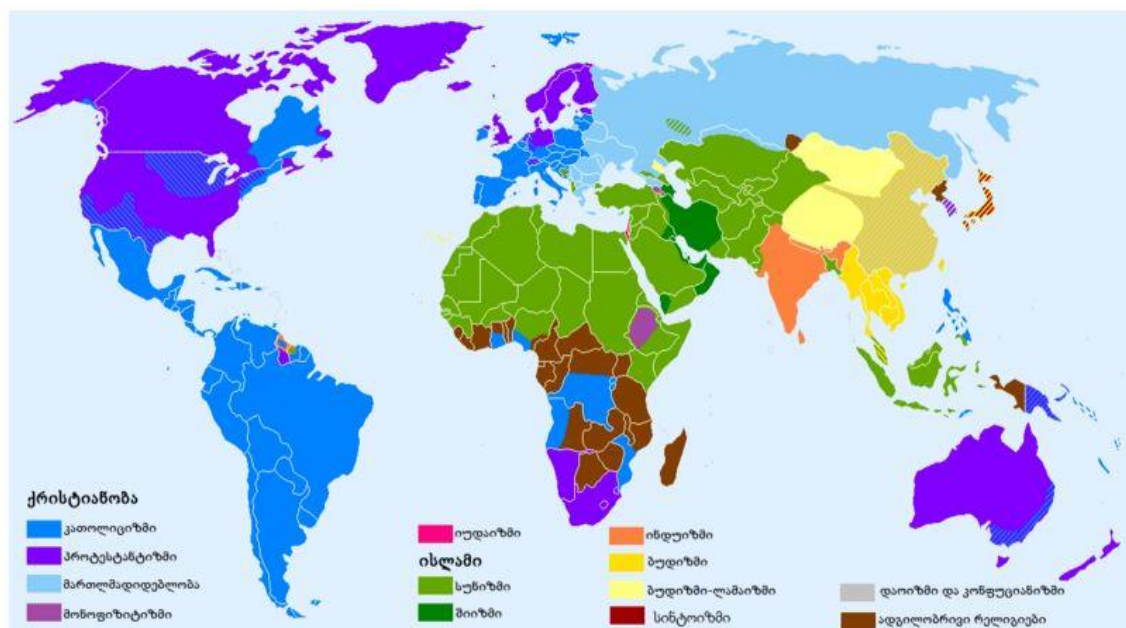
ერთმანეთისგან განასხვავებენ მონოთეისტურ და პოლითეისტურ რელიგიურ მიმდინარეობებს.

მონოთეიზმი უკავშირდება ერთღმერთიანობის აღიარებას. მსოფლიოში გავრცელებული რელიგიებიდან ქრისტიანობა, ისლამი და იუდაიზმი განეკუთვნება მონოთეისტურ, იგივე აბრაამისეულ რელიგიებს.

პოლითეიზმი წარმოადგენს უკვე განხილული რელიგიური მიმდინარეობის საპირისპირო მხარეს. პოლითეიზმი უკავშირდება მრავალღმერთიანობის აღიარებას. პოლითეისტების რწმენით, სამყარო შექმნილია მრავალი ღმერთის მიერ.

ამავდროულად, ისინი თანასწორად არ მიიჩნევენ ღმერთებს, მათი რწმენით არსებობს ერთი ღმერთი, რომელიც სხვებთან მიმართებით უპირატესია. პოლითეისტებს სჯერათ, რომ ღმერთები ადამიანების ცხოვრების სხვადასხვა მიმართულებებზე არიან პასუხისმგებელნი. თანამედროვე მსოფლიოში რთულია პოლითეისტური რელიგიების პოვნა, თუმცა ერთ-ერთი ყველაზე მეტად გავრცელებული არის ინდუიზმი.

ქვემოთ მოცემული რუკა ასახავს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში რელიგიის გავრცელების გეოგრაფიას. ხოლო ცხრილში მოცემულია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში არსებული ძირითადი რელიგიები, მათი წარმოშობის საფუძვლები და ძირითადი პრინციპები.

	იسلامი - ერთ-ერთი აბრაამული, მკაცრად მონოთეისტური მსოფლიო რელიგია. ბევრგან იგი, ოფიციალურად თუ არაოფიციალურად, სახელმწიფო ინსტიტუტის რანგშია აყვანილი და პოლიტიკურ-სოციალური და კულტურული გარემოს ხასიათს განსაზღვრავს.
	იუდაიზმი - ეს არის უძველესი მონოთეისტური რელიგიის სახელწოდება. ის ისტორიული და ნაციონალური რელიგიაა, რომელმაც გამოხატა ებრაელთა სულისკვეთება, ყოფა, კულტურა, იმედები და მოლოდინები.

	ინდუიზმი - ეს რელიგია ჩამოყალიბდა ინდოეთის ნახევარკუნძულზე. მას სინკრეტულ რელიგიას უწოდებენ, რადგან ფიქრობენ, რომ იგი შეიქმნა ირანულ-სირიული და ინდოეთის ადგილობრივი კულტების შერწყმის შედეგად. აბორიგენების ძველი რელიგია თანამედროვე მეცნიერებაში ცნობილია ვედების სახელით. იგი იყო პოლითეისტური, მაგრამ, არიელთა ზეგავლენითა თუ შინაგანი პოტენციის წყალობით, მონოთეიზმში გადაიზარდა, თუმცა მრავალღმერთიანობის ელემენტები შეინარჩუნა.
	დადაიზმი - წარმოიშვა ციურიხში 1916 წელს. ევროპული სახელოვნებო მიმართულება. ამ მიმდინარეობისთვის პაციფიზმი წარმოადგენს მთავარ პრინციპს.
	ქრისტიანობა - ყველაზე გავრცელებული და მრავალრიცხოვანი მსოფლიო მონოთეისტური რელიგია. ის წარმოიშვა ჩვ.წ. I საუკუნეში პალესტინაში როგორც იუდაიზმის ერთ-ერთი მცირე განშტოება.
	ბუდიზმი - მსოფლიო რელიგია, რომელსაც შემოქმედი ღმერთის ცნება არ გააჩნია. მას „შინაგან რელიგიას“, ანუ „შინაგანი სამყაროს რელიგიას“ უწოდებენ, რადგან მედიტაციის მეშვეობით მორწმუნე არა ღმერთს, არამედ საკუთარი სულის სიღრმეს უკავშირდება.
	სინტოიზმი - მის საფუძველს წარმოადგენს ბუნების ძალებისა და წინაპართა სულების გაღმერთება. ამ რელიგიის მიხედვით, მრავალ საგანს და, რა თქმა უნდა, სულიერ არსებას აქვს საკუთარი სულიერი არსი, რომელსაც კამი ეწოდება. მისი მთავარი სულიერი პრინციპია ადამიანის ცხოვრება ბუნებასა და საზოგადოებასთან სრულ ჰარმონიაში იყოს.

რელიგიური ომების დასრულება უკავშირდება ვესტფალიის ზავის მიღებას 1648 წელს. „საღვთო რომის იმპერიამ“ და საფრანგეთმა და სხვა მოკავშირე სახელმწიფოებმა ხელი მოაწერეს ზავის ხელშეკრულებას, რომლითაც საფუძველი ჩაეყარა ოცდაათწლიანი რელიგიური ომების დასასრულს.

რელიგიური ომების დასრულების შემდეგ მნიშვნელოვანია სახელმწიფო რელიგიის სტატუსის განხილვა და შემდგომში სეკულარიზმის პრინციპის შედარება. სახელმწიფო რელიგია გულისხმობს, რომ კონკრეტული ქვეყანა არ არის სეკულარული

და ის აღიარებს ერთი რელიგიის ბატონობას. თუმცა აუცილებელი არ არის, რომ ასეთი სახელმწიფო იყოს თეოკრატიული. სახელმწიფო რელიგიის შემთხვევაში, ის სანქცირებულია ხელისუფლების მიერ. ერთი კონკრეტული რელიგიისთვის უპირატესობის მინიჭების საპირწონედ, თანამედროვე დემოკრატიულ მმართველობებში არსებობს სეკულარიზმის პრინციპი, რომელიც გულისხმობს სახელმწიფოს და რელიგიური კონფესიების (გაერთიანებების) საქმიანობის დამოუკიდებლობას და ჩაურევლობის აღიარებას. სეკულარიზმის მიხედვით, სახელმწიფო არ უნდა ჩაერიოს ეკლესიის საქმიანობაში, სასულიერო ცხოვრებაში, ხოლო, მეორე მხრივ, ეკლესია არ უნდა იღებდეს მონაწილეობას საერო ცხოვრებაში. სახელმწიფო და ეკლესია არსებობენ ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად.

შესაძლებელია, რომ სეკულარულ სახელმწიფოში, სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობა განსაზღვრული და დარეგულირებული იყოს სამართლებრივი აქტის საშუალებით. მაგალითად, საქართველოს კონსტიტუციის დღეს მოქმედი რედაქციის მე-8 მუხლით სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიური მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა არის დარეგულირებული. მოცემული მუხლის მიხედვით, „რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებასთან ერთად სახელმწიფო აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსაგან“.

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიური მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა განისაზღვრება კონსტიტუციური შეთანხმებით, რომელიც სრულად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა სფეროში“. აღსანიშნავია, რომ ამ მუხლში, ერთი მხრივ, აღიარებულია ადამიანის რწმენის და აღმსარებლობის თავისუფლება სახელმწიფოს მიერ, რაც ადამიანის არჩევანის თავისუფლების უფლებას უკავშირდება, ხოლო, მეორე მხრივ, სახელმწიფო აღიარებს მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს სახელმწიფოს წინაშე. სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებულ ხელშეკრულებას *კონსტიტუციური შეთანხმება* ეწოდება, რომელიც 2022 წლის 22 ოქტომბერს მიიღეს მცხეთაში.

საქართველოს გამოცდილებასთან ერთად, არსებობს მსოფლიო პრაქტიკა სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობების კანონით დარეგულირების შესახებ. კათოლიკურ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობებს აწესრიგებს *კონკორდატი*. აღნიშნული დოკუმენტი წარმოადგენს ნაპოლეონისა და ვატიკანის შეთანხმებას.

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალიურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმება გაფორმდა 2002 წლის 22 ოქტომბერს, მცხეთაში.

12.2 კულტურის ცნება და მისი ფორმები

ტერმინი კულტურა ლათინური სიტყვაა, რომელიც „Cultura“-დან იღებს სათავეს. ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე კულტურას მრავალი განსაზღვრება ჰქონდა. თავდაპირველად, კულტურა უკავშირდებოდა მხოლოდ მიწათმოქმედების აღმნიშვნელ ტერმინს. დროთა განმავლობაში კი სიტყვამ ფართო მნიშვნელობა შეიძინა და ის დაკავშირებული გახდა ისეთ საკითხებთან, როგორიც არის აღზრდა, განათლება და სხვა.

თავისი შინაარსით კულტურის ცნება ორი მიმართულებისგან შედგება. პირველი ეს არის ბუნების ნაწილი, ადამიანისგან დამოუკიდებლად განვითარებადი ფენომენი, ხოლო მეორე გულისხმობს ადამიანის მონაწილეობით და ჩარევით შექმნილ გარემოს.

თანამედროვე განმარტებით, კულტურა არ არის რომელიმე ერთი კონკრეტული მიმართულება ან დარგი. კულტურა არის ზოგადი ტერმინი, რომელიც მოიცავს მიმართულებების მრავალფეროვნებათა ფართო სპექტრს. შესაბამისად, ის არის ადამიანის შემოქმედებითი პროცესი განზოგადებული სახით და ის ასახავს ადამიანის დამოკიდებულებას სამყაროს მიმართ. მსოფლიოს მასშტაბით ქვეყნებს აქვთ განსხვავებული კულტურები და თითოეული მათგანი არის უნივერსალური თავისი შინაარსით და ფორმით.

აღსანიშნავია, რომ ყველა ქვეყნის კულტურა გამოირჩევა ინდივიდუალიზმითა და უნივერსალიზმით. კულტურის გლობალიზაცია უპირისპირდება ქვეყნების საშინაო კულტურებს და რიგ შემთხვევებში, საფრთხეს უქმნის მათ თვითმყოფადობას. შესაბამისად, კულტურის გლობალიზაციის პროცესი სხვადასხვა ქვეყანაში, შესაძლოა, დიდი წინააღმდეგობის მიზეზი გახდეს. სახელმწიფოებმა, საკუთარი კულტურის დაცვის მიზნით, შესაძლებელია, მიიღონ კანონები და შეზღუდონ და შეაფერხონ კულტურის გლობალიზაციის პროცესი.

შესაძლებელია, კულტურის გლობალიზაციამ გამოიწვიოს მცირემხარდაჭერის მქონე კულტურების *ასიმილაცია* დომინანტი კულტურის მიერ. კულტურების მრავალფეროვნების მართვის სამი ძირითადი ფორმა არსებობს: ასიმილაცია, სეგრეგაცია და თანაარსებობა. ასიმილაცია გულისხმობს კულტურის იმგვარად გავრცელებას, რომ სუსტი კულტურა, რომელიც არ სარგებლობს საზოგადოების ფართო მხარდაჭერით, შთაინთქმება სხვა კულტურის მიერ. შთანთქმა გულისხმობს კონკრეტული კულტურის ძირითადი მახასიათებლების და ნიშან-თვისებების გაქრობას და შერწყმას უცხო კულტურასთან.

შესაძლებელია, დომინანტმა კულტურამ ადამიანები ან ადამიანთა ჯგუფები რაიმე ნიშნით გარიყოს საზოგადოებიდან, რაც ეფუძნება რაიმე სახის დისკრიმინაციულ მიდგომას. კულტურის ამ ფორმით გავრცელებას ეწოდება

სეგრეგაცია, როდესაც ხდება ადამიანების გამიჯვნა სოციალურიდან მათი განსხვავებული კულტურული მახასიათებლების გამო. შესაძლებელია, აღნიშნულმა დამოკიდებულებამ გამოიწვიოს კონფლიქტი და დაპირისპირება განსხვავებული კულტურული ღირებულებების მქონე ჯგუფებს შორის.

ასიმილაციისა და სეგრეგაციისგან განსხვავებით, გვხვდება კულტურათა თანაარსებობის მოდელი. თანაარსებობა საკუთარი კულტურის შენარჩუნებას გულისხმობს, მისი მახასიათებლების და ნიშან-თვისებების მიხედვით, და ამავდროულად, სხვა კულტურების აღიარებას. მნიშვნელოვანია, რომ თანაარსებობის პირობებში კულტურები ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არსებობენ ერთ სივრცეში და ისინი საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე თანამშრომლობენ ერთმანეთთან. ხელს არ უშლიან ერთმანეთს განვითარებასა და ახალი მიმდევრების პოვნაში და არ არიან ორიენტირებულები საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების რაიმე ნიშნით სეგრეგაციაზე და არც რომელიმე კულტურის ასიმილაციაზე.

12.3 კულტურის ფორმები

ერთმანეთისგან განსხვავებენ კულტურის ფორმებს მათი შინაარსის, სხვადასხვა კულტურების მიმართ დამოკიდებულებების და ქცევის მოდელების მიხედვით. მოცემულ ქვეთავში განხილული იქნება ისეთი საკითხები, როგორიცაა: კულტურული რელატივიზმი; ეთნოცენტრიზმი; სუბკულტურა; პოპ-კულტურა; კონტრკულტურა; კულტურული კონფლიქტი; კულტურის დიფუზია და კულტურული შოკი; კულტურული მრავალფეროვნება და სამართლებრივი დოკუმენტები.

კულტურული რელატივიზმის მიხედვით, არ არსებობს ერთი კონკრეტული კულტურა, რომლის გამოყენებაც ნიმუშად იქნება შესაძლებელი. ამ ფორმის ძირითადი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ის კულტურას იაზრებს საკუთარი ღირებულებების და ნიშან-თვისებების მიხედვით. სწორედ ამ პრინციპიდან გამომდინარე, კულტურული რელატივიზმი მიიჩნევს, რომ შეუძლებელია არსებობდეს კულტურა, რომელიც შეძლებს სხვა კულტურების ვარგისიანობის თუ არსებობის მიზანშეწონილობის შეფასებას და განსაზღვრას. აქედან გამომდინარე, ყველა კულტურა არის უნივერსალური და ყველას აქვს არსებობის და განვითარების უფლება.

კულტურული რელატივიზმისგან განსხვავებით, ეთნოცენტრიზმი აღიარებს ერთი კონკრეტული კულტურის დომინანტურ ხასიათს და ბუნებას სხვა კულტურებთან მიმართებით. ეთნოცენტრიზმის პირობებში ერთი კულტურის ღირებულებები შესაძლებელია იმგვარად გავრცელდეს, რომ თავს მოახვიოს ადამიანებს ის პრინციპები, რომლებიც ახასიათებს ამ კულტურას. შესაძლებელია, ეთნოცენტრიზმი მოხსენიებული იყოს, როგორც „კულტურული რასიზმი“, რაც გულისხმობს საკუთარი კულტურის სხვებზე უკეთესად წარმოჩენას და აღიარებას ანდა სხვა კულტურების წეს-ჩვეულებების და ღირებულებების დაკნინებას.

სუბკულტურა არის კულტურის მიმდინარეობის ისეთი ფორმა, რომელიც დომინანტი კულტურისგან განსხვავებული ღირებულებათა სისტემით და ქცევის

მოდელებით ხასიათდება. აუცილებელი არ არის, რომ სუბკულტურა ეწინააღმდეგებოდეს გაბატონებულ კულტურას, პირიქით ის შეიძლება მისი შემავსებელიც კი იყოს. სუბკულტურის ჩამოყალიბებას რამდენიმე მიზეზი შეიძლება გააჩნდეს და ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული საფუძველი არის საზოგადოების მიერ გარკვეული სოციალური ჯგუფების თუ ცალკეული ინდივიდების გარიყვა. სუბკულტურის ჩარჩოში ადამიანები საკუთარი წარმოდგენით იკომპენსირებენ იმ დანაკლისს, რაც დააკლდათ საზოგადოებასთან ურთიერთობების დროს განცდილი გარიყვის თუ უარყოფის შედეგად. სუბკულტურას წარმოადგენს მაგალითად: რელიგიური და ეთნიკური განსხვავებულობა; სექსუალური ორიენტაცია და სხვა.

სუბკულტურის განხილვის დროს აღსანიშნავია ე.წ. კრიმინალური სუბკულტურის მიმართულება. თანამედროვე ქართული საზოგადოებისთვის აღნიშნული საკითხი, როგორც წესი, უკავშირდება ე.წ. ქურდულ სამყაროს და მასში არსებულ „კანონიერი ქურდის“ ინსტიტუტს. კრიმინალური სუბკულტურა ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს მიერ დადგენილ წესრიგს, ის უარყოფს სახელმწიფო სამსახურის იდეას, მათ შორის სამხედრო სამსახურში მსახურობის მოქალაქეობრივ ვალდებულებას. ზემოხსენებული კრიმინალური სუბკულტურა სახელმწიფო წესრიგისგან დამოუკიდებელი წესრიგის ჩამოყალიბებას გულისხმობს, რაც ადამიანების დაშინებას, მუქარას და დანაშაულებრივი გზით ე.წ. სამართლიანობის აღდგენას გულისხმობს.

პოპ-კულტურა პირდაპირ დაკავშირებულია საზოგადოების წევრების რაოდენობრივ მხარდაჭერაზე. თანამედროვე მსოფლიოში პოპ-კულტურის განვითარება, ძირითადად, განაპირობა ტელევიზიის, სოციალური ქსლებისა და სხვა საკითხების აქტუალიზაციამ. პოპ-კულტურის მიზანს წარმოადგენს ადამიანების ყოველდღიურ ცხოვრებაში საკუთარი ადგილის დამკვიდრება და შემდგომში პოპულარიზაციის გზით გაფართოება და მეტი მხარდაჭერის მოპოვება.

კონტრკულტურა მიმართულია ღირებულებების გადაფასებისკენ, რომელიც ახალ იდეებს მოიცავს. აღნიშნული იდეების ჩამოყალიბების პროცესი საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში მიმდინარეობს და საერთო ხედვის ნაწილი ხდება. აუცილებელი არ არის, რომ ღირებულებების გადაფასება გულისხმობდეს პროგრესულ იდეებს და მიზნებს, თუმცა საზოგადოების განვითარებასა და კულტურის გლობალიზაციასთან ერთად, ისიც განიცდის ევოლუციას და თანამედროვეობისთვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს იძენს.

კულტურული კონფლიქტი წარმოადგენს პიროვნებებს, ჯგუფებს, პიროვნებასა და ჯგუფს, პიროვნებასა და საზოგადოებას, ჯგუფსა და საზოგადოებას, სხვადასხვა გაერთიანებებს შორის დაპირისპირების ეტაპს. კულტურული კონფლიქტების ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი შესაძლებელია იყოს განსხვავებული რელიგიური შეხედულებები და მსოფლმხედველობა. კულტურული კონფლიქტის მაგალითები შეიძლება იყოს: რევოლუციები; სამოქალაქო ომები და სხვა.

კულტურის დიფუზია არის ორი ან მეტი საზოგადოების კულტურული ნიშან-თვისებების ერთმანეთთან დაკავშირება და გაჯერება. ეს არის კულტურის გავრცელების სპეციფიკური პროცესი, რომელიც მოსახლეობის გადაადგილებას შესაძლებელია არ უკავშირდებოდეს. კულტურის დიფუზიის პირობებში, მისი გავრცელება შესაძლოა მოხდეს, როგორც ქვეყნის შიგნით სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებს შორის, ასევე ქვეყნებს შორისაც.

კულტურული შოკი ეს არის ინდივიდის პირველი რეაქცია მისთვის უცხო კულტურულ რეალობასა თუ გარემოში. კულტურული შოკი, შესაძლებელია, გამოხატული იყოს კონკრეტული ქცევის წესის, რიტუალის შესრულების და დაწესებული კანონების მიმართ. როგორც წესი, კულტურული შოკის მდგომარეობა ეწინააღმდეგება ადამიანისთვის ნაცნობ ღირებულებებს და ქცევის წესებს.

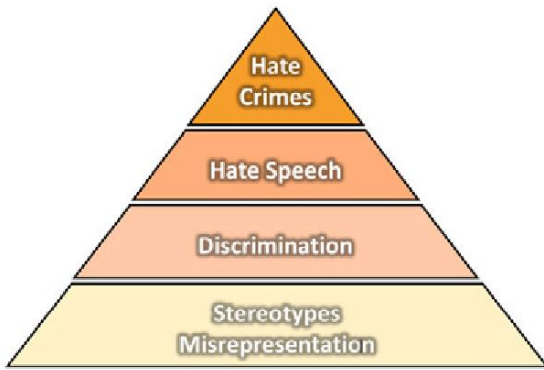
ზემოგანხილული თითოეული ფორმა ასაზრდოებს კულტურებს და სხვადასხვა გზით ხელს უწყობს კონკრეტული კულტურების თვითმყოფადობის შენარჩუნებასა და განვითარებას. რიგ შემთხვევებში, შესაძლებელია, რომ ერთი კულტურის დომინანტობამ ხელი შეუშალოს სხვა კულტურების გავრცელებას და მხარდამჭერების რაოდენობის ზრდას, თუმცა კულტურებს შესწევთ უნარი იმისა, რომ იბრძოლონ თვითგადარჩენისთვის და წინააღმდეგობა გაუწიონ ახალ კულტურებს, რომლებიც საფრთხეს წარმოადგენენ უკვე დამკვიდრებული ღირებულებათა სისტემის და ქცევის წესებისთვის.

12.4 სტერეოტიპი

სტერეოტიპები, ერთ-ერთი განმარტებით, საზოგადოებაში ამა თუ იმ მოვლენის ან ჯგუფის შესახებ ფართოდ გავრცელებული აზრებია, რომელიც ხშირად იმდენად არის განზოგადებული და გამარტივებული, რომ რეალობას არ ასახავს. მაგალითად, ზოგიერთ შემთხვევაში, ადამიანთა გარკვეულ ჯგუფზე შექმნილი სტერეოტიპი აბსოლუტურად არ შეესაბამება ამ ჯგუფში შემავალ პიროვნებებს. თუმცა არსებობს სტერეოტიპის განმარტების კიდევ ერთი ხედვა, რომლის მიხედვითაც სტერეოტიპი არა საზოგადოებაში ჩამოყალიბებული გავრცელებული რწმენების, ცოდნებისა და მოლოდინების ერთობლიობაა, არამედ ცალკეული ადამიანის გონებაში სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის შესახებ არსებული მოსაზრებები და შეხედულებებია.

ტერმინი სტერეოტიპი სტამბიდან წამოვიდა. ის მძიმე საბეჭდო ფორმას, გალავნურ კლიშეს აღნიშნავს, რომელიც ერთხელ ჩამოყალიბების შემდეგ მნელად იცვლება.

სტერეოტიპების ჩამოყალიბებაზე ბევრი ფაქტორი ახდენს გავლენას, მათ შორის ტრადიციები, ეფექტური კომუნიკაციისა და კრიტიკული აზროვნების ნაკლებობა. სტერეოტიპს მრავალი მეცნიერება სწავლობს, მაგალითად: ლინგვისტიკა,

ეთნოგრაფები, ფსიქოლოგები, სოციოლოგები და ა.შ. შესაბამისად, გამოყოფენ სხვადასხვა ტიპის სტერეოტიპებს, მათ შორის *ეთნოკულტურულს*, რომელიც, თავის მხრივ, ამა თუ იმ ერის შესახებ გავრცელებულ გამარტივებულ წარმოდგენებს მოიაზრებს. გარდა ერებთან დაკავშირებული სტერეოტიპებისა, განზოგადებული მოსაზრებები სხვა მიმართულებებითაც გვხვდება, მაგალითად, სქესის, სხვადასხვა პროფესიის, რელიგიის, ასაკის და ა.შ. შესახებ.

სტერეოტიპები ხშირად შეიძლება უმნიშვნელოდ მოგვეჩვენოს, მაგრამ სინამდვილეში სწორედ სტერეოტიპული მოსაზრებები შეიძლება ედოს საფუძვლად რომელიმე ჯგუფის მარგინალიზაციას, გარიყვას, დაჩაგვრას. შესაბამისად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის შეიძლება გახდეს წინაპირობა და მიზეზი ადამიანებს შორის დაპირისპირების, დისკრიმინაციის, ძალადობისა და სიძულვილით ჩადენილი დანაშაულისა.

12.5 მრავალფეროვნება და სამართლებრივი დოკუმენტები

სახელმწიფოში მრავალფეროვანი გარემოს ჩამოყალიბება და დაცვა, ერთი მხრივ, მოქალაქეების, ხოლო, მეორე მხრივ, სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას წარმოადგენს. მრავალფეროვნება ფართო მნიშვნელობის ტერმინია, რომელიც ზოგადად, განსხვავებული ადამიანების ერთ სივრცეში თანაარსებობას გულისხმობს. მრავალფეროვნების პირობებში ადამიანები აღიარებენ და პატივს სცემენ ერთმანეთის ინდივიდუალურ უფლებებს და თავისუფლებებს.

მრავალფეროვნების აღიარება სახელმწიფოს დემოკრატიულობის ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორია. თანამედროვე სახელმწიფოები ქმნიან კანონებს პლურალური გარემოს სტაბილურობის განსამტკიცებლად. ამ მიმართულებით შექმნილია არაერთი შიდა-სახელმწიფოებრივი თუ საერთაშორისო-სამართლებრივი აქტი და კონვენცია.

საქართველოს კონსტიტუციის დღეს მოქმედი რედაქციის მე-11 მუხლი იცავს ადამიანების თანასწორობის უფლებას. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების და საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, საქართველოს მოქალაქეებს, განურჩევლად მათი ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთვნილებისა, უფლება აქვთ ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე შეინარჩუნონ და განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედაენით პირად ცხოვრებაში ან საჯაროდ. საქართველოს კონსტიტუცია იცავს მოქალაქეების უფლებას-ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე შეძლონ მათ კულტურის შენარჩუნება, განვითარება, მისი პრაქტიკული იმპლემენტაცია.

2014 წლის 2 მაისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო საქართველოს კანონი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ. კანონმა მიზნად დაისახა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრა და ნებისმიერი ფიზიკური და იურიდიული პირისათვის საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი უფლებებით თანასწორად სარგებლობის უზრუნველყოფა, რასის, კანის ფერის, ენის, სქესის, ასაკის, მოქალაქეობის, წარმოშობის, დაბადების ადგილის, საცხოვრებელი ადგილის, ქონებრივი ან წოდებრივი მდგომარეობის, რელიგიის ან რწმენის, ეროვნული, ეთნიკური ან სოციალური კუთვნილების, პროფესიის, ოჯახური მდგომარეობის, ჯანმრთელობის მდგომარეობის, შეზღუდული შესაძლებლობის, სექსუალური ორიენტაციის, გენდერული იდენტობისა და გამოხატვის, პოლიტიკური ან სხვა შეხედულების, ან სხვა ნიშნის მიუხედავად.

საკანონმდებლო აქტებთან ერთად მოქმედებს სახალხო დამცველის აპარატთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრი და ანტიდისკრიმინაციული მექანიზმი. ტოლერანტობის ცენტრის ფუნქციაა რელიგიური და ეთნიკური უმცირესობების საბჭოების კოორდინირება. საბჭოები წარმოადგენენ სივრცეს, სადაც რელიგიურ და ეთნიკურ უმცირესობებს საშუალება აქვთ იმსჯელონ და იმუშაონ მათთვის მნიშვნელოვან საკითხებზე. აღნიშნული ცენტრი 2005 წლიდან მოქმედებს.

საქართველოს სახალხო დამცველის ოფიციალურ ვებგვერდზე მოცემული ინფორმაციის მიხედვით, ანტიდისკრიმინაციული მექანიზმის ამოცანებია: საქართველოს სახალხო დამცველის ხელშეწყობა „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული უფლებამოსილების განხორციელებაში; საქართველოში თანასწორობის დაცვის სფეროში არსებული ეროვნული და საერთაშორისო აქტების შესრულების მონიტორინგის განხორციელება; რასის, კანის ფერის, ენის, სქესის, ასაკის, მოქალაქეობის, წარმოშობის, დაბადების ადგილის, საცხოვრებელი ადგილის, ქონებრივი ან წოდებრივი მდგომარეობის, რელიგიის ან რწმენის, ეროვნული, ეთნიკური ან სოციალური კუთვნილების, პროფესიის, ოჯახური მდგომარეობის, ჯანმრთელობის მდგომარეობის, შეზღუდული შესაძლებლობის, სექსუალური ორიენტაციის, გენდერული იდენტობისა და გამოხატვის, პოლიტიკური ან სხვა შეხედულების, ან სხვა ნიშნის მიუხედავად, დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის და ნებისმიერი ფიზიკური და იურიდიული პირისათვის საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი უფლებებით თანასწორად სარგებლობის ხელშეწყობა; დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრაზე მონიტორინგის განხორციელება.

1966 წლის 16 დეკემბერს გაერთიანებული ერების გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი. პაქტის მე-3 მუხლის მიხედვით, მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას, უზრუნველყონ მამაკაცთა და ქალთა თანასწორი უფლება, ისარგებლონ ამ პაქტით გათვალისწინებული ყველა ეკონომიკური, სოციალური და

კულტურული უფლებით. ხოლო მე-15 მუხლი განამტკიცებს ადამიანების უფლებას და სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას, რომ ადამიანებს აქვთ კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღების უფლება.

1965 წლის 21 დეკემბერს გაერთიანებულმა ორგანიზაციამ მიიღო საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ. კონვენციამ აღიარა, რომ ყველა ადამიანი თანასწორია კანონის წინაშე და სარგებლობს ყოველგვარი დისკრიმინაციისა და დისკრიმინაციის წაქეზებისაგან თანაბარი დაცვის უფლებით.

იუნესკოს გენერალური კონფერენციის 33-ე სესიაზე მიიღეს კონვენცია კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვის და ხელშეწყობის შესახებ, რომელმაც მნიშვნელოვანი საკითხები გაითვალისწინა ადამიანების კულტურული მრავალფეროვნებისა და კულტურული უფლებებით სარგებლობის შესახებ. კონვენციის მიზნებს წარმოადგენს: კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვა და ხელშეწყობა; კულტურათაშორისი დიალოგის ხელშეწყობა უფრო ფართო და დაბალანსებული კულტურული თანამშრომლობის უზრუნველყოფისათვის, მსოფლიოში კულტურათაშორისი პატივისცემის და მშვიდობის კულტურის განვითარების თვალსაზრისით; კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების პატივისცემის პროპაგანდა და მისი ღირებულების გაცნობიერების გაღრმავება ადგილობრივ, სახელმწიფო და საერთაშორისო დონეებზე და სხვა.

ამავე კონვენციის მიხედვით, კულტურული მრავალფეროვნების დაცვა და ხელშეწყობა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გარანტირებულია ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები, როგორცაა საკუთარი აზრის გამოთქმა, ინფორმაციის და კომუნიკაციის თავისუფლება და ასევე ცალკეულ პირთა შესაძლებლობა, აირჩიონ კულტურული თვითგამოხატვის ფორმა. ვერავინ გამოიყენებს წინამდებარე კონვენციის დებულებებს იმისთვის, რომ დაირღვეს ან შეიზღუდოს ადამიანის ის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები, რომლებიც ჩამოყალიბებულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში ან გარანტირებულია საერთაშორისო სამართლით.

კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვა და ხელშეწყობა გულისხმობს ყველა კულტურის თანასწორი ღირსებისა და პატივისცემის აღიარებას, უმცირესობისა და მკვიდრი ხალხების წარმომადგენელთა კულტურების ჩათვლით. კულტურული მრავალფეროვნება ადამიანებისა და საზოგადოების მნიშვნელოვანი მონაპოვარია. მისი დაცვა, ხელშეწყობა და შენარჩუნება, ახლანდელი და მომავალი თაობების კეთილდღეობის მიზნით განუხრელი განვითარების ერთ-ერთი გადამწყვეტი მოთხოვნაა.

ქვეყნის შიდა კანონმდებლობა და საერთაშორისო აქტები თუ კონვენციები მიმართულია მრავალფეროვანი გარემოს ჩამოყალიბების უზრუნველყოფისკენ. ბუნებრივია, რომ მრავალფეროვანი გარემო მჭიდროდ არის დაკავშირებული ისეთ

ცნებებთან, როგორებიც არის: თანასწორობა; ტოლერანტობა; დისკრიმინაციის დაუშვებლობა და სხვა.

თანამედროვე სახელმწიფოები იღებენ ვალდებულებას, რომ დაიცავენ მოქალაქეებს დისკრიმინაციის ნებისმიერი ფორმისგან. სწორედ დაცვის უზრუნველყოფის მიზნით იქმნება კანონები და შესაბამისი საზედამხედველო სამსახურები, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ ეფექტური მონიტორინგის განხორციელება თანასწორობის უფლების დასაცავად და მრავალფეროვანი გარემოს ჩამოსაყალიბებლად ქვეყანაში.

13. კონფლიქტები და კონფლიქტურ სიტუაციაში ქცევის სტრატეგიები

კონფლიქტი ლათინური სიტყვიდან „conflictus” მომდინარეობას, რაც „შეჯახებას“ ნიშნავს. მისი განმარტებაც ორი ან მეტი ადამიანის (ჯგუფის) იდეების შეჯახებას, დაპირისპირებას ან არათავსებადი ინტერესებისა და ამოცანების ქონას გულისხმობს.

კონფლიქტი ჩვენი ყოველდღიურობის ნაწილია, მას სხვადასხვა მიზეზი შეიძლება ედოს საფუძვლად, რაც თავის მხრივ, კონფლიქტის ტიპს განსაზღვრავს. მაგალითად, შესაძლოა, კონფლიქტის დაწყების წინაპირობა ინფორმაციის დამახინჯება, არასაკმარისი რესურსები, მათი არასამართლიანი გადანაწილება ან ღირებულებათა შეუთავსებლობა გახდეს.

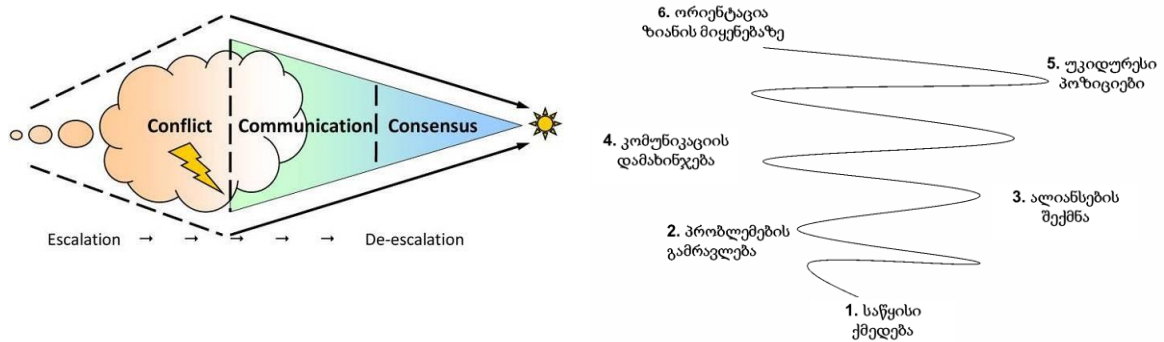
საზოგადოებრივი კონფლიქტის ტიპები	გამომწვევი მიზეზი
ინფორმაციული	ინფორმაციის დამახინჯება, მისი, გამოგონება, არასაკმარისი ინფორმაცია, ჭორები.
ინსტიტუციური	უკავშირდება წესებს, კანონებს, მაგალითად, მათი დარღვევა.
ღირებულებითი	განსხვავებული ღირებულებები, მათი შეუთავსებლობა.
ინტერესთა	განსხვავებული, არათავსებადი ინტერესები, ან მსგავსი ინტერესები.
ურთიერთდამოკიდებულებათა	ურთიერთობის ნაკლებობა ან არარსებობა, ან წინასწარ ჩამოყალიბებული დამოკიდებულებები.

კონფლიქტი შეიძლება იყოს დესტრუქციული ან კონსტრუქციული. პირველ შემთხვევაში ის დაკავშირებულია ძალადობრივ გზებთან, რაც, თავის მხრივ, იწვევს ზიანსა და მსხვერპლსაც კი. ხოლო კონსტრუქციული კონფლიქტის დროს მასში ჩართული მხარეები ცდილობენ, ერთობლივი გზებით გადაჭრან კონფლიქტი.

იმისთვის, რომ კონფლიქტის მოგვარების სტრატეგია შევიმუშაოთ, მნიშვნელოვანია განვსაზღვროთ მისი ატრიბუტები: კონფლიქტის ობიექტი ანუ კონფლიქტის მიზეზი, კონფლიქტის მონაწილე მხარეები და კონფლიქტის გარემო. ეს ინფორმაცია დაგვეხმარება სწორად დავგეგმოთ ნაბიჯები, რომელიც მხარეების დაახლოებასა და კონფლიქტის კონსტრუქციულად გადაჭრას შეუწყობს ხელს.

კონფლიქტის დინამიკას, იმის მიხედვით, მწვავდება ის თუ კონსტრუქციულად ხერხდება მისი მოგვარება, ესკალაცია ან დეესკალაცია ეწოდება.

ესკალაციის დროს სახეზე გვაქვს ე.წ „კონფლიქტის ქარბორბალა“, როდესაც კონფლიქტის საწყისი ქმედება მწვავდება და საბოლოოდ ზიანის მიყენებამდე მიდის.

კონფლიქტის მოგვარების სტრატეგიებზე საუბრისას გამოიყოფა შემდეგი 4 ძირითადი მიდგომა:

1. „მოგება-წაგება“ - როდესაც კონფლიქტი მხოლოდ ერთი მხარის მოგებით სრულდება და ავტომატურად ნიშნავს მეორეს დამარცხებას. ასეთი მიდგომის დროს მაღალია კონკურენციის დონე და მოსაგებად შეიძლება მიმართავდნენ დაშინებას, ძალადობასა და გამარჯვების მოპოვებისთვის საჭირო ყველა აუცილებელ გზას. მსგავსი შემთხვევები, ბუნებრივია, იწვევს წაგებული მხარის უკმაყოფილებას, რაც თავის მხრივ, შესაძლოა, გახდეს კონფლიქტის განმეორების მიზეზი.

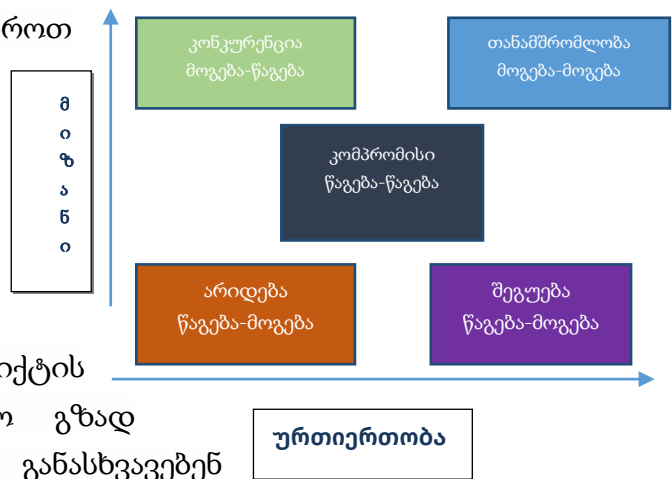
2. „წაგება-მოგების“ დროს, ერთ-ერთი მხარე თავიდანვე განწყობილია დანებებისკენ, რადგან, მისი აღქმით, მოწინააღმდეგე აუცილებლად გაიმარჯვებს და აზრი არა აქვს ბრძოლას. ამ მიდგომას შეიძლება იყენებდნენ ისეთ შემთხვევაში, როდესაც მოწინააღმდეგესთან ურთიერთობის შენარჩუნება ბევრად მნიშვნელოვანია, ვიდრე კონფლიქტის საგანი.

3. „წაგება-წაგება“ - როდესაც ორივე მხარეს უწევს იმდენი დათმობა, რომ საბოლოოდ კონფლიქტი არცერთი მხარის გამარჯვებით სრულდება.

4. „მოგება-მოგება“- მაღალია ურთიერთთანამშრომლობის დონე და ერთობლივად ეძებენ ორივესთვის ხელსაყრელ გამოსავალს, შესაბამისად, ორივე გამარჯვებულია.

ეს მიდგომები შეგვიძლია დავაკავშიროთ საზოგადოებრივი კონფლიქტის მოგვარების სტრატეგიების კიდევ ერთ გავრცელებულ დაყოფას.

კონფლიქტის მოგვარებისთვის აუცილებელია ეფექტური კომუნიკაცია, შესაბამისად, გასაკვირი არაა, რომ საზოგადოებრივი კონფლიქტის მოგვარებისთვის ერთ-ერთ საუკეთესო გზად მოლაპარაკებები მიიჩნევა.

ჰორიზონტალურ და ვერტიკალურ მოლაპარაკებებს. ერთ შემთხვევაში მოლაპარაკება თანაბარმნიშვნელოვან მხარეებს შორის მიმდინარეობას, მეორე შემთხვევაში კი საკუთარ გუნდთან მოლაპარაკებას ლიდერი წარმართავს. თუ კი მხარეები ვერ შეთანხმდნენ, შესაძლოა, საქმეში ოფიციალური ან არაოფიციალური შუამავალიც ჩაერთოს.

კონფლიქტის მოგვარებაზე საუბრისას, აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ კონფლიქტის ტრანსფორმაცია. მისი მთავარი მიზანი კონფლიქტის კონსტრუქციული ფორმატში გადატანაა, რაც მხარეებს შორის არსებული ურთიერთობის არაძალადობრივ პროცესებად გადაქცევას გულისხმობს და ყურადღებას ამახვილებს მხარეების საჭიროებებზე და პრობლემებზე.

კონფლიქტის ტრანსფორმაციის გამორჩეული გზაა ჩარევა-„ინტერვენცია“, რომელშიც არამხოლოდ ფასილიტატორები და პროფესიონალები მონაწილეობენ, არამედ დიდი როლი ეკისრებათ საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების წევრებს, ცალკეულ ადამიანებს.

ჩარევის სამი მოდელი:

„ნაბიჯ-ნაბიჯ“	უნდობლობის ეტაპობრივად შემცირება. ნდობის ატმოსფეროს და რწმენის ჩამოყალიბება. შეთანხმებისთვის საფუძვლის ჩაყრა, ძირეულ საკითხებზე შეთანხმება.
„პროცედურული სქემების შემუშავება“	საერთო პროცესზე ორიენტაცია, როდესაც მოწინააღმდეგე მხარეები გეგმავენ, მომავალში აწარმოონ მოლაპარაკება.
„საბოლოო სურათი“	მხარეები აღმოჩნდებიან ერთმანეთის პირისპირ, მთავარი საკითხების ჯერ განსახილველად და შემდეგ გადასაჭრელად. ერთობლივად ისახება მომავალი მიზნები, კონფლიქტის საბოლოოდ მოგვარებისთვის.

14. გლობალური პრობლემები და მდგრადი განვითარება

14.1 სოციალური დაავადებები - ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია

ფსიქოაქტიურ ნივთიერებებს, რომელშიც მოვიაზრებთ, როგორც აკრძალულ ნარკოტიკულ საშუალებებს, ასევე ფსიქოტროპულ წამლებს, ლეგალურ ნარკოტიკულ საშუალებებსა (სიგარეტი, ალკოჰოლი) და საზოგადოებაში ფართოდ გავრცელებულ ნივთიერებებს (ყავა, ჩაი) ახასიათებთ მიჩვევა. ისინი სხვადასხვა დოზით მოქმედებენ ადამიანის ფსიქიკაზე. რიგი ნივთიერებები, შესაძლოა, იწვევდნენ ცნობიერისა და ქცევის ცვლილებებსაც კი. გარკვეული ნივთიერებები, მაგ., ოპიუმის ჯგუფის ნარკოტიკები, განსაკუთრებით ადვილად აყალიბებენ წამალდამოკიდებულებას.

წამალდამოკიდებულება ანუ „ნარკომანია“ გულისხმობს, რომ ადამიანი, მიუხედავად ამ ქცევის გამო წარმოქმნილი უარყოფითი შედეგებისა, ვერ აკონტროლებს ქცევას და აგრძელებს ნივთიერების რეგულარულ მოხმარებას. წამალდამოკიდებულებამ, შესაძლოა, გამოიწვიოს ფიზიკური, მენტალური ჯანმრთელობის, სოციალური, ეკონომიკური და კანონთან დაკავშირებული პრობლემები.

გამოყოფენ ფსიქოლოგიურ და ფიზიკურ დამოკიდებულებას. ფსიქოლოგიური დამოკიდებულების შემთხვევაში ნივთიერების მოხმარება-არ მოხმარების შესახებ თავისუფალი არჩევანი ქრება და სახეზეა ფსიქოლოგიური მიჯაჭვულობა. ნივთიერების მოხმარების შეწყვეტის შემთხვევაში კი შეიძლება გამოვლინდეს დეპრესია, შფოთვა, პანიკური რეაქციები და ა.შ. ფიზიკური დამოკიდებულების დროს კი ვლინდება ე.წ ალკვეთის სინდრომი, ანუ „ლომკა“ და თუკი ადამიანი წყვეტს ნარკოტიკის მოხმარებას, მას უჩნდება ფიზიკური დისკომფორტი, ზოგ შემთხვევაში აუტანელი ტკივილი, ფაღარათი და ა.შ.

ზემოთ განხილული მაგალითები განსხვავდება სხვადასხვა ნივთიერების მოხმარების შემთხვევებში, თუმცა ნებისმიერი ნივთიერების, რომელიც გარკვეული დოზით მაინც იწვევს მიჩვევას, მოხმარების შეწყვეტა იწვევს სხვადასხვა დონის დისკომფორტულ რეაქციას.

გარდა წამალდამოკიდებულებისა, ანუ ნივთიერების რეგულარულად და უკონტროლოდ მოხმარებისა, არსებობს ნივთიერებების მოხმარების სხვა ფორმებიც. მნიშვნელოვანია, ყურადღება გავამახვილოთ მოხმარების სხვადასხვა ფორმაზე და აღმოვაჩინოთ რა შემთხვევაში არის ფსიქოაქტიური ნივთიერებების გამოყენება პრობლემატური. მაგალითად, არსებობს ასეთი ტერმინი „მოხმარება პასუხისმგებლობით“, რაც გულისხმობს, ფსიქოაქტიური საშუალების გამოყენებას

ისე, რომ არც მის მომხმარებელს და არც გარშემო მყოფთ არ შეექმნას ფიზიკური, სოციალური ან სამართლებრივი პრობლემა. მსგავსი მოხმარება შეიძლება შეგვხვდეს ყავის, ჩაის ან მცირედი ალკოჰოლის მიღებისას. მაგალითად, როდესაც ადამიანი სვამს ერთ ჭიქა ალკოჰოლს, სრულად ინარჩუნებს ცნობიერებას და ქცევის კონტროლს. ისეთი ნივთიერებების, რომელიც ადამიანის ჯანმრთელობას ვნებს ან კანონსაწინააღმდეგოა პასუხისმგებლობით მოხმარება შეუძლებელია.

მოხმარების კიდევ ერთი ფორმა არის „სოციალური მოხმარება“, ტერმინი, როგორც წესი, გამოიყენება ალკოჰოლისა და თამბაქოს მოხმარების შემთხვევებზე და გულისხმობს, რომ ადამიანი კონკრეტულ სოციალურ გარემოში იღებს ამ ნივთიერებებს, სხვა შემთხვევაში კი არ გააჩნია მათზე მოთხოვნილება.

ზოგიერთი ადამიანი გარკვეულ ნივთიერებას ექსპერიმენტისთვის სინჯავს და შესაბამისად, მოხმარება ეპიზოდურია, ამას „ექსპერიმენტული მოხმარება“ ეწოდება. თუმცა თუკი ადამიანი აგრძელებს ფსიქოაქტიური ნივთიერებების მიღებას, მიუხედავად თანმდევი სამართლებრივი, სოციალური თუ ჯანმრთელობის პრობლემებისა, სახეზე გვაქვს „ავადმოხმარება“.

ნარკოტიკული საშუალებები ადამიანის ჯანმრთელობაზე უარყოფითად აისახება და იწვევს მთელ რიგ პრობლემებს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ნარკოტიკული საშუალებების შპრიცით მოხმარებისას, გარდა თავად ამ ნივთიერების უარყოფითი გავლენისა, სახეზეა მთელი რიგი დამატებითი საფრთხეები, მაგალითად, ისეთ დაავადებების გავრცელება, როგორიც არის C ჰეპატიტი, აივ/შიდსი და ა.შ.

ალკოჰოლის, თამბაქოს და ნარკოტიკული საშუალებების მოხმარების შედეგად, ყოველწლიურად მსოფლიოში 11.4 მილიონი ადამიანი იღუპება. მათ შორის, მხოლოდ ალკოჰოლთან დაკავშირებული სიკვდილის რაოდენობა 3 მილიონია. ალკოჰოლიზმი პროგრესულად მიმდინარე დაავადებაა, რომლის საფუძველსაც ეთილის სპირტისადმი ლტოლვა წარმოადგენს. ადამიანი სულ უფრო მეტი რაოდენობის ალკოჰოლს მოიხმარს რეგულარულად და ვეღარ აკონტროლებს საკუთარ ქცევას, რაც ბუნებრივია, იწვევს როგორც ჯანმრთელობის, ისე სოციალურ და ეკონომიკურ პრობლემებსაც.

ადიექტიურ ქცევებზე საუბრისას, მნიშვნელოვანია, ვახსენოთ აზარტული თამაშებიც, რომელიც ისეთივე დამოკიდებულებას იწვევს, როგორც ფსიქოაქტიური ნივთიერებები.

პრობლემური მოთამაშე ვეღარ აკონტროლებს დროსა და თანხებს, ხშირად რისკავს ფულს, რომელიც თავად არ ეკუთვნის. მიუხედავად იმისა, რომ აზარტულ თამაშებზე დამოკიდებულებას - გემბლინგს ფიზიკური გამოვლინებები ნაკლებად აქვს, მისი უარყოფითი შედეგები არანაკლებ პრობლემატურია. გემბლინგს მოიხსენიებენ როგორც

სოციალურ ჩერნობილს, რადგან კვლევებით დასტურდება, რომ აზარტულ თამაშებზე დამოკიდებულება დადებით კორელაციაშია ფსიქოტროპულ ნივთიერებებზე დამოკიდებულებასთან, ანუ დიდია რისკი, რომ აზარტული მოთამაშე თან მოიხმარდეს რომელიმე ფსიქოტროპულ ნივთიერებას და ამასთან, პრობლემური მოთამაშე მის ირგვლივ მინიმუმ 5 ადამიანს აზიანებს (ფულის სესხება, ტყუილი, ოჯახის დანგრევა და ა.შ.).

ადიქციასთან ბრძოლა რთულია პროცესია, თუმცა შეუძლებელი არაფერია. არსებობს სარეაბილიტაციო პროგრამები, რომლებიც ბენეფიციარებს ეხმარება დაძლიონ დამოკიდებულება. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ ყველაზე უკეთ მუშაობს პრევენცია და ამაში სკოლას შეიძლება გადამწყვეტი როლი ჰქონდეს, საქართველოში რამდენიმე საპილოტე სკოლაში უკვე ტარდება გაკვეთილები, რომელიც ფსიქოაქტიური ნივთიერებების მოხმარების პრევენციას ემსახურება.

14.2 მდგრადი განვითარება

მდგრადი განვითარება გულისხმობს განვითარების ისეთ პროცესს, როდესაც ახლანდელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ხდება მომავლის პერსპექტივის გათვალისწინებით. მსგავსი მიდგომით, ამჟამინდელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის საჭირო რესურსები იმგვარად უნდა დაიხარჯოს, რომ მომავალ თაობებს არ შეეზღუდოთ შესაძლებლობა თავისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

მდგრადი განვითარება მოიცავს ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ ასპექტებს, რაც გულისხმობს, რომ განვითარება უნდა იყოს ეკონომიკურად ხელსაყრელი, სოციალურად სამართლიანი და გარემოსთვის დამზოგავი. მსგავსი მიდგომა „საზოგადოების ეკონომიკური განვითარებისა და გარემოს დაცვის ინტერესების გათვალისწინებით უზრუნველყოფს ადამიანის ცხოვრების დონის ხარისხის ზრდას და მომავალი თაობების უფლებას ისარგებლონ შეუქცევადი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი ცვლილებებისაგან მაქსიმალურად დაცული ბუნებრივი რესურსებითა და გარემოთი“.

14.3 სიღარიბე

2015 წელს გაეროს ეგიდით მიიღეს მდგრადი განვითარების 17 მიზანი, რომელთა მიღწევაც 193 სახელმწიფომ 2030 წლისთვის დასახა. 17 მიზანს შორის პირველი სიღარიბის აღმოფხვრაა. სიღარიბე არის მდგომარეობა, რომელიც ხასიათდება რესურსებისა და შესაძლებლობების ნაკლებობით, როდესაც პიროვნებას საკუთარი საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად არასაკმარისი შემოსავალი აქვს. ის დაკავშირებულია საკვების, ტანსაცმლის, ჰიგიენის ნივთების

არასაკმარის რაოდენობასთან, განათლების ან ჯანდაცვის მომსახურების მიღების ნაკლებ შესაძლებლობასთან და ა.შ. ამასთან, სიღარიბე შეიძლება კავშირში იყოს საზოგადოებრივ პროცესებში მონაწილეობის დაბალ დონესთან. სიღარიბის პრობლემა შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც ინდივიდუალურ - ადამიანებისა თუ ოჯახების, ასევე ქვეყნების დონეზე, ის მსოფლიო დონის გამოწვევაა და შესაბამისად, მოექცა გლობალური ყურადღების ქვეშ.

პირველი მიზნის ფარგლებში დაგეგმილი ამოცანების მიხედვით, 2030 წლისთვის უნდა აღმოიფხვრას უკიდურესი სიღარიბე, რაც ამ ეტაპზე მოიაზრებს, რომ ადამიანი დღეში 1.25 დოლარზე ნაკლები თანხით ცხოვრობს. ამავე დროისთვის დაგეგმილია, ნებისმიერი ფორმით სიღარიბეში მცხოვრები ყველა ასაკის მამაკაცების, ქალებისა და ბავშვების პროპორციული ოდენობის სულ მცირე განახევრება.

სიღარიბეს, როგორც ინდივიდუალურ, ისე ქვეყნების დონეზე მრავალი ფაქტორი შეიძლება იწვევდეს, მაგალითად, სახელმწიფოების შემთხვევაში ეს შეიძლება იყოს კორუფცია, გეოპოლიტიკა, ანუ ურთიერთობები სხვა ქვეყნებთან, შეიარაღებული კონფლიქტები, კულტურული ბარიერები (უთანასწორობა დისკრიმინაცია) და ა.შ. ინდივიდების შემთხვევაში კი ეს მიზეზები შეიძლება იყოს ჯანმრთელობის პრობლემა, განათლების დაბალი დონე და ა.შ. სიღარიბის გამომწვევი მიზეზების დადგენა მნიშვნელოვანია, რათა სწორად შეირჩეს სიღარიბის დაძლევის გზები.

სახელმწიფო ვალდებულია, შექმნას ინკლუზიური სოციალური დაცვის სისტემა, რომელიც დაეხმარება ღარიბ მოსახლეობას, რომ გამოვიდეს სიღარიბის წრიდან და მუდმივად არ იყოს დამოკიდებული სახელმწიფოს შემწეობაზე. მეორე მხრივ კი მსგავსი სისტემები უნდა იცავდეს ადამიანს გაღარიბებისაგან. ხარისხიანი განათლება, ჯანდაცვა თუ სოციალური დაცვის პროგრამები მსგავსი სისტემის შემადგენელი ნაწილია.

14.4 კორუფცია

როგორც ვნახეთ, კორუფცია განიხილება სიღარიბის გამომწვევ ერთ-ერთ მიზეზად, ის განიმარტება, როგორც „საჯარო მოსამსახურის მიერ თანამდებობის ან მასთან დაკავშირებული შესაძლებლობის გამოყენება კანონით აკრძალული ქონებრივი ან სხვა სიკეთის მიღების მიზნით, აგრეთვე მისთვის ამ სიკეთის გადაცემა ან მის მიღებასა და დაკანონებაში ხელის შეწყობა.“

მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფოს მიერ შექმნილი სისტემები და მათი მართვა დაცული იყო კორუფციის შემთხვევებისგან. აღსანიშნავია, რომ კორუფციის აღმოფხვრა მდგრადი განვითარების 17 მიზნის ერთ-ერთი ამოცანაა, კერძოდ, ამოცანის N 16.5 მიხედვით, 2030 წლისთვის მთელი მსოფლიოს მასშტაბით

მნიშვნელოვნად უნდა შემცირდეს კორუფციისა და მექრთამეობის ყველა ფორმა.

14.5 ტრეფიკინგი

სიღარიბე ტრეფიკინგის მსხვერპლად გახდომის ერთ-ერთ რისკფაქტორად მიიჩნევა. ტრეფიკინგი - ადამიანთა ვაჭრობა, რომელსაც თანამედროვე მონობადაც მოიხსენიებენ, ადამიანის უფლებათა დარღვევის უხეში ფორმაა.

ტრეფიკინგი სამი ფაზისგან შედგება, გადაბირება, ტრანსპორტირება (ქვეყნის შიგნით ან გარეთ) და ექსპლუატაცია (სექსუალური, შრომითი და ა.შ.). საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 143-ე მუხლის მიხედვით, „აღნიშნული დანაშაული მოიცავს პირის ძალისმიერი, მოტყუებით ან იძულების სხვა საშუალებებით გადაბირებას, ტრანსპორტირებას, გადაყვანას, შეფარებას ან მიღებას ექსპლუატაციის მიზნით, რომელშიც მოიაზრება როგორც კომერციულ-სექსუალური, ასევე შრომითი ექსპლუატაცია“.

ტრეფიკინგი განსაკუთრებით აზარალებს განვითარებად და ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს, რომლის მოსახლეობასაც ეკონომიკური სიდუხჭირისა და სამუშაო ადგილების ნაკლებობის გამო, შესაძლოა, დასაქმების პერსპექტივაზე უარის თქმა გაუჭირდეთ და ნაკლებად გადაამოწმონ შემოთავაზებები, რაც, ბუნებრივია, ზრდის მათი მოტყუების ალბათობას. შესაბამისად, სიღარიბესთან ბრძოლა ამცირებს ტრეფიკინგის რისკს.

15. სოციალური სტატისტიკა და ანალიზი

სტატისტიკა არის მეცნიერება მონაცემების შეგროვების, დამუშავების, ანალიზისა და მათზე დაყრდნობით დასკვნების გაკეთების შესახებ. სოციალური სტატისტიკა სოციალურ გარემოს, მოვლენებსა და პროცესების მიმდინარეობას შეისწავლის. ის საზოგადოებასა და სოციალური ცვლილებებზე დაკვირვების ერთ-ერთი მთავარი ხერხია, რომელიც მონაცემების გაანალიზებით ცდილობს, დაინახოს ხალხის დამოკიდებულებები, ქცევები და მათი შედეგები.

სოციალური სტატისტიკისთვის საზოგადოებაში მიმდინარე სოციალური პროცესების მახასიათებლები გროვდება, მუშავდება, ანალიზდება და ხდება მათი განზოგადება. *„სოციალური სტატისტიკის მონაცემთა დამუშავება და ანალიზი მოითხოვს სოციალური მოვლენებისა და პროცესების დახასიათებისათვის საჭირო რაოდენობრივი მეთოდების შემუშავებას, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს გავაანალიზოთ არა მარტო რაოდენობრივი, არამედ თვისებრივი ნიშნები“.*

სოციალურ სტატისტიკას რამდენიმე ამოცანა შეიძლება ჰქონდეს. მათ შორის, სოციალური მიმართულებით სიტუაციის სისტემური ანალიზი, მათზე მოქმედი ფაქტორების გამოკვლევა, სამომავლო განვითარების პროგნოზირება. ის შეიძლება გამოიყენონ როგორც შედეგების შეფასების გზა. მაგალითად, როდესაც სახელმწიფო რაიმე სოციალურ პროგრამას განახორციელებს, სოციალური სტატისტიკა დაგვეხმარება დავადგინოთ რამდენად იმუშავა შემოთავაზებულმა პროგრამამ.

როგორც წესი, სოციალურ სტატისტიკას სახელმწიფო სტატისტიკის ორგანო ან სხვა კვლევითი ტიპის ორგანიზაციები ადგენენ. მაგალითად, გაეროს სოციალური სტატისტიკის განყოფილება სხვადასხვა ქვეყნებსა და ჯგუფებში აანალიზებს განსხვავებულ გამოწვევებს, როგორიც არის საბინაო პოლიტიკა, განათლება, ჯანდაცვა, სამუშაო და დასაქმების პირობები და ა.შ.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სოციალური სტატისტიკა არის პოლიტიკის გავლენის გამოკვლევისა და ადამიანების ცხოვრების სხვადასხვა სფეროსთან დაკავშირებული კითხვების პასუხის გაცემის საშუალება. მაგალითად, ისეთი კითხვებისა, როგორებიცაა:

როგორ იზრდება მოსახლეობა?

საზოგადოება მრავალფეროვნების მიმართ უფრო ტოლერანტი ხდება?

მდიდარი ხალხი უფრო ბედნიერია?

ხდება თუ არა საზოგადოება უფრო ტოლერანტული მრავალფეროვნების მიმართ?

როგორ უმკლავდებიან ადამიანები ფინანსურ გაჭირვებას?

მაღალი კვალიფიკაციის მქონე ადამიანები მეტს შოულობენ?

15.1 კვლევის რაოდენობრივი და თვისებრივი მეთოდები

სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი და რაოდენობრივი მეთოდები გვცხადებენ საკვლევის საკითხის უკეთ გააზრებაში. თუმცა, იმის მიხედვით თუ რა არის ჩვენი კვლევის მიზანი, შეიძლება ავირჩიოთ ერთი, მეორე ან მათი შერეული ვერსია. მაგალითად, თუკი საკვლევის საგნის გამოკვეთა ან ჰიპოთეზის ჩამოყალიბება გვსურს, ჩვენთვის უფრო შესაფერისი კვლევის თვისებრივი მეთოდი იქნება. ხოლო საკვლევის საგნის გაზომვისა და ჰიპოთეზის შემოწმებისთვის რაოდენობრივი მეთოდი გამოგვადგება.

როდის რომელი კვლევის მეთოდზე უნდა შევაჩეროთ არჩევანი ამის გარკვევაში მათი დახასიათება დაგვცხადება. ისინი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ინფორმაციის მოპოვების გზებით, კვლევისთვის საჭირო რესპონდენტთა რაოდენობით ან კვლევის პროცესის მოქნილობის მხრივ.

15.2 თვისებრივი კვლევა

თვისებრივი კვლევა საკვლევის საკითხის გამოკვეთასა და მის შესახებ სიღრმისეული ინფორმაციის მოპოვებაზეა ორიენტირებული, რისთვისაც შეიძლება გამოვიყენოთ ისეთი მეთოდები, როგორებიცაა: სიღრმისეული ინტერვიუ, ჯგუფური ინტერვიუ (ფოკუსჯგუფების კვლევა), ჩართული დაკვირვება.

- სიღრმისეული ინტერვიუ

სიღრმისეული ინტერვიუს ყველაზე გავრცელებული ფორმაა ინდივიდუალური ინტერვიუ. ინტერვიუს პროცესში ჩართულია მხოლოდ ორი მონაწილე – მკვლევარი და რესპონდენტი. ძირითადად აქვს არასტრუქტურირებული ინტერვიუს ან საუბრის/დიალოგის სახე. სიღრმისეული ინტერვიუს წარმართვას, უმეტესად, 30–იდან 60 წუთამდე სჭირდება.

- ფოკუსჯგუფი

ფოკუსჯგუფის დროს რამდენიმე ადამიანთან ერთდროულად ტარდება ინტერვიუ, ინტერვიუერი მოდერატორია და პროცესს კი დისკუსიის ფორმა აქვს. ფოკუსჯგუფში მონაწილეობს 6-იდან 12-მდე რესპონდენტი, დისკუსიისთვის წინასწარ არის ჩამოყალიბებული გეგმა, რომელზე დაყრდნობითაც ჯგუფის საუბარი წამყვანის/მოდერატორის მიერ წარიმართება. შეხვედრაზე კეთდება ჩანაწერი, რომელიც მოგვიანებით იშიფრება და ანალიზდება.

- ჩართული დაკვირვება

მეთოდი გულისხმობს, რომ მკვლევარი ხდება საკვლევის ჯგუფის/სიტუაციის წევრი, ირგებს რაიმე როლს, და ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, ბუნებრივ პირობებში აკვირდება შესასწავლ ობიექტს.

ზემოთ ჩამოთვლილი მეთოდები, როგორც წესი, რესპონდენტთა მცირე ჯგუფის ჩართვას მოიაზრებს, პროცესი ნაკლებად სტრუქტურირებულია და შედეგების გაანალიზებაშიც შემოქმედებითი მიდგომების გამოყენების საშუალებას იძლევა.

15.3 რაოდენობრივი კვლევა

რაოდენობრივი კვლევა, მისი არსიდან გამომდინარე, გაცილებით სტანდარტიზებულია, ვიდრე თვისებრივი კვლევა. მთავარი ფოკუსი საკვლევის საგნის გაზომვა, მის შესახებ რაოდენობრივი პარამეტრების მოპოვება, გაანალიზება და დასკვნების გამოტანაა. ხოლო იმისთვის, რომ შედეგების განზოგადება შესაძლებელი იყოს, აუცილებელია, რესპონდენტთა დიდი რაოდენობის გამოკითხვა. რაოდენობრივი კვლევის ჩატარებისას, ძირითადად იყენებენ შემდეგ მეთოდებს: სტრუქტურირებული ინტერვიუ, ანკეტირება .

- სტრუქტურირებული ინტერვიუ

სტრუქტურირებული ინტერვიუ შეიცავს წინასწარ განსაზღვრულ დახურულ კითხვებს, რომელთა რიგის შეცვლა ან ჩანაცვლება არ ხდება. (ნახევრადსტრუქტურირებულში, შესაძლოა წინასწარ ჩამოყალიბებული კითხვების გარდა, პროცესში დაემატოს შეკითხვები)

- ანკეტირება

რესპონდენტი ავსებს ანკეტას, რომელშიც სტრუქტურირებულად დაფიქსირებულია კითხვები და სავარაუდო პასუხები. რესპონდენტი თავად ეცნობა კითხვარს და თვითონვე აღნიშნავს მისი აზრის შესაბამის პასუხებს.

15.4 მსჯელობა, ფაქტი და მოსაზრება

პროცესს, რომლის დროსაც ადამიანი აყალიბებს მოსაზრებას, აკეთებს დასკვნას, განმარტავს, ადასტურებს, უარყოფს, აკავშირებს ან კრიტიკულად აფასებს რაიმეს მსჯელობა ეწოდება.

მსჯელობა შეიძლება იყოს დედუქციური, როდესაც ზოგადი ფაქტებიდან კონკრეტულ დასკვნამდე მივდივართ, და ან ამის საპირისპირო - ინდუქციური, როდესაც მსჯელობა კერძოდან ზოგადისკენ იშლება და ძირითადი დასკვნა ცალკეული მაგალითის საფუძველზე კეთდება. ინდუქციური მსჯელობისას, დედუქციურისგან განსხვავებით, შეიძლება დაგჭირდეს ვარაუდის დაშვება.

მსჯელობა სამ ნაწილად შეგვიძლია დავყოთ:

- თეზისი - მოსაუბრე გვაცნობს მოსაზრებას, შეხედულებას, თვალსაზრისს, მისი მსჯელობის შინაარსს, რის დამტკიცებასაც ცდილობს იგი.

- დასაბუთება - იმისთვის, რომ მოსაუბრემ შეძლოს საკუთარი პოზიციების დაცვა, მან მოსაზრებები უნდა დაასაბუთოს, დაამტკიცოს, არგუმენტებით გაამყაროს.

- დასკვნა - შემაჯამებელ წინადადებაში ზემოთ განხილული ორივე ნაწილის ლოგიკური კავშირი უნდა ჩანდეს

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მსჯელობის ერთ-ერთი მიზანი მსმენელის ჩვენი მსჯელობის სისწორეში დარწმუნებაა, რაშიც 2000-ზე მეტი წლის წინ არისტოტელეს მიერ შემოთავაზებული დარწმუნების გზები (ლოგოსი, პათოსი და ეთოსი) დაგვეხმარება. რაც გულისხმობს, რომ მოსაუბრე უნდა იყოს სანდო, აუდიტორიასთან ახერხებდეს ემოციური კავშირის დამყარებას და სათქმელს ლოგიკურად და სანდო წყაროებზე დაყრდნობით აყალიბებდეს.

ეთოსი	პათოსი	ლოგოსი
განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მოსაუბრის იმიჯს, გამოცდილებას, ავტორიტეტს, ეთიკურობას, რაც მოსაუბრის მიმართ აუდიტორიის ნდობით განმსჭვალაში უდიდეს როლს თამაშობს და ზრდის მისი მოსაზრებების მიღების ალბათობას.	ძირითადი აქცენტი კეთდება აუდიტორიაში კონკრეტული ემოციების აღძვრაზე, ამისთვის შეიძლება გამოყენონ პირადი ისტორიები, აუდიტორიის წინასწარი განწყობა, იუმორი, ხმის ტემბრი, ჟესტუკულაცია და ა.შ.	მთავარი სათქმელი, რომელიც ლოგიკურად, არგუმენტირებულად და მტკიცებულებებზე დაყრდნობით არის გადმოცემული.

ლოგიკური მსჯელობის განუყოფელი ნაწილია არგუმენტების გამოყენება. კარგ არგუმენტს აქვს მტკიცების ფუნქცია, სათქმელს მეტ დამაჯერებლობას მატებს და მსმენელსაც ადვილად არწმუნებს გამოთქმული მოსაზრების სისწორეში.

არგუმენტი სხვადასხვა ტიპის შეიძლება იყოს, მაგალითად: არგუმენტი

კონკრეტული ფაქტის გამოყენებით; არგუმენტი ანალოგიის მოშველიებით; არგუმენტი ავტორიტეტული პირის გამონათქვამით. უნდა გვახსოვდეს, რომ ძლიერი არგუმენტი ყოველთვის ფაქტებს ემყარება. ფაქტებს, მოსაზრებისგან განსხვავებით, აქვთ დამამტკიცებელი ვიზუალური სურათ-ხატი, მასალა, მონაცემი, წყარო, რომლითაც შეგვიძლია გადავამოწმოთ და დავადასტუროთ ის.

მაგალითად, მაშინ როცა გარეთ წვიმს და მოსაუბრე ამბობს, რომ კარგი ამინდია, ეს მხოლოდ მისი მოსაზრებაა, ხოლო ის რომ წვიმა მოდის, რეალური ფაქტია და შეიძლება ფანჯარაში გახედვით მარტივად გადამოწმდეს.

ფაქტი	მოსაზრება
ფაქტი არის ობიექტური რეალობა, ის, რაც მართლაც მოხდა და მტკიცდება დაკვირვების ან კვლევის შედეგად მოპოვებული მასალით. ფაქტი არ არის სადაო, ის ასახავს იმას, რაც შეიძლება გადამოწმდეს ან დამტკიცდეს	მოსაზრება არის სუბიექტური განაცხადი, ის ასახავს თვალსაზრისს ან რწმენას რაიმეს შესახებ. რომელიც ეფუძნება ვარაუდს ან პირად შეხედულებებს და წარმოადგენს აღქმას რაიმეს შესახებ, რომლის გადამოწმებაც შეუძლებელია.

გამოყენებული ლიტერატურა

თავი 1

1. <https://www.freeuni.edu.ge/ge/nomos/2759>
2. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=6620>
3. <http://mastsavlebeli.ge/?p=3775>
4. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/2-18>
5. <http://dictionary.css.ge/content/social-darwinism>
6. <https://www.president.gov.ge/ka/page/sakhelmcifo-simboloebi>
7. <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A1%E1%83%A3%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98>
8. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>

თავი 2

1. სამართალი და მსოფლიო, №6/2017, მანანა კოპალიანი, ივანე ჯავახიშვილი ქართული პარლამენტარიზის „დარბაზისა და დარბაზობის შესახებ“, (გვ.148;)
2. საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 52, მუხლი 53;
3. საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი, მუხლი 3;
4. საქართველოს პოლიტიკური სისტემა, მალხაზ მაცაბერიძე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. 2019.(გვ.108;)
5. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/2-19>
6. <https://bit.ly/3DyBcaV>
7. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4801430?publication=0>
8. <https://archive.gov.ge/sakartvelos-pirveli-respublika-dokumentebi/saqartvelos-damfudznebeli-krebis-mier-1921-wlis-21-tebervals-migebuli-saqartvelos-konstitucia>
9. http://damoukidebloba.ge/c/news/1991_9_april
10. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/1605072.html>
11. <https://idfi.ge/ge/georgia-independence-drive-accelerating>
12. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32362?publication=0>
13. <https://bit.ly/3J6gCQi>
14. <https://jelec.iliauni.edu.ge/konstitutsia-1995/>
15. <https://bit.ly/35B4tFb>
16. <https://bit.ly/3r0zA4r>
17. <https://bit.ly/3DDqMXf>

18. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=3723>
19. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=4287>
20. <https://www.gfsis.org/files/my-world/9/libertatum.pdf>
21. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=4290>
22. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7011>
23. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2800>
24. <http://www.freeuni.edu.ge/ge/nomos/2847>

თავი 3

1. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7082>
2. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/2-19>
3. <http://www.library.court.ge/upload/ar%20devs%2011.pdf>
4. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=1138>

თავი 4

1. საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 76;
2. საქართველოს ორგანული კანონი, „საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი“;
3. <https://www.mrdi.gov.ge/ka/about/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90/%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9B%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90>

თავი 5

1. *ანდრაშ შაიო, ხელისუფლების თვითმეზღუდვა, კონსტიტუციონალიზმის შესავალი, გამომცემლობა „სეზანი“, 2003; (გვ. 7-8; 14-17;)*
2. *ენდრიუ ჰეივუდი, პოლიტიკური იდეოლოგიები, მესამე გამოცემა, გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“, 2005; (გვ. 30-33; 43-46; იქვე. 120-128; იქვე. 217-220; იქვე. 239-240, იქვე. 177-179; 181-184, იქვე. 177-179; 181-184, იქვე. 187-188; 189-193, იქვე. 247-250; 254-257-263-265, იქვე. 277-279; 287-288, იქვე. 308-310; 312-313; 315-319; 321. იქვე. 337-339; 342-345; 354;)*
3. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=4898>
4. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/2-20>
5. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=4810>
6. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=6773>
7. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=4750>

8. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2841>
9. <https://www.mediachecker.ge/ka/mediaena/filologis-sveti/article/66707-fashizmi-da-nacizmi>
10. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=6513>

თავი 6

1. <https://conlaw.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2015/10/gakvethili-3-demokratiis-arsi.pdf>
2. https://cure.erasmus-plus.org.il/pluginfile.php/3588/mod_resource/content/1/Curricular%20Reform%20For%20Democratic%20Principles%20and%20Civic%20Education%20in%20Georgia.pdf
3. <https://www.living-democracy.com/ge/textbooks/volume-1/part-1/unit-1/chapter-1/lesson-2/>
4. <https://rm.coe.int/georgie-competences-for-democratic-culture-geo/16808b391a>
5. https://tsu.ge/data/file_db/library/002%20Demokratizacia.pdf
6. <https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi3.pdf>

თავი 7

1. არჩევნიდან ინსტიტუტებამდე, დემოკრატიის გზამკვლევი ახალგზარდებისთვის, მედიის განვითარების ფონდი, 2015. (გვ. 10-12)
2. დამხმარე სახელმძღვანელო საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების სტუდენტებისთვის, საარჩევნო სისტემების განვითარების, რეფორმებისა და სწავლების ცენტრი, 2015-2016 (გვ.5-6; 12-14)
3. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“
4. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს საარჩევნო კოდექსი
5. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=5029>
6. <https://www.electionreforms.ge/>
7. <http://www.humanrights.ge/index.php?a=text&pid=20060&lang=geo>
8. <https://www.geocase.ge/ka/publications/57/proporciuli-saarchevno-sistema>
9. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/1-9>
10. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2886>
11. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=14&t=29944>
12. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=6127>

თავი 8

1. საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი, გამოცემა №2 / 2018; (გვ. 114-118)
2. საქართველოს კონსტიტუცია, პრეამბულა;
3. საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 4, მუხლი 60;

4. საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმშელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალალიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/2/384, 2 ივლისი, 2007;

5. <https://jelec.iliauni.edu.ge/samarthlebrivi-sakhelmtsiphos-printsipi/>

6. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/1525260.html>

7. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/2-21>

8. <https://tcc.court.ge/ka/Jurors>

9. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90052?publication=34>

თავი 9

1. საქართველოს კანონი „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, მუხლი 2;

2. საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 10, მუხლი 11;

3. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებები „ახალი მემარჯვენეები“ და „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, N1/1/493, 27 დეკემბერი, 2010;

4. <https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi3.pdf>

5. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/1-11>

6. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/1-12>

7. https://www.echr.coe.int/documents/convention_kat.pdf

8. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0>

9. <https://www.ombudsman.ge/res/docs/2019040312451449535.pdf>

10. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1483577?publication=0>

11. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1190969?publication=0>

12. [https://www.unicef.org/georgia/sites/unicef.org.georgia/files/2019-](https://www.unicef.org/georgia/sites/unicef.org.georgia/files/2019-03/CRC_ge.pdf)

[03/CRC_ge.pdf](https://www.unicef.org/georgia/sites/unicef.org.georgia/files/2019-03/CRC_ge.pdf)

13. <https://www.unicef.org/georgia/ka/%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A3%E1%83%A4%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90>

14. <https://conlaw.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2015/10/gakvethili-1-adamianis-uphleatha-istoria.pdf>

15. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2768>

16. <https://indigo.com.ge/articles/5E4DFC52-258F-437C-8E28-5D2DAB2EBCD5/>

17. <https://disability.ge/storage/files/doc/konvencia.doc.pdf>
18. <https://jelec.iliauni.edu.ge/mukhli-14/>
19. <https://socialjustice.org.ge/ka/products/emc-genderul-kvotaze-da-mis-mnishvnelobaze>
20. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/1-4>
21. <http://equalitycoalition.ge/article/42>

თავი 10

1. <https://www.unicef.org/armenia/en/stories/four-principles-convention-rights-child>
2. <https://rm.coe.int/1680495967>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=xTewr948FuM>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=SX5Nw8YnRlg>
5. <https://www.facebook.com/watch/?v=1787925547920638>
6. <https://www.penalreform.org/blog/%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%A0%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%AC%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%90%E1%83%A3/>
7. <http://geoeconomics.ge/?p=14070>
8. <https://www.youtube.com/watch?v=hxTqinnmPyY>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=SX5Nw8YnRlg>
10. <https://www.youtube.com/watch?v=2WwppgU0vu4>
11. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/3-28>
12. https://m.facebook.com/watch/?v=734878014069716&_rdr
13. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=627725754031999&id=137784719692774&_rdr
14. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=94>
15. <https://sdg.gov.ge/goals-details-inner/4>
16. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=2>
17. http://oldtbappeal.court.ge/upload/r_853.pdf
18. https://www.unicef.org/georgia/sites/unicef.org.georgia/files/2019-03/CRC_ge.pdf
19. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>
20. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/11098?publication=0>
21. <https://civics.ge/library-category/page/8>
22. <https://mes.gov.ge/content.php?id=131&lang=geo>

თავი 11

1. საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 6;
2. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, მუხლი 24 ;
3. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/3-32>
4. <https://socialjustice.org.ge/ka/products/kapitalizmis-mightsevebi-postsabchour-sakartveloshi>
5. <https://forbes.ge/kapitalizmi-araa-boroteb/>
6. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=4601>
7. <http://www.freeuni.edu.ge/ge/nomos/2871>
8. <http://geoeconomics.ge/?p=384>
9. <https://www.economiafinanzas.com/ka/que-es-la-economia-mixta/>
10. <http://geoeconomics.ge/?p=12833>
11. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=5290>
12. <https://forbes.ge/blogs/e1-83-90-e1-83-a0-e1-83-98-e1-83-a1-e1-83-97-e1-83-a3-e1-83-90-e1-83-a0-e1-83-90-e1-83-9b-e1-83-9d-e1-83-9c-e1-83-9d-e1-83-9e-e1-83-9d-e1-83-9a-e1-83-98-e1-83-90-e1-83-a7-e1-83-9d-e1-83-95/>
13. <https://www.economiafinanzas.com/ka/competencia-monopolistica/>
14. <https://intermedia.ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%90/52929-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90-%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%96%E1%83%94-%E1%83%93%E1%83%90-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%98-%E1%83%A4%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/35/user:%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%20%E1%83%AC%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%98%E1%83%90:show:channel>
15. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=5529>
16. <https://www.economiafinanzas.com/ka/oligopolio/>
17. <https://forbes.ge/blogs/e1-83-99-e1-83-9d-e1-83-9c-e1-83-99-e1-83-a3-e1-83-a0-e1-83-94-e1-83-9c-e1-83-aa-e1-83-98-e1-83-98-e1-83-a1-e1-83-a0-e1-83-9d-e1-83-9a-e1-83-98-e1-83-a1-e1-83-90-e1-83-91-e1-83-90-e1-83-96-e1-83-a0/>
18. <http://geoeconomics.ge/?p=13180>
19. <https://forbes.ge/blogs/e1-83-a0-e1-83-90-e1-83-a3-e1-83-9c-e1-83-93-e1-83-90-e1-83-ac-e1-83-90-e1-83-ae-e1-83-90-e1-83-9a-e1-83-98-e1-83-a1-e1-83-93-e1-83-94-e1-83-a1-e1-83-a8-e1-83-94-e1-83-9b-e1-83-9d-e1-83-a1/>
20. <https://www.finedu.gov.ge/ge/sakartveloshi-mokmedi-gadasakhadebi-1>
21. https://www.court.ge/geo_dictionary

22. <https://rs.ge/>
23. <https://finedu.gov.ge/ge/blogi-1/fuli-da-misi-tanamedrove-funktsiebi-1>
24. <https://bm.ge/ka/article/saxelmwifos-rol-i-ekonomikis-ganvitarebashi/3039>
25. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=10365>
26. <https://nbg.gov.ge/monetary-policy>
27. <https://forbes.ge/ra-aris-monetaruli-politikis-ganakvethi/>

თავი 12

1. კონვენცია კულტურული თვითგამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვის და ხელშეწყობის შესახებ;
2. საქართველოს კანონი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ, მუხლი 1;
3. საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 8, მუხლი 11;
4. „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის“ კონსტიტუციური შეთანხმების დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს პარლამენტის დადგენილება;
5. სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მუხლი, 3; 15;
6. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=3898>
7. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=15573>
8. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=3597>
9. https://digitallibrary.tsu.ge/book/2020/dec/books/tsotskolauri_kulturuli_mraval_ferovneba_da_socialuri_mushaoba.pdf
10. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=3706>
11. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2958>
12. <http://www.freeuni.edu.ge/ge/nomos/2631>
13. <http://www.culturedialogue.com/resources/library/terms/kulturuli%20konflikti.shtml>
14. <http://www.culturedialogue.com/resources/library/terms/difuzia.shtml>
15. <https://ombudsman.ge/geo/190307081557departamentis-shesakheb>
16. <https://ombudsman.ge/geo/tolerantobis-tsenti>

თავი 13

1. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/1-6>
2. <https://www.living-democracy.com/ge/textbooks/volume-3/part-1/unit-4/lesson-1/>
3. <https://issat.dcaf.ch/Learn/Resource-Library2/Tools/Conflict-Analysis-Tools>

4. <https://openscience.ge/bitstream/1/1414/1/Ma%20-Thesis%20-Gobozashvilli%20%20%20konfliqtebi.pdf>

თავი 14

1. ჯავახიშვილი ჯანა- „ნარკოტიკების ავადმომხმარებლის პრევენცია“ ;
2. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/alcohol>
3. <file:///C:/Users/Techtronics/Downloads/%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%A4%E1%83%98%E1%83%9D%20%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90-1-.pdf>
4. <https://mkurnali.ge/enciklopedia.html?task=term&id=417>
5. <http://gh.ge/ka/disease/1113/>
6. <http://conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=0&cat=arq&leng=ge&adgi=225&title=%E1%83%94%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98%20%E1%83%A3%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%AC%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%20%E1%83%93%E1%83%90%20%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%A6%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%91%E1%83%94%20%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%93%E1%83%A3%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%A3%E1%83%A0%20%E1%83%93%E1%83%90%20%E1%83%92%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%A3%E1%83%A0%20%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A5%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%A8%E1%83%98>
7. https://idfi.ge/public/upload/IDFI_Photos_2018/sdg_georgia/25_07_2018.pdf
8. https://idfi.ge/ge/international_anti_corruption_day_idfi_s_anti_corruption_activities_and_existing_challenges
9. https://idfi.ge/ge/why_does_sdgs_matter
10. <https://socialjustice.org.ge/ka/products/mshvidobis-msheneblobis-da-usaftrtkhoebis-konstruktivistuli-khedva>
11. <https://www.civiceducation.ge/ka/lessons/3-27>

თავი 15

1. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/socialuri%20statistika.pdf
2. <https://www.socialsciences.manchester.ac.uk/social-statistics/study/what-is-social-statistics/>

3. <http://dictionary.css.ge/content/qualitative-and-quantitative-research-methods>
4. <https://www.simplypsychology.org/qualitative-quantitative.html>
5. <https://www.bcg.ge/index.php?do=fullmod&mid=73>
6. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/nashromebi/Sociologiuri_Kvlevis_Tv_isebrivi_Metodebi.pdf
7. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7437>
8. <http://dictionary.css.ge/content/questionnaire-technique>
9. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=10912>
10. <http://dictionary.css.ge/content/qualitative-and-quantitative-research-methods>
11. <https://www.simplypsychology.org/qualitative-quantitative.html>
12. <https://www.bcg.ge/index.php?do=fullmod&mid=73>
13. https://www.tsu.ge/assets/media/files/48/nashromebi/Sociologiuri_Kvlevis_Tv_isebrivi_Metodebi.pdf
14. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7437>
15. <http://dictionary.css.ge/content/questionnaire-technique>
16. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=10912>
17. <http://dgtools.org/marismwigni2/chapter/%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%98-3-%E1%83%9B%E1%83%A1%E1%83%AF%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90/>
18. <http://dictionary.css.ge/content/judgment>
19. <http://ncp.ge/ge/activities/aqtivoba-8-faqtebi-da-mosazrebebi?resid=197>
20. <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=3&t=41720>
21. <https://keydifferences.com/difference-between-fact-and-opinion.html>
22. <http://mastsavlebeli.ge/uploads/resursebi/statia-argumentireba.pdf>
23. <http://mastsavlebeli.ge/?p=10671>
24. <https://www.marketer.ge/the-art-of-persuasion/>
25. <http://mastsavlebeli.ge/?p=1991>

